

A munkaerőpiaci integrációt segítő társadalmi vállalkozások helyzete az Észak-Magyarországi régióban

ANIMA TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS INNOVÁCIÓS EGYESÜLET

2022

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

BEFOGADÓ MUNKAERŐPIAC

**TÁRSADALMI
VÁLLALKOZÁSOK
A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ
EMBEREK
FOGLALKOZTATÁSÁÉRT**

"Térségi munkaerőpiaci kihívások kezelése
a szociális gazdaságban"

GINOP-5.3.5-18-2018-00089

Készült a „*Térségi munkakerőpiaci kihívások kezelése a szociális gazdaságban*”
című projekt keretében

A kutatásban közreműködő szervezetek:

Bioszentandrás Nonprofit Kft

Otthon Európában Egyesület

Önmegvalósítás Kft

Búzavirág Alapítvány

Mély Mosoly Alapítvány

Indahouse Humán Egyesület

Jövő Barátai Szociális Szövetkezet

MegoldOM Szociális Szövetkezet

Helyben a Jövőnk Egyesület

1 Másért Stúdió Bt

ECOVAST Egyesület

Anima Egyesület

Projektvezető: Gyertyánági Endre

Projekt azonosító száma: GINOP 5.3.5-18-2018-00089

Kutatásvezető: Huszár Noémi

Lektorálta: Dr. Honti Iászló

Tartalom

1	Bevezetés.....	1
2	Módszertan.....	4
3	A társadalmi vállalkozások szerepe a munkaerőpiaci integrációban.....	5
4	A közfoglalkoztatás egy évtizede, és a szociális gazdaságba való átmenet lehetőségei.....	8
5	A szociális szövetkezetek helyzete, szerepe a szociális gazdaságban és foglalkoztatásban.....	12
6	A szociális ágazat és a társadalmi vállalkozások kapcsolódási lehetőségei.....	15
7	Társadalmi, gazdasági, foglalkoztatási helyzet Észak-Magyarországon, területi összehasonlításban.....	18
8	Potenciális társadalmi vállalkozások az Észak-magyarországi régióban.....	24
9	Az Észak-magyarországi régió helyzete területi összehasonlításban a jövedelmek és szegénység mutatóiban 32	
10	A munkanélküliség és a kapcsolódó ellátások alakulása Észak-Magyarországon.....	35
11	Az Észak-magyarországi régió megyéinek relatív pozíciója területi összevetésben.....	46
12	A társadalmi innovációt érintő kérdőíves felmérés eredményei.....	49
13	A társadalmi innovációk és társadalmi vállalkozások.....	58
14	Összegzés.....	65
15	Felhasznált források.....	69

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A társadalmi vállalkozások ösztönzését célzó GINOP projektek statisztikái az Észak-magyarországi régió megyéiben.....	30
2. táblázat: A potenciális társadalmi vállalkozások összes leszerződött GINOP projektjeinek száma és a támogatás abszolút és fajlagos mértéke, 2015-2019.....	31
3. táblázat: A megyei összehasonlító elemzésbe bevont mutatók, 2019.....	46

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az öregedési index (65 éves vagy idősebb népesség/0-14 éves népesség) alakulása Magyarországon és az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2020.....	18
2. ábra: Természetes szaporodás és fogyás az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2019.....	19
3. ábra: Állandó vándorlási különbözet az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2019.....	19
4. ábra: Aktivitási arány az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2010-2020 [%].....	20
5. ábra: Foglalkoztatási arány az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2010-2020 [%].....	20
6. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2019 [%].....	20
7. ábra: A vállalkozássűrűség alakulása az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2019 [regisztrált vállalkozás/ezer lakos].....	21
8. ábra: A regisztrált (élő) szociális szövetkezetek száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020.....	25
9. ábra: A regisztrált (élő) egyéb egyesületek száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020.....	26
10. ábra: A regisztrált (élő) egyéb alapítványok száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020.....	26
11. ábra: A regisztrált (élő) nonprofit gazdasági társaságok száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020.....	27
12. ábra: A regisztrált (élő) elsődlegesen közfeladatot ellátó egyházi belső jogi személyek száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020.....	28
13. ábra: A szociális ellátás nemzetgazdasági ágban regisztrált élő potenciális társadalmi vállalkozások száma, 2014-2020.....	29
14. ábra: Az egy főre jutó éves nettó jövedelem alakulása a régiókban, 2015-2019 [Ft].....	32
15. ábra: Az egy főre jutó társadalmi és egyéb jövedelmek régióként, 2019 [Ft].....	34
16. ábra: A nyilvántartott álláskereső száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019.....	35

17. ábra: A 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019	36
18. ábra: A 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül az Észak-magyarországi régió megyéiben,.....	36
19. ábra: A középfokú végzettséggel nem rendelkező nyilvántartott álláskeresők száma, 2012-2019	37
20. ábra: A középfokú végzettséggel nem rendelkező nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül, 2012-2019 [%]	37
21. ábra: A nyilvántartott megváltozott munkaképességű álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019.....	38
22. ábra: A nyilvántartott megváltozott munkaképességű álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019 [%].....	38
23. ábra: Az álláskeresési ellátásban részesülő nyilvántartott álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019.....	39
24. ábra: Az álláskeresési ellátásban részesülő nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019 [%]	39
25. ábra: A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek havi átlagos száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019.....	40
26. ábra: A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek havi átlagos száma az aktív népességre vetítve az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019	40
27. ábra: Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019.....	41
28. ábra: Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak aránya az aktív népességen belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019	41
29. ábra: A közfoglalkoztatásban résztvevők havi átlagos száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019	41
30. ábra: Az egyes közfoglalkoztatási programokban résztvevők havi átlagos létszámainak átlaga a 2013-2019-es években	42
31. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között országosan, és az Észak-magyarországi régió megyéiben [%].....	43
32. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között országosan, és az Észak-magyarországi régió megyéiben [%].....	44
33. ábra: A közfoglalkoztatásban résztvevők száma 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között az Észak-magyarországi régió megyéiben.....	45
34. ábra: A közfoglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatott százalékában 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között országosan, és az Észak-magyarországi régió megyéiben [%]	45
35. ábra: Az aktivitási, foglalkoztatási támogatási és társadalmi vállalkozási főindex-értékek a megyékben, 2019	47
36. ábra: A kérdőíves válaszok megoszlása a képviselt társadalmi vállalkozásnak helyet adó régió szerint [%] n=52	49
37. ábra: A kérdőíves válaszok megoszlása a képviselt társadalmi vállalkozás működésének időtartama szerint [%] n=52	50
38. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása a foglalkoztatottak egyes kategóriái és létszámkategóriák szerint [%] n=52.....	51
39. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása az egyes társadalmi innovációs tevékenységek intenzitása mentén [%] n=52	52
40. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása aszerint, hogy az adott területeken mennyire ütköznek vagy ütköztek akadályokba [%] n=52.....	53
41. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása egyes társadalmi-gazdasági problémák környezetükben való jelenlétét illetően [%] n=52	55

1 Bevezetés

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja, hogy minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához és a munkanélküliség elleni védelemhez, illetve a szociális biztonsághoz. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya rögzíti, hogy a részes tagállamoknak intézkedéseket kell tennie a teljes és termelő foglalkoztatottság, illetve összességében a gazdasági, társadalmi kulturális fejlődés megvalósulása érdekében. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet vonatkozó egyezményei szerint minden tagországnak a teljes, produktív és szabadon választott foglalkoztatottság biztosítására aktív politikákat szükséges kidolgoznia, és ingyenes szolgáltatást nyújtó munkaerőpiaci szervezetet fenntartania. A fentieket a (Módosított) Európai Szociális Charta a tartós, stabil foglalkoztatottság fenntartásával egészíti ki. Ugyanezen nemzetközi dokumentumok deklarálják a szociális biztonsághoz való jogot is, ehhez kapcsolódóan pedig az államok szerepét a szociális ellátások működtetésében.

Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy az ország gazdasága az értékteremtő munkán és a szabad vállalkozáson alapul, illetve, hogy minden állampolgárnak joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Az Alaptörvény ezen túl mindenkit kötelez arra, hogy képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel hozzájáruljon a közösség gyarapodásához. Ennek feltételeit az állam a foglalkoztatáspolitikai eszközeivel teremti meg. Az alkotmányos jogszabály értelmében Magyarország törekszik arra is, hogy szociális biztonságot nyújtson minden állampolgárának. A munkához és a szociális biztonsághoz való jog kiegészíti egymást: amennyiben valaki önhibáján kívül munkanélkülivé válik, a passzív ellátások pótolják kieső jövedelmét, az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök pedig a munkaerőpiaci (újra)elhelyezkedést segítik. Az 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról úgy rendelkezik, hogy a foglalkoztatási feszültségek és a munkanélküliség problémájának megoldására az állami foglalkoztatási szervnek a foglalkoztatást elősegítő egyéb támogatások és szolgáltatások mellett a közfoglalkoztatást is meg kell szerveznie.

A 2010-es évtizedet a foglalkoztatáspolitikában változások sora jellemezte. A Széll Kálmán Terven alapuló 2011-es Nemzeti Reform Program a válság utáni időszak legnagyobb problémájának az alacsony foglalkoztatottságot nevezte meg, különösen a pályakezdők, az idősek, illetve az alacsony iskolázottságúak körében. A program 2020-ig egymillió új munkahely létrehozását vállalta, részben az aktív eszközök megerősítésével, ezzel egyidejűleg a passzív eszközök felülvizsgálatával, intézményi hatékonyságjavítással, és a munkaerőpiac „kifehérítésével”. A foglalkoztatás és képzés strukturális átalakítását célzó 2011-es Magyar Munka Terv a foglalkoztatás támogatásának három pillérét határozta meg: az elsődleges (nyílt) munkaerőpiaci elhelyezkedés; az utóbbi által el nem ért területeken a szociális gazdaság, mint az ún. „köztes” munkaerőpiac kialakításának alapja; az onnan is kiesők számára pedig az állam által szervezett közfoglalkoztatás.

Az aktivitás és a foglalkoztatás évtizedes növekedése és a munkanélküliség csökkenése összetett foglalkoztatáspolitikai intézmények eredménye, és az egyes eszközök a munkaerőpiaci kínálat és kereslet eltérő szegmenseit érintették. A 2012-ben bevezetett állaskeresési járadék a korábbi munkanélküli segély 270 napos időtartamát 90 napra

csökkentette, hogy ezzel ösztönözze az állástalanok munkakeresését. A megváltozott munkaképességűek ellátásainak rendszere is megváltozott 2012-től, a korábbi nyugdíj- és járadék típusú ellátások helyébe a rehabilitációs és rokkantsági ellátás lépett, és az ezekre jogosultak száma az évek során jelentősen csökkent. A 2013-ban elindított Munkahelyvédelmi Akcióterv a pályakezdők, a fiatalok (25 év alattiak), az idősek (55 év feletti) és az alacsonyabb képzettségűek foglalkoztatását az alkalmazásuk után járó adó- és járulékkedvezményekkel érdemben segítette.

A 2013. évtől kezdve a közfoglalkoztatás főleg a hátrányos munkaerőpiaci helyzetben lévők foglalkoztatásához járult hozzá, de nem volt sikeres az elsődleges munkaerőpiacra való visszavezetésben. A közfoglalkoztatás támogatását és létszámát a kormányzat 2016-ig folyamatosan növelte, majd tudatosan csökkenteni kezdte. Többségében uniós forrásból finanszírozva 2015-től egyre inkább az aktív munkaerőpiaci eszközök támogatására került át a hangsúly, az inaktívak, a tartósan munkanélküliek, illetve a közfoglalkoztatásból kilépők nyílt munkapiaci integrációja céljából. A 25 év feletti foglalkoztatását az „Út a munkaerőpiacra program” képzéssel, bértámogatással, személyre szabott szolgáltatásokkal, az „Ifjúsági Garancia” pedig a 25 év alattiakat az előzőeken túlmenően gyakornoki és vállalkozóvá válást, illetve mobilitást támogató programokkal segíti. A közfoglalkoztatásból való kivezetést 2018-tól a „Közfoglalkoztatásból a versenyszférába” program kívánja előmozdítani, de indult program a közfoglalkoztatottak képzésére is.

Az elmúlt években a közfoglalkoztatás kiváltására mutató leginkább előremutató intézkedések a szociális gazdaság önfenntartó képességének erősítését célzó, a tranzitfoglalkoztatást segítő, illetve helyi szinten tevékenykedő társadalmi vállalkozások, valamint a piaci alapon működő szociális szövetkezetek támogatása, melynek az ország hosszabb távú fejlesztési programdokumentumaiban, illetve az Európai Unióval kötött Partnerségi Megállapodásban foglalt célok, programok és források képezik a hátterét.

Magyarország 2030-ig terjedő jövőképét és átfogó célrendszerét, illetve a 2014-2020-as uniós programozási időszak fejlesztéspolitikai prioritásait tartalmazó Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció hazánk számára – többek között – biztonságos megélhetést, megerősödött közösségeket, javuló életminőséget fogalmaz meg vízióként. Négy átfogó célja közül az egyik az értékteremtő foglalkoztatást biztosító gazdasági fejlődés, míg hét specifikus specifikus céljának egyike a kreatív tudásalapú társadalom, beavatkozási területként megjelölve a társadalmat (is) szolgáló innovációkat, illetve a munkaerőpiaci esélyek növelését. Az értéktudatos és szolidáris, öngondoskodó társadalom specifikus célja pedig többek között a közösségi és szociális gazdaság fejlesztését, valamint a szociális jellegű foglalkoztatást (pl. a közfoglalkoztatást) és az önkéntesség erősítését nevezi meg beavatkozási területekként. A társadalmi felzárkózás területén fejlesztéspolitikai feladatként tekint a tartós munkanélküliek foglalkoztathatóságának javítására, és az ezt segítő gazdaság- és vállalkozásfejlesztésre, a segélyezési rendszer és a közfoglalkoztatás aktiváló szerepének növelésére, valamint a helyi szociális gazdasági programok, szervezetek kialakításának ösztönzésére.

A 2014-2020-as időszakra vonatkozó Európa 2020 stratégia intelligens, fenntartható és inkluzív növekedési prioritásaihoz kapcsolódó fő célkitűzései közé tartozik a foglalkoztatás növelése, illetve a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem. Az Európai Szociális Alapról szóló 1304/2013/EU rendelet szerint a strukturális és beruházási alapok többek között a „társadalmi befogadás előmozdítása és a szegénység, valamint a hátrányos megkülönböztetés

elleni küzdelem” tematikus célkitűzéshez is hozzájárulnak, és ennek keretében az ESZA beruházási prioritásként fogalmazódott meg a „foglalkoztatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében a társadalmi vállalkozói szellem, a társadalmi vállalkozásokba történő szakmai integráció és a szociális és szolidáris gazdaság előmozdítása”.

Magyarország EU-val kötött Partnerségi Megállapodásának célja a fenntartható növekedés és a magas hozzáadott értékű termelés és a foglalkoztatás bővítése, melynek egyik prioritása a foglalkoztatás növelése a gazdasági növekedés elősegítése és a társadalmi felzárkóztatás révén. Az EU 8. tematikus céljához („A fenntartható és minőségi foglalkoztatás, valamint a munkavállalói mobilitás támogatása”) kapcsolódóan a dokumentum célként fogalmazza meg a társadalmi célú gazdaság foglalkoztatási lehetőségeinek bővítését, és az uniós támogatásokat a szociális gazdaság három területére fókuszálja: társadalmi vállalkozások ösztönzése és támogatása; tranzit-foglalkoztatás a hátrányos helyzetűek számára; társadalmi integrációt szolgáló szociális gazdasági megoldások keretében tartósan támogatott munkalehetőségek biztosítása a leghátrányosabb helyzetű, a nyílt munkaerőpiacra nem, vagy nehezen integrálható csoportok számára.

Az ESZA beruházási prioritáshoz kötődően az időszak részletes magyar foglalkoztatáspolitikai stratégiája többek között a szociális gazdaság és non-profit foglalkoztatási programok támogatását tűzte ki célul. Utóbbi hazai prioritás arra irányul, hogy „a szociális gazdaság hosszabb távon átvezessen a nyílt munkaerő-piaci foglalkoztatásba, és minél nagyobb számban juttassa fenntartható munkalehetőséghez a korábban segélyezett, ill. a közfoglalkoztatásból kikerülő embereket, vagy más hátrányos helyzetű munkanélkülieket”. A stratégia a társadalmi vállalkozások, a nem állami szervezetek komplex foglalkoztatási programjai, illetve a tranzitfoglalkoztatási programok támogatását rendeli hozzá intézkedésként az említett beruházási prioritáshoz. A foglalkoztatás, a társadalmi gazdaság és a társadalmi vállalkozások támogatásának fő forrása a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP), jelentős szinergiában az Emberi Erőforrás Fejlesztési Programmal (EFOP), a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programmal (TOP) és a Vidékfejlesztési Programmal (VP).

A szociális gazdaság jelentőségét és a társadalmi vállalkozások jelentőségét a foglalkoztatásban, a társadalmi felzárkóztatásban, a helyi gazdaságfejlesztésben, a legváltozatosabb közösségi célok megvalósításában, a társadalmi innovációk véghezvitelében gazdag tudományos szakirodalom, számos szakpolitikai dokumentum, stratégia, jelentés és tanulmány támasztja alá, és több nemzetközi és hazai szervezet, illetve nagyszámú kezdeményezés és projekt próbálja mindezt a gyakorlatban is megerősíteni, közösségi, állami, piaci és magán-forrásokból finanszírozottan. A társadalmi vállalkozások munkaerőpiaci integrációban betöltött szerepe, annak minden lehetséges eszközzel történő előmozdítása különösen az ország periférikus térségeiben kiemelt fontossággal bír. Észak-Magyarország az Európai Unió legszegényebb régiói közé tartozik, és relatív hátrányát a 2010-es évtized általános gazdasági fellendülése dacára sem tudta ledolgozni. A társadalmi szektor szereplői jelentős létszámú népességet érintő, összetett problémahalmazzal szembesülhetnek a térségben. Jelen tanulmány célja a társadalmi vállalkozások munkaerőpiaci integrációt segítő szerepének elemzése az Észak-magyarországi régióban.

2 Módszertan

A szakirodalmi feldolgozás tette lehetővé a témakör mélyebb megértését, az alapfogalmak és összefüggések tisztázását, a magyarországi általános folyamatok feltárását a társadalmi vállalkozások, illetve a közfoglalkoztatás és kiemelten a szociális szövetkezetek, mint a munkaerőpiaci integráció eszközei, valamint a szociális közszolgáltatások, mint a társadalmi vállalkozások egyik legfontosabb feladatvállalásának kapcsolódásait illetően. Áttekintésre kerültek a társadalmi innovációk legfontosabb ismérvei is, esettanulmányokkal illusztrálva. A felhasznált forrásmunkák körét hazai és nemzetközi tudományos közlemények, kutatási jelentések, elemzések, módszertani kézikönyvek, illetve jogszabályok, valamint szakpolitikai dokumentumok adták.

A szekunder statisztikai elemzések az Észak-magyarországi régió megyéinek állapotjelzőiben bekövetkezett közelmúltbeli változásokat járják körül, az általános társadalmi, gazdasági, fejlettségi viszonyokra, a munkaerőpiaci folyamatokra, a közfoglalkoztatás alakulására és a potenciális társadalmi vállalkozások jelenlétére, működésére, támogatására vonatkozóan. Az adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatási adatbázisa, illetve a Belügyminisztérium saját honlapján, valamint a Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerben (TeIR) lekérdezhető adatsorai voltak. Az adatok nagy részének elemzése többéves idősoron történt, azonban a gazdasági aktivitási, foglalkoztatási, munkanélküliségi és közfoglalkoztatási adatok vizsgálatára a 2019-es és 2020-as évekre vonatkozóan negyedéves bontásban került sor.

A régió három megyéjének aktivitási, foglalkoztatáshoz kapcsolódó támogatási és társadalmi vállalkozási szempontból vett relatív pozíciójának kompakt területi összehasonlítására a 2019-es évre vonatkozó, származtatott mutatók terjedelemre való normalizálásán alapuló indexek (és a belőlük átlagolt főindexek) képzése, illetve azok alapján a megyék rangsorolása révén került sor, a differenciálódás mértékének vizsgálata pedig az indexek (és főindexek) egyes középértékei (átlag, medián) és szórása alapján történt. A normalizálás irányának meghatározása minden esetben az alapmutató magasabb értékének kedvező vagy kedvezőtlen jelentéstartalmán alapult, tehát a normalizált index az alapindikátor kedvezőbb alakulása esetén mindig nagyobb értéket vett fel.

A feltáró kutatást segítő primer adatfelvétel eszköze a társadalmi vállalkozások (és társadalmi innovátorok) körében végzett kérdőíves felmérés volt, az érintettek által tapasztalt társadalmi vállalkozási környezet, illetve társadalmi innovációs lehetőségek feltérképezésére. A nem valószínűségi mintavétel keretében az önkényes és hólabda mintavételi eljárás ötvözése történt meg, a mintavételi keretet az Anima Egyesület kapcsolatrendszerébe tartozó, illetve a bevont önkéntesek által, valamint a válaszadók további ajánlásai alapján elért társadalmi vállalkozások köre adta. A felmérés mindezekből fakadóan nem reprezentatív, hanem inkább az árnyaltabb szemléletmód kialakítását, finomítását segíti, exploratív jelleggel. A lekérdezés online, önkitöltés révén, illetve kérdezőbiztosok közreműködésével zajlott. A felmérés keretében 52, civil szervezetet, nonprofit és for-profit vállalkozást vagy cégcsoportot, vagy éppen szervezet nélküli társadalmi kezdeményezést képviselő válaszadó töltötte ki a kérdőívet, mely válaszadói körnek mintegy 15 százaléka rendelkezett Észak-magyarországi székhellyel.

3 A társadalmi vállalkozások szerepe a munkaerőpiaci integrációban

A nemzetközi szakirodalom megállapításait szintetizálva G. Fekete és szerzőtársai (2017) elkülönítik egymástól a civil társadalom, a harmadik szektor, a nonprofit szektor, a szociális gazdaság, illetve a nem kormányzati szektor, a szolidáris gazdaság és a közösségi gazdaság fogalmait. Az előzőekben sorolt fogalmak történeti/földrajzi eredetüket, tulajdonságaikat és jellemző szervezeti megoldásaikat tekintve jelentős átfedésekkel, de mégis eltérő módon írják le azon szerveződéseket, amelyek nem tartoznak bele sem a piaci, sem az állami szektorba, viszont társadalmi és gazdasági közösségi célokat szolgálnak, és nem (vagy nem elsődleges) céljuk a profit felosztása.

A harmadik/nonprofit/társadalmi szektor legfontosabb szereplői a különböző nonprofit szervezetek. A Központi Statisztikai Hivatal Salamon Anheier (1999) „strukturális-operatív” definícióját követő meghatározása szerint egy nonprofit szervezetnek a nemzetközi elvárásoknak megfelelően alapvetően öt kritériumot szükséges teljesítenie: 1.intézményesültség (önálló jogi személyiség); 2. a kormányzati szektortól való szervezeti függetlenség; 3. közcélúság; 4. a profitszétosztás tilalma; 5. önkéntesség, öntevékenység (+1 a pártjellegrű működés kizárása). Szintén a KSH tipizálása szerint a nonprofit szervezetek jellegük szerint 3 típusba sorolhatók, azaz klasszikus civil szervezetnek tekinthetők a magánalapítványok, egyesületek, az érdekképviselések (köztestületek, szakszervezetek, szakmai munkáltatói érdekképviselések, egyesülések), és az egyéb nonprofit szervezetek (közalapítványok, közhasznú társaságok).

A szociális gazdaság tágabb keretek között értelmezendő, mint a harmadik/nonprofit szektor. (Salamon & Anheier, 1997 alapján Laville, 2014) A Köztulajdonú, Szociális és Szövetkezeti Gazdaság Nemzetközi Kutató- és Tájékoztatóközpontja (CIRIEC) az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére készített jelentésében rámutat, hogy az SNA rendszerben a nemzetgazdaság öt fő intézményi szektora (nemzetgazdaság, nem pénzügyi vállalatok, kormányzat, háztartások, mint fogyasztók és vállalkozók, háztartásokat segítő nonprofit-intézmények) között „szét vannak szórva” a szociális gazdaság részét képező vállalatok és szervezetek, nem pedig önálló szektorként jelennek meg. A nemzeti számlarendszerek 20. században gyökerező, kétpólusú (állami és magán) mivolta mellett a szociális szektor intézményi „láthatatlanságához” a szociális gazdaság ilyen szinten alkalmazható definíciójának hiánya is hozzájárul. A CIRIEC munkadefiníciója a szociális gazdaságra a következő:

„Azon magán jellegű, formális keretek között szervezett vállalkozások csoportja, amelyek döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkeznek, és amelyeket tagjaik szükségleteinek piacon keresztül, áruk előállítása, szolgáltatásnyújtás, illetve biztosítás és finanszírozás révén történő kielégítése érdekében hoztak létre, továbbá amelyek esetében a döntéshozatal, valamint bárminemű nyereség és többlet tagok közötti elosztása nem kapcsolódik közvetlenül a tagok által befektetett tőkéhez, illetve befizetett díjhoz, hanem minden esetben demokratikus, részvételen alapuló döntéshozatali eljárások révén történik, és minden tag egy szavazati joggal rendelkezik. A szociális gazdaság magában foglal olyan magán jellegű, formális keretek között szervezett, döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkező szervezeteket, amelyek nem piaci jellegű szolgáltatásokat nyújtanak háztartások részére, és amelyeknek az esetleges nyereségtöbbletét nem sajátíthatják ki az őket létrehozó,

ellenőrző vagy finanszírozó pénzügyi szereplők.” (Monzón & Chaves, 2012) A szociális gazdaság körébe tehát nem csak a hagyományos nonprofit szervezetek tartoznak, hanem a szövetkezetek, segélyegyletek, illetve a piaci és a civil szektor határán egyensúlyozó egyéb intézmények is (Defourny, 1999; Jeney és Kuti, 2007). A szektorok összefüggésében Lipták (2020 p. 117) úgy fogalmaz, hogy „a piac, az állam és a szociális gazdaság kapcsolatrendszerében az állam gondoskodik a kollektív szükségletekről, a piac az egyéni szükségletekről, a szociális gazdaság pedig a helyi és nem helyi közösségi szükségletekről.”

A társadalmi vállalkozásokat a témával foglalkozó egyes kutatóműhelyek különböző iskolái és irányzatai jellemzően az állami, a piaci és a civil szféra metszetében elhelyezkedő olyan entitásoknak tekintik, amelyeknek piaci tevékenységből származó bevételeik vannak, de közben tevékenységükben társadalmi célokat vállalnak fel. Mivel a piaci és a társadalmi tevékenységnek nincsen számszerűsített „ideális” aránya, ezért a gazdálkodási tevékenységet végző nonprofit szervezetek és a társadalmi célokat kitűző for-profit vállalkozások is tekinthetők társadalmi vállalkozásnak. A fenti alapvonásokat kiegészítve a legismertebb amerikai (piaci jövedelem, társadalmi innováció) és európai iskolák (EMES) megközelítéseit ötvözi magában az Európai Bizottság meghatározása, mely szerint „a társadalmi vállalkozás olyan vállalkozás, amelynek elsődleges célja a társadalmi hatás elérése, nem pedig a tulajdonosok és a részvényesek számára nyereség generálása; amelynek nyereségét elsősorban e társadalmi célok elérése érdekében forgatják vissza, és amely felelősségteljes, átlátható és innovatív módon irányított, különösen az üzleti tevékenység által érintett munkavállalók, ügyfelek és érdekelt felek bevonása révén.” (EC, 2011 alapján Kiss és Mihály, 2019)

Az Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft 2017-ben publikált módszertani kézikönyve, illetve a társadalmi vállalkozásokat támogató állami (pl. GINOP) programok lehetséges kedvezményezettjeinek köre az alapítványokat, egyesületeket, nonprofit gazdasági társaságokat (nonprofit kft, rt, kkt, bt) és a – jogi szempontból for-profit (Csáky et al., 2014) – szociális szövetkezeteket tekintve társadalmi vállalkozásnak, és a közhasznú státusz megszerzése is ezen jogi formájú szervezetek számára elérhető. Kiss és Mihály (2019) azonban a NESsT, Ashoka és egyéb nemzetközi támogató és fejlesztő szervezetek megengedő gyakorlatára, a magyarországi társadalmi vállalkozási kezdeményezések szervezeti sokszínűségére, valamint friss kutatások eredményeire hivatkozva arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes vállalkozói, társadalmi és irányítási kulcsjellemzőiket tekintve a hagyományos szövetkezetek, a for-profit vállalkozások és az elsődlegesen közfeladatot ellátó belső egyházi jogi személyek is a társadalmi vállalkozások legitim jogi formái lehetnek.

A posztindusztriális korban a munka egyéni fejlesztő, társadalomszervező és értékteremtő mivoltára hívja fel a figyelmet G. Fekete & Lipták (2014), szemben annak csupán bér munkaként történő leszűkítésével, és Szabó-Négyesi (2004) alapján meghatározza a posztmodern foglalkozási modell egymásra épülő, egymást erősítő elemeit. A társadalmi vállalkozások kapcsán kiemelendő elem a többszektoros és többszereplős jelleg, mely szerint az üzleti szektor mellett az állami szféra és a társadalmi gazdaság szereplői is megjelennek foglalkoztatóként, és működési forrásaik előteremtéséhez üzleti tevékenységet is végezhetnek. A szerzők kiemelik a területi differenciáltságot és a lokalitás meghatározó szerepét is, abban a tekintetben, hogy az adott térségben vagy településen eltérő lehet az elsődleges munkaerőpiacon a vállalkozások foglalkoztatási potenciálja, és ez különböző mértékben hívhatja életre a közfoglalkoztatást és/vagy a társadalmi gazdaság foglalkoztató szerepét.

Habár Európában a társadalmi vállalkozások tevékenységi köre egyre szélesedik, egyik alapvető célja a hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci integrációja és védett munkahelyek létrehozása. (EC, 2014) A szociális gazdaság keretein belül létrejött helyi kezdeményezések Frey (2007) szerint munkahelyeket teremtenek, jövedelmet biztosítanak, fejlesztést, tanácsadást nyújtanak a nehezen integrálható személyek (pl. tartós munkanélküliek, pályakezdők, idősek, fogyatékkal élők) számára. Török és Agárdi (2020) szintézisében a foglalkoztatást üzleti modelljüknek választó társadalmi vállalkozások működésének lényege a célcsoport számára munkalehetőség biztosítása, illetve az általuk előállított termékek és szolgáltatások piaci értékesítése.

A foglalkoztatásfejlesztés komplex struktúráját Kulinyi (2007) úgy írja le, hogy az önfenntartó piaci munkahelyekig a mentális, szociális állapotot erősítő támogatásoktól (pl. passzív ellátások, önkéntes munka, befogadó jellegű közfoglalkoztatás) indulva a munkaerőpiacra jutást segítő támogatások (pl. atipikus foglalkoztatás, kivezető közfoglalkoztatás, nonprofit munkaerő-kölcsönzés) által ösztönzött tranzitfoglalkoztatás-fejlesztésen keresztül, a munkahelyek létrejöttét, önfenntartóvá válását segítő támogatások jellemezte vállalkozásfejlesztésen át vezet az út. A szociális vállalkozások utóbbi két szint metszetén helyezkednek el, tehát tranzit és vállalkozásinkubációs funkcióval is rendelkeznek.

A társadalmi vállalkozások foglalkoztatási szerepe kapcsán az OFA Nonprofit Kft. közsféra-szervezetek számára készített kézikönyve (2017) kiemeli, hogy a társadalmi vállalkozások (és kimondottan a szociális szövetkezetek) sok esetben az aktív munkaerőpiaci beavatkozás eszközeiként jelennek meg, amely a célok tekintetében megállja a helyét, ugyanakkor, míg az állam időszakos, illetve idővel változó munkaerő-piaci eszközöket működtet, addig a társadalmi vállalkozások a hosszú távú fenntarthatóság igényével indulnak el.

A szociális vállalkozások nemzetközi modelljeit feltáró ICSEM projekt magyarországi komplex tipizálása szerint a közszolgáltatásokat megszervező társadalmi vállalkozások, az egyes célcsoportok számára munkát és jövedelmet biztosító munkaerőpiaci integrációs civil szervezetek, illetve az integrált helyi fejlesztést célzó közösségi vállalkozások rendelkeznek a legnagyobb foglalkoztatási potenciállal, és ezek a szervezetek általában egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság vagy szociális szövetkezet formájában működnek. (Defourny és Nyssens, 2015 alapján G. Fekete et al., 2018)

Az OFA Nonprofit Kft. megbízásából 2017-ben készült, társadalmi vállalkozásokat fókuszba helyező alapkutatás (G. Fekete et al., 2017) eredményeire alapozva Siposné Nándori (2019, 2020) rámutat, hogy a társadalmi vállalkozásoknak jelentős szerepe van a nők, illetve az idősebb (50-65 év közötti) aktív korúak foglalkoztatásában, és az atipikus (részmunkaidős és közmunka) foglalkoztatási formák általi aktivizálásban, ugyanakkor a magasabb munkanélküliséggel sújtott térségekben nem működik a probléma jelentőségének megfelelő mértékben nagyobb számú, munkanélküliek integrációját célzó társadalmi vállalkozás.

4 A közfoglalkoztatás egy évtizede, és a szociális gazdaságba való átmenet lehetőségei

A munkanélküliség csökkentésének, a munkaerőpiaci integrációnak egyik meghatározó foglalkoztatáspolitikai eszköze a közfoglalkoztatás, amely állami vagy önkormányzati forrásokból átmeneti jelleggel munkalehetőséget, és a kieső jövedelmet pótló, munkavégzéshez kötött juttatást biztosít az elsődleges munkaerőpiacról kiszorult, általában alacsony képzettségű vagy más okból hátrányból induló egyének számára. Célja a passzív szociális segélyezés munkajövedelemmel való kiváltásán túlmenően a résztvevők tartós aktiválása a munkaerőpiacra való visszavezetéssel. (Csoba, 2010; G. Fekete & Lipták, 2014) A közfoglalkoztatási programok indítását gyakran válsághelyzet és gazdasági recesszió indokolja, a munkanélküliség enyhítésére, és adott esetben a jóléti és szociális funkciók megerősítésére (Kálmán, 2015)

Az 1987-ben létrejött közhasznú foglalkoztatást, valamint az 1996-tól jelen lévő közmunka, illetve közcélú munka intézményeit (amelyek között a finanszírozásban, a szervezésben és a bevonhatók körében mutatkozott különbség [Pödör, 2016]), és a 2009-ben indult „Út a munkához program” intézkedéseit 2011-ben egységesen váltotta fel a közfoglalkoztatást új alapokra helyező Nemzeti Közfoglalkoztatás Programja, válaszként a világgazdasági válság munkanélküliségi hatásaira.

A közfoglalkoztatás rendszerének többszöri átalakulásait Bördős (2015) alapján Petróczi és Varga (2018, p. 37) így idézi fel: „a közhasznú munkavégzés esetében a regisztrált munkanélküliek jelentették a célcsoportot, a közmunkaprogramokat tekintve elsősorban tartós munkanélkülieket kívántak bevonni. A közcélú munka a rendszeres szociális segélyben, illetve rendelkezésre állási támogatásban részesülőket célozta meg. A közfoglalkoztatás új, egységes rendszere pedig a regisztrált álláskeresőknél és a rehabilitációs ellátásban részesülőknél biztosít munkalehetőséget.”

A közfoglalkoztatás megszervezése a Belügyminisztérium feladata. Közfoglalkoztató többféle jogi személyiségű entitás lehet, de a közfoglalkoztatás gerincét a települési önkormányzatok adják. A finanszírozás felülről zárt jellegéből adódóan a közfoglalkoztatási kiadások nem haladhatják meg az előirányzatot (König, 2012). A 2016-os évig a közfoglalkoztatásban résztvevők száma, illetve a kormányzati kiadások folyamatosan növekedtek, majd csökkenésnek indultak, amely nem függetleníthető a kedvező makrogazdasági folyamatoktól és a munkanélküliség mérséklődésétől, illetve a közfoglalkoztatás kiváltására indított szociális gazdaságfejlesztési programokról, de feltételezhető a közfoglalkoztatás részleges sikere a munkaerőpiaci reintegrációban is.

A hagyományos rövid (legfeljebb 4 hónapos, napi 4 órás) és a legfeljebb 12 hónapos, napi 6-8 órás hosszabb időtartamú, illetve országos közfoglalkoztatási programok mellett újszerű elemként jelent meg a hátrányos helyzetű települések önkormányzatai számára hirdetett Járási (kezdetben Kistérségi) Start Mintaprogram, amely a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatási típusok speciális településfejlesztési feladatokkal kiegészített, mezőgazdasági és helyi sajátosságokra épülő értékteremtő és a település élhetővé tételét célzó szociális programelemekből épül fel. Az elképzelés szerint az értékteremtés révén a mintaprogramok önfenntartóvá válhatnak, ezzel függetlenedve az állami támogatástól, és a közfoglalkoztatás bázisán szociális szövetkezetek jöhetnek létre, amelyek már piaci munkalehetőséget jelentenek taggá vagy alkalmazottá váló tagjaik számára (Bagó, 2014 alapján G. Fekete &

Lipták, 2014). Az önkormányzatok tagságának előnye a földterület és az eszközök biztosításában, és a helyi közintézmények működtetőjeként a lokális felvevőpiac megteremtésében rejlik (Futó et al., 2005 alapján G. Fekete & Lipták, 2014).

G. Fekete & Lipták (2014, p. 133) szerint ideális esetben a közfoglalkoztatás mind az egyén, mind a közösség számára hasznos lehet: „jó szervezés mellett, szépül, épül, egészségesebbé és élhetőbbé válik a település, stabil marad a munka- s ezáltal a közösségi morál. Másrészt a foglalkoztatottak haszna, ha az elvégzett munkáért a segélyeknél magasabb összegű munkabért kapnak, az elsődleges munkaerőpiacra való visszajutás esélyét növelő munkatapasztalatra tehetnek szert, példát mutatnak gyermekeiknek, a társadalom hasznos tagjának érezhetik magukat, ezáltal nő az önbecsülésük, és az egyén megbecsülése is a társadalom szemében.” A szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a gazdasági válság negatív foglalkoztatási hatásai erősebben érvényesültek volna a közfoglalkoztatás nélkül.

A korábbi időszakok közfoglalkoztatási programjaira alapozva Csoba (2010) már a jelenleg is működő közfoglalkoztatási modell indulásánál megfogalmazta a szóban forgó foglalkoztatáspolitikai eszköz kritikáját. Felhívta a figyelmet arra, hogy a közfoglalkoztatás tranzit szerepe nem igazolt, alacsony a kimenet az elsődleges munkaerőpiacra, egyrészt, mert csak átmeneti, rövid idejű munkalehetőséget nyújt, másrészt, mert alapja nem a célcsoport képessétetele, hanem a rájuk nehezedő kényszer, a passzív ellátások megvonása miatt. Az állam pedig kiadásait a bekerülők számának korlátozásával, juttatásaik alacsonyan tartásával csökkentti, miközben megteremti saját maga és az önkormányzatok számára a közfeladatok és a szezonális állami feladatok olcsó munkaerőbázisát. Azzal, hogy az egyén munkavégzési képességeihez és hajlandóságához köti a támogatást, a közfoglalkoztatás a „szegénység társadalmi okait individuális okká alakítja át”. (G. Fekete & Lipták, 2014 alapján Csoba & Sipos, 2020)

A Hétfő Kutatóintézet által 2018-ban a Belügyminisztérium megrendelésére elkészített kutatás (Koltai et al., 2018) empirikus tapasztalatai széles betekintést adnak a hazai közfoglalkoztatás évtized végéhez közeli helyzetét illetően, és annak elért munkaerőpiaci, szociális és településfejlesztési hatásai kapcsán, a kutatás keretében megkérdezett szakemberekkel és érintettekkel készített interjúk, illetve reprezentatív lakossági kérdőíves felmérések eredményei alapján.

Valamennyi megkérdezettjük egyetértett abban, hogy nem szabad visszatérni a munkateljesítmény nélküli segélyezés gyakorlatához. A nyílt munkaerőpiaci kiáramlás mértéke bár nőtt a munkalehetőségek bővülésével, a piaci bérek emelkedésével egyidejűleg, azonban a kiáramlás összességében alacsony mértékű (20% körüli) maradt. A legkisebb, nehezen elérhető településeken a 80%-ot is elérheti a közfoglalkoztatásba való „beragadás”, és ezeken a területeken a munkaerőpiaci hátrányok (pl. alacsony képzettség, munkavégző képesség) újratermelik önmagukat, amely a szerzők szerint „előrevetíti a közfoglalkoztatás vagy hasonló támogatott foglalkoztatási forma tartós létjogosultságát.” A beragadók széles köre – pl. kisgyermekes anyák - a piaci munkahelyek rugalmatlansága miatt nem tud vagy nem akar kilépni a közfoglalkoztatásból, míg mások idős koruk vagy egészségügyi problémáik miatt. Éppen ezért erősíteni kell a közfoglalkoztatás befogadó munkahely funkcióját, melynek révén a hátrányos helyzetűek képességeik szerint kiteljesedhetnek a közfoglalkoztatásban. Ehhez a ma még hiányzó, diagnózison alapuló, egyénileg tervezett, hosszú távú, komplex fejlesztő

tevékenységek volnának szükségesek, valamint ágazatközi együttműködések a szociális és egészségügyi ellátórendszerrel és az oktatási intézményekkel. (Koltai et al., 2018)

A településüzemeltetés mára nagymértékben támaszkodik a közfoglalkoztatásra, és az ebben való alkalmazhatóság szempont a közfoglalkoztatottak kiválasztásában is az önkormányzatok részéről. A karbantartás és üzemeltetés nyomán kialakuló rendezett településeképek némiképp javították a közfoglalkoztatás társadalmi megítélését, viszont az alkalmas emberek kilépése után ez a színvonal le is romolhat, pótlásukra tehát gondolni kell. A Start Mintaprogramokban alkalmazott szakképzett munkaerő kiáramlása veszélyeztetheti az értékteremtő tevékenységet, ezért nekik több önkormányzat hajlandó lenne piaci bért fizetni, akár rendes munkaviszonyban is. A közfoglalkoztatás jövedelemstabilizáló hatásaként csökkentek a közüzemi hátralékok és a gyermekéhezés, de a szegénység felszámolására nem alkalmas. A közfoglalkoztatás helyi piactorzító és munkaerő-elszívó hatása – az előzetes félelmeknek ellent mondva – minimális. (Koltai et al., 2018)

A közfoglalkoztatás kapcsán szót kell ejteni a kormányzat által is preferált átmenet lehetőségeiről a szociális gazdaság keretében megvalósuló helyi foglalkoztatás és gazdaságfejlesztés lehetőségeire, amely elhozhatja a társadalmi vállalkozások áttörését a kérdéskörben. Mint az korábban említésre került, a munkalehetőségek költségkímélő megteremtése, valamint a szociális szövetkezet, mint társadalmi vállalkozási forma felfutása és Európai Unión belüli támogatottsága teremti meg a fenti elképzelés legitimációját.

A munkaerőpiacról kiszorult rétegek mezőgazdasági termelésre alapozott és önfenntartást célzó lokális integrációs modelljeit tárta fel a peremhelyzetű, többek között Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyei településeken hároméves kvalitatív kutatás keretében Csoba és Sipos (2019). A paternalista állam és az önszerveződő társadalom egymással versengve kíván védelmet nyújtani a leszakadó rétegek számára, azonban utóbbi az általánosan jellemző civilekkel szembeni bizalmatlanság és a társadalmi szintű szolidaritásdeficit miatt alulmarad a központosítással szemben. Jelenünkben a piaci kudarcokkal szemben az állam a közfoglalkoztatás és a Startmunka mintaprogram, az alulról szervezett ún. beágyazott gazdaság a szociális földprogram és a szociális szövetkezetek működtetésével próbál fellépni. A szerzők kutatási eredményei alapján a szociális földprogram és a szociális szövetkezetek önkéntességével szemben a közfoglalkoztatás és a start mintaprogram „workfare” jellegű kötelező természete áll. A másik választóvonal az alacsony kompetencia-, termelési- és jövedelmi szintű, egyértelműen csak félutas szociális földprogram és közfoglalkoztatás, illetve az említett szempontok szerint jobban teljesítő, magasabb fokú integrációt ígérő szociális szövetkezetek és startmunka mintaprogram között húzódik. A vizsgált településeken az említett integrációs modellek különféle kombinációit figyelték meg, amelyek közül egyértelműen kiemelkedik a közfoglalkoztatást, startmunka programot és a szociális szövetkezeti modellt ötvöző, erősebb társadalmi és piaci kapcsolatokkal bíró „önfenntartó falu” modell. A sikeresnek mondható integráció titka tehát az egyes modellek helyi adottságoknak megfelelő egymásra építése. Azonban, a szociális szövetkezetekben az önkormányzatok kötelező tagságának jogszabályba iktatásával a foglalkoztatás állami kontrollja költséghatékonyan tud megvalósulni, miközben a szervezetben a szövetkezeti ség nemzetközi alapelvei sérülnek, és fokozódik a résztvevők alárendelt viszonya is az önkormányzattal szemben. További kockázatot jelent, hogy a szociális szövetkezet működésébe nehezebben illeszthetők be az alacsony kompetenciájú csoportok, emiatt a támogatások, kedvezmények kedvéért látszat-

szövetkezetek jöhetnek létre, valódi integrációs szerep nélkül. A túlzottan központi finanszírozásra épülő szociális szövetkezetek önfenntartás helyett jóléti függőségbe kerülnek, és a források csökkenésével működésük ellehetetlenül.

A Nemzetgazdasági Minisztérium és az MKIK Gazdaság és Vállalkozáskutató Nonprofit Kft. „Rövidtávú munkaerő-piaci prognózis” elnevezésű kutatásának 2017-es, majdnem hétezer vállalkozást érintő adatfelvétele a közfoglalkoztatásból a nyílt munkaerőpiacra való átlépés lehetőségének munkáltatói szempontú mérlegelését is érintette. A vizsgálat évében a válaszadó foglalkoztatók egyötöde alkalmazott korábbi közfoglalkoztatottat, míg csak a mezőgazdasági vállalatok között ez az arány egyharmados, az iparban 29, az építőiparban és a szolgáltató-szektorban egyaránt mintegy 15 százalék volt, a kereskedelemben pedig csak 11%. A 250-nél több főt alkalmazó cégek 30 százalék körüli, a kkv-k viszont a méretkategóriákban lejjebb haladva egyre kisebb arányban foglalkoztattak közfoglalkoztatásból kikerült személyt (pl. a 10 fő alatti mikrovállalkozások 10% alatti hányada). Az ex-közfoglalkoztatottak alkalmazásának aránya lekövette a közfoglalkoztatás területi eloszlását, így Észak-Magyarországon is aránylag magas, majd’ 40 százalékos volt. A szakképzetlen fizikai munkaerő hiányával küzdő vállalkozások nagyobb arányban vettek fel egykori közfoglalkoztatottat, azonban kétharmadukra ez továbbra sem volt jellemző a felmérés évében. A közfoglalkoztatotti múltú személyek alkalmazására való fogadókészség jellemzően azokban a térségekben, ágazatokban és méretkategóriákban jellemző, amelyekben eleve magasabb arányú az alkalmazásuk, és a nagyobb hajlandóságú cégek csoportjában a kedvezmény, támogatás megléte is kevésbé feltétel, különösen azokban, amelyek már alkalmaztak szakképzetlen munkaerőt, illetve munkaerőhiányban szenvedtek. Kevés cég tartotta valós problémának a közfoglalkoztatás munkaerőpiaci elszívó hatását. (Ignits & Mód, 2018)

A közfoglalkoztatás és a társadalmi szektor közötti átjárhatóság kapcsán G. Fekete és Lipták (2014) ráirányítják a figyelmet egyéb elkerülendő veszélyekre is. Az egyik, hogy a társadalmi vállalkozások ne oldódjanak fel a túlzott mértékű jótékonysággal és önfeláldozással („Prométheusz”). A másik, hogy a vállalkozói irányultság ne írja felül a társadalmi célokat, és ne torzítsa vagy tegye tönkre a helyi piacokat és vállalkozásokat („Trójai faló”). A harmadik a kormányzattól, önkormányzattól való függőség veszélye („Frankenstein”). (McMurtry, 2013 alapján G. Fekete & Lipták, 2014). Az önkormányzati dominancia a szerzők szerint függőséget, alárendeltséget, a piactól való távolodást, versenytorzítást, autokratikus irányítást, klientúraépítést szolgálhat, és a szövetkezeti alapelvek ilyen szintű csorbulása miatt elveszhet egy, a területi hátrányok csökkentésében alkalmazható eszköz, mivel a fenti gyakorlat alááshatja a szövetkezeti gondolat terjedését. Mindezek tükrében a szerzők úgy fogalmazzak: „A mai viszonyok között a társadalmi céloknak és a közszférától való elkülönítés szándékának szintén megfelelő, üzleti viszonyok között fenntarthatóan működő non-profit gazdasági társágokban látjuk a Start mintaprogramokat folytathatóknak. A szövetkezeti forma erőltetése, rosszabb esetben teljes kifordítása jelentős veszéllyel járhat, és újabb évtizedekre vetheti vissza ezt a poszt-szocialista országokban amúgy is érzékeny, de különösen a perifériákon kikerülhetetlen társadalmi gazdasági formát. Életképes bevezetésükhöz a közösségek megerősítése, a társadalmi tőke növelése és a szolidáris üzleti gondolkodás fejlesztése elengedhetetlen.”

5 A szociális szövetkezetek helyzete, szerepe a szociális gazdaságban és foglalkoztatásban

A Belügyminisztérium meghatározása szerint a szociális szövetkezet „olyan speciális gazdálkodó szervezet, vállalkozás, amely ötvözi a gazdasági társaságok és társadalmi szervezetek előnyeit, mert a hátrányos helyzetű embereknek biztosít munkalehetőséget, és olyan szükségletek kielégítésére törekszik, melyet a piacgazdaság nem tud felvállalni. Elsődleges feladatai közé tartozik a profitszerzés, a munkahelyteremtés, emellett azonban a tagok és bizonyos esetekben hozzátartozóik szociális és kulturális igényei kielégítésére is törekszik az úgynevezett közösségi alapjából. Tagjai egyenlő joggal az egy tag – egy szavazat elvének megfelelően – részt vesznek a szövetkezet működését meghatározó döntésekben, a végrehajtás ellenőrzésében, vezetői megválasztásában.”

A szociális szövetkezetek magyarországi térnyerését az Európai Unióhoz való csatlakozás ösztönözte (Csoba & Sipos, 2020). A döntéshozók kitörési lehetőségnek látták a tartós munkanélküliség kezelésében, és a periférikus térségek helyi gazdaságfejlesztésében (Finta & Póla, 2020). A szociális szövetkezetek, mint a társadalmi vállalkozások sajátos formái, nagymértékben elősegíthetik a szegénység és a munkanélküliség csökkentését, valamint a társadalmi integrációt (Bak & Réti, 2013).

Németh (2013) csoportosításában Magyarországon a szociális szövetkezetek három fő típusa működik: a hátrányos helyzetűek foglalkoztatási integrációját biztosító szociális szövetkezetek kimondottan hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoporthoz tartozó személyek foglalkoztatására jöttek létre, ahol a tagság javasolt összetétele 70% jó helyzetben lévő és 30% integrálandó tag. A helyi közösségi szükségleteket kielégítő szociális szövetkezetek tudják megszervezni és működtetni a helyi közszolgáltatásokat. A közösségi vállalkozásként működő szociális szövetkezet a közösség által létrehozott közösségi vállalkozás, amely alternatív gazdasági együttműködésre, alternatív közösségi értékrend szerinti életforma kialakítására épül és a fenntartható fejlődés szempontjait helyezi középpontba.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján a szociális szövetkezetek száma 2017-ben tetőzött, amikor 3005 regisztrált és 2688 működő szociális szövetkezett létezett Magyarországon. A 2019-es évben viszont már csak 2102 regisztrált és 1554 működő szociális szövetkezetről szólnak az adatok. Legjelentősebb a számuk a periférikus térségekben, és elmondható, hogy a legtöbb szociális szövetkezet az északkeleti országrészben rendelkezik székhellyel. A működő szociális szövetkezetek 18,5 százaléka a feldolgozóiparban, 13,1 % a mezőgazdaság, erdőgazdaság és halászat, 13% az adminisztratív szolgáltató támogató tevékenység, 11,3% pedig a kereskedelem nemzetgazdasági ágban tevékenykedett 2019-ben, és mintegy fele ismeretlen vagy 0 fős létszámot, míg egynegyede 1-4 főt, mintegy egyötöde pedig 5-9 főt foglalkoztatott.

A hazai szociális szövetkezetek jellemzően mikrovállalkozási méretűek (5-10 főt foglalkoztatnak, és árbevételük is ennek megfelelő), ágazati szempontból pedig erőteljes a mezőgazdasági, élelmiszer-feldolgozási, kisipari irányultságuk. Az élelmiszer-gazdasági profil gyakoriságának oka az agrárjellegű termelési erőforrások rendelkezésre állása, a relatíve alacsony belépési költségek, a folyamatos aktivitást biztosító munkaigényes tevékenységek és a szerves ráépülés a mezőgazdasági Start közfoglalkoztatási mintaprogramra (Rácz & Hamza, 2020).

A működő szociális szövetkezetek becsült foglalkoztatotti létszáma 2014-ben 5711 fő volt, 2019-ben viszont már csak 3563 fő. A szociális szövetkezetek foglalkoztatási integrációban betöltött szerepét mutatja, hogy míg 2017-ben a piaci vállalkozásokban 7,3% volt a személyi jellegű ráfordítások aránya, addig a szociális szövetkezetek esetében 16,3%, a Fókusz programban támogatott szövetkezetek körében pedig 48(!) százalék. (Rác & Hamza, 2020)

A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény az egyes sajátos szövetkezetek (köztük a szociális szövetkezetek) részletszabályait tartalmazza. Éppen ezen törvény közelmúltbeli módosítása egyes fogadtatásban, kritikában részesült egyes szociális szövetkezetek, illetve az Országos Szövetkezeti Tanács, valamint a SzoSzöv¹ részéről, mivel ilyen szervezetek alapítása esetén a minimum hét alapító tagból legalább egy helyi/nemzetiségi önkormányzat, illetőleg önkormányzati társulás kell legyen, vagy karitatív tevékenységet ellátó, közhasznú jogállású szervezet. Ez a megkötés az érintett szövetkezetek és a szövetkezeti érdekképviselőt szemben áll a szövetkezetek szuverenitására vonatkozó nemzetközi alapelvekkel, és olyan együttműködésre kényszeríti a szociális szövetkezeteket, amelyeknek nem feltétlenül vannak alapjai, előzményei, és sokszor önkormányzati oldalon szándék sem mutatkozik a belépésre. (Sőt, Finta & Póla [2020, p. 149] úgy fogalmaz: „miközben idehaza éppen az önkormányzatok a szociális szövetkezeti rendszeren keresztül a közösségi típusú gazdasági modell meghatározó, jogszabályokban is nevesített szereplői, eszközök már alig vannak birtokukban.”) Mindezen fejlemények több ízben vezettek szociális szövetkezetek megszűnéséhez, átalakulásához, annak adminisztratív és anyagi terheivel. A rendelkezést korlátozni lett volna célszerű azokra az esetekre, amikor a szociális szövetkezet közfoglalkoztatásban résztvevőket foglalkoztat, vagy önkormányzat által kiszervezett feladatot lát el. Lényegében ez utóbbi a problémát igyekezett feloldani a 2006. évi X. törvény 2019. évi módosítása, amelyek lehetővé tette a start szociális szövetkezetek, mint a szociális szövetkezetek szabályozási szempontból is jól elkülöníthető csoportjának létrehozását. Ezen szociális szövetkezetek közös jellemzője, hogy alapításában és működtetésében részt vesz egyrészt a (korábbi) közfoglalkoztató önkormányzat, másrészt az önkormányzattal jelenleg is, vagy korábban közfoglalkoztatási jogviszonyban álló egy vagy több személy.

A szövetkezetek működésében ugyanakkor új, a hazai gyakorlatban korábban nem alkalmazott innovatív elem, hogy a szövetkezeti törvény 2013-tól lehetőséget biztosít arra, hogy bizonyos esetekben a tagsági jogviszony önmagában is elégséges legyen a szövetkezetben történő munkavégzéshez, munkaszerződés, megbízási szerződés, vállalkozói szerződés nélkül. A szociális szövetkezet tagi munkavégzési jogviszonyban álló tagja nem minősül biztosítottnak, de bizonyos egészségügyi szolgáltatásokra jogosult, mivel a szociális szövetkezet a tagi munkavégzési jogviszonyban álló tagja után egészségügyi szolgáltatási járulékot fizet. Emellett a tag a szövetkezetben végzett tevékenysége ellenértékéért kapott pénzbeli juttatás után 10 százalékos nyugdíjjáradék fizetésére kötelezett, vagyis a tag nyugdíjra jogosító szolgálati időt és nyugdíjalapot képező jövedelmet tud szerezni.

¹ A szociális szövetkezetek alulról építkező kezdeményezéseként ugyan 2011-ben létrejött a Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SzoSzöv), de a szervezethez a szociális szövetkezeteknek csak töredéke csatlakozott, és a Kormányzat nem fogadja el tárgyaló partnereként.

A kezdetekkor, a 2010-es évtized elején nagy lendületet adott a szociális szövetkezetek alapításának a vonatkozó TÁMOP, illetve a későbbiekben a GINOP program, de nagyon sok akkor alakult szociális szövetkezet mára megszűnt vagy inaktívvá vált. A fluktuáció napjainkban is magas, de körvonalazódik egy „tisztulási” folyamat: nagyjából 2016 óta évről évre nő a megszűnő, és csökken az újonnan létrejövő szociális szövetkezetek száma, árbevételük viszont folyamatosan növekszik, ahogyan a foglalkoztatottak átlagos létszáma is (igaz, ezek a mutatók eltéréseket produkálnak a szociális szövetkezetek egyes kategóriái között). A közmunkaprogramot kiváltó alternatíva minden jel szerint az addigi közfoglalkoztatottak ún. „start szociális szövetkezetek” keretében történő tagi munkavégzésre irányuló (sui generis) jogviszony lesz. Fontos hangsúlyozni, hogy a munkaerőpiaci folyamatoktól nem függetleníthető a hazai szociális szövetkezetek működése: amikor a szociális szövetkezetek alapítása Magyarországon megindult, stagnált a munkaerőkereslet, a vidéki terekben nagyszámú közfoglalkoztatott és álláskereső koncentrált. Az elmúlt években ugyanakkor az egyre kifejezettebbé váló kereslet határozta meg a munkaerőpiaci folyamatokat, ami a szociális szövetkezetek foglalkoztatási funkciójának ártértékelődéséhez, a szolgáltatási tevékenységek előtérbe kerüléséhez vezetett.

Magyarországon általában a foglalkoztatás javítása és a munkanélküliség csökkentése adja a mintegy kétezer regisztrált (és alig több, mint ezer működő) szociális szövetkezet fő célját, a szociális szolgáltatásnyújtás kevésbé elterjedt köreikben. Elkülönülnek egymástól az erősebb önkormányzati szerepvállalású, alapvetően közfoglalkoztatásra épülő - ezen belül is a Start program keretében, illetve attól függetlenül létrejött - szociális szövetkezetek, valamint a kevésbé szociális jellegű, csekély önkormányzati befolyással érintett szervezetek. Az Agrárgazdasági Kutatóintézet tipizálása (Rácz et al., 2018) szerint az önkormányzati közfoglalkoztatásra épülő szociális szövetkezetek között léteznek proaktívabb és a támogatásokkal kalkuláló szövetkezetek is, de a vállalkozói szemléletet és a támogatási lehetőségeket negligáló szövetkezetek is.

A tapasztalatok szerint az OFA Nonprofit Kft. önfenntartó helyi foglalkoztatást célzó „Fókusz” támogatási programja és az erre épülő, a termékfejlesztést, piacra jutást segítő „Fókuszban a piacok” program hatékonyan segítette a fokozott önkormányzati szerepvállalású, közfoglalkoztatáson alapuló szociális szövetkezetek fejlesztését a hátrányos helyzetű településeken, mind a társadalmi célok, mind a gazdasági fenntarthatóság tekintetében. A munkavállalói kompetenciák fejlesztése révén a szociális szövetkezetek jelentős tranzit foglalkoztatási szereppel bírnak, azonban ez a termelő-tevékenység fenntartásának egyik korlátja is. (Rácz & Hamza, 2020)

Fontos hangsúlyozni, hogy a hazai környezetben működő szociális szövetkezetek többsége fiatal, növekedési fázisban lévő szervezet, amelyek a pénzügyi teljesítmény, a munkahelyteremtő képesség és a lefedett tevékenységek szempontjából is jelentős fejlődési potenciált rejtnek magukban. A szociális szövetkezetek szűkebb körét érintő NAIK AKI vizsgálatok alapján az is elmondható, hogy a szociális szövetkezetek támogatás nélküli fenntarthatósága nem állapítható meg egyértelműen egyik ágazat esetében sem, az eddig elért eredmények ugyanakkor a támogatott szociális szövetkezeteknek társadalmi szerepvállalásban, felzárkóztatásban, innovációközvetítésben betöltött hiánypótló szerepére mutatnak rá.

Molnár, Bazsalya és Bódis (2017) kutatási jelentésében arról számol be, hogy közfoglalkoztatásra épített szociális szövetkezetek vezetőivel készített interjúik során egy olyan

szervezettel sem találkoztak, amely képes lett volna a saját lábán megállni, külső támogatás nélkül. A szerzők szerint ennek oka az életképes ötletek, a szakértelem, a megfelelő üzemméret, hatékonyság, munkakultúra és piaci jelenlét, illetve az értékesítés hálózatosodásának hiánya. Problémát jelent az is, hogy a közfoglalkoztatottak nem szívesen váltanak át a bizonytalanabb kimenetű, egyben tényleges teljesítményt elváró szociális szövetkezeti tagságra, még a magasabb bérezés ígérete ellenére sem, és ódzkodnak a szövetkezeti működéstől is (hiszen nem mennének ellene szavazni a kötelező tagként megjelenő önkormányzatnak, akitől „ezer szálon függenek” [Molnár et al. 2017, p. 80], hiába ér ugyanannyit a szavazatuk).

6 A szociális ágazat és a társadalmi vállalkozások kapcsolódási lehetőségei

A jóléti nemzetállamokban a jólét vagy a közjó, mint fő cél elérését Lawson és Soelter (2016) szerint a társadalom jellemzően az oktatás, a biztonság, az egészség, a gazdasági szerkezet és a társadalombiztosítás céljaival azonosítja, melyek biztosításáért az egyes országokban eltérő mértékben, de egyaránt felelősek az egyének és családok, a vállalkozások, a közösségek és civil szervezetek, a helyi és központi kormányzatok.

A közös társadalmi szükségletek közösségi szinten megszervezett kielégítését szolgálják azon közcélú vagy közhasznú feladatok, amelyeket az állam jogszabályban minősít közszolgáltatásnak, és ebből kifolyólag biztosítja azok működését és finanszírozását, illetve elvégzi szabályozását. A közszolgáltatások valamennyi állampolgár (vagy egyes csoportok) számára passzívan, külön megállapodás nélkül, és a szolgáltatás megszerzéséért folytatott versenytől mentesen elérhetők. A gazdasági alapú közszolgáltatásokat (jellemzően a közüzemeket) piaci alapon nyújtják szolgáltatóik, és a fogyasztásból kizárható, aki nem tud fizetni azokért. A nem piaci alapú közszolgáltatások (pl. oktatás, egészségügy) esetében a profit nem lehet szempont, elérhetőségük nem tehető függővé az egyén anyagi helyzetétől, és az ellátás folytonosságát az állam köteles biztosítani. Ugyanakkor, a valóságban ezeken az ellátási területeken is megjelennek a piaci szolgáltatók és a magánfinanszírozás. (Horváth 2007, Hoffman 2009, Eurostat 1996 és Lapsánszky 2009 alapján Nyikos & Soós, 2018).

A szociális védőhálót Kovács (2019 p. 195) olyan felelősség- és kockázatközösségként értelmezi, amely „kollektív védelmi eszközként aktívan avatkozik be a közösség által elismert szükségletek kielégítésébe, kockázatok megelőzésébe, csökkentésébe”, és ebben a minőségében öt pillérre épül: a munka világa, a társadalombiztosítás, a családpolitika, a szociális támogatórendszer és a közösségi védelem pilléreire, és kibővített értelmezésben az egészségügy, oktatás és lakhatás, mint a szociálpolitika egyéb alrendszerre. A „szociális jog” két kiinduló feltevése Lehoczkyne (2012) szerint egyrészt, hogy az emberek többségének megélhetése munkajövedelemre épül (és csak egy privilegizált réteg esetén tőkejövedelemre), másrészt, hogy a társadalom alapegysége, a család „nem csak érzelmi közösség, hanem a jövedelemszerzés és a fogyasztás közössége is.” Ez alapján a szociális jog a munkajövedelem elmaradására, az alapvetően szükséges javakhoz való piaci hozzáférés korlátaira, és a családon belül az eltartók és eltartottak arányának felborulására társadalmi szinten reagál, mégpedig a társadalmilag elismert szükségletek közös eszközökből történő kielégítésével. (Lehoczkyne, 2012 alapján Hoffman, 2015 p. 17, 19)

A szociális közszolgáltatások értelmezési köre Hoffman (2013) alapján jelentősen függ egy adott ország jóléti modelljétől. Tág értelmezésben a szociális ellátások közé tartozik minden, nem-piaci alapon nyújtott pénzbeli, természetbeni és személyes jellegű ellátás. A szűkítő megközelítés megkülönbözteti az egyes ellátásokat, és ebből a nézőpontból Fazekas (2004, p. 281, idézi: Hoffman, 2013) szerint a szociális közszolgáltatások köre „a társadalmi munkamegosztásban még vagy már részt nem vevők vagy az abból kiszorultak, valamint a leginkább hátrányos helyzetűek állami támogatását fogja át.” A szociális szolgáltatásokon belül többnyire a társadalombiztosítás a betegség és egészségkárosodás, a foglalkoztatáspolitikai ellátások pedig a munkanélküliség által érintett személyeket segítik, és ebbe a körbe tartoznak még a családi, gyermeknevelési, anyasági támogatások, a fogyatékosok ellátása, az idős korúak juttatásai, valamint a társadalmi kirekesztődés ellen ható, rászorultsági alapokon nyugvó ellátások. (Grillberger, 2011 és Cichon et al., 2004 alapján Hoffman, 2013).

Magyarországon a szociális ellátórendszer strukturális és működési szabályait a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (Szoctv.) tartalmazza. A jogszabály értelmében a szociális ellátórendszer szintjeit tekintve a szolgáltatások két nagy csoportja a szociális alapszolgáltatások és a szakosított ellátások kategóriája. A szociális alapszolgáltatások célja az igénybevevő segítése a saját otthonában és lakóközösségében az önálló életvitel fenntartásában, és ebbe a körbe tartozik a falu- és tanyagondnoki szolgáltatás, az étkeztetés, a házi segítségnyújtás, a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, a családsegítés, a közösségi ellátások, a támogató szolgáltatás, az utcai szociális munka és a nappali ellátás. A 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendeletben foglaltaknak megfelelően az alapszolgáltatások körébe nem tartoznak lakhatási szolgáltatások. Állapotuknak és helyzetüknek megfelelően szakosított ellátási formában kell gondozni a rászorultakat (időseket, pszichiátriai betegeket, fogyatékos személyeket, szenvedélybetegeket, hajléktalanokat), amennyiben életkoruk, egészségi állapotuk, szociális helyzetük miatt az alapellátás keretében nem lehet gondoskodni róluk. A szakosított ellátási formák az ápolást, gondozást nyújtó intézmények, a rehabilitációs intézmények, az átmeneti elhelyezést nyújtó intézmények, a lakóotthonok, és a támogatott lakhatás.

A Szoctv. úgy rendelkezik, hogy a szociális ellátás feltételeinek biztosítása az állam központi szerveinek és a helyi önkormányzatoknak a feladata. Attól függően, hogy a rászorultsági ellátásra való jogosultságról államigazgatási szervezet vagy önkormányzat, illetve azok által fenntartott szociális intézmény dönt, esik szó államigazgatási vagy önkormányzati ellátásról. A 2011-13-as időszakban a közszolgáltatások színvonalának, hatékonyságának javítása céljából lezajlott reformfolyamat eredményeként a megyei önkormányzatok szociális intézményfenntartó funkciói, valamint a helyi önkormányzatok fogyatékos, pszichiátriai és szenvedélybeteg személyek számára átmeneti és tartós bentlakást nyújtó ellátásszervezési és fenntartói funkciói az államigazgatáshoz kerültek. A települési önkormányzatok feladata így jelenleg a szociális és gyermekjóléti alapszolgáltatások, valamint az időskorúak bentlakásos intézményeinek működtetése, a lakosságszámtól függően területileg differenciáltan.

A szociális jog hatókörének tisztázása során Hoffman (2015 p. 19) rámutat, hogy „a rászoruló egyéneket nemcsak az állam, hanem a természetes személyek, a forprofit gazdasági társaságok, valamint a nonprofit szektor, azaz a nonprofit társaságok, valamint a civil szervezetek is támogathatják”, mégpedig a saját körben megállapított, jótékonyág keretében nyújtott szociális ellátások, vagy az államtól szerződéses keretek között átvállalt szociális

ellátási feladatok formájában. (Az egyházak szerepéről szólva Schanda [2020 p. 8] megállapítja, hogy az egyházak társadalmi szolgálatának elismerése, és az átvállalt közfeladatok szektorsemleges támogatása az 1990-es évek óta az állami egyházjog követelménye: „Az egyházi intézmények sok tekintetben a közintézmények jogaival rendelkeznek, azonban kötelezettségeik úgy vannak rögzítve, hogy az sajátos, elkötelezett jellegük kibontakoztatását is lehetővé tegye.”)

A közszolgáltatások, illetve a mögöttük megbúvó közösségi célok felvállalhatók a nonprofit szervezetek, társadalmi vállalkozások által. Egyrészt azért, mert az állam és a piac kudarcot vallhat ezen célok teljesítésében, másfelől a fogyasztói bizalom is csökkenhet az első két szektor irányába. Az állam, irányítói és finanszírozói szerepe megtartása mellett politikai indíttatásból, illetve költséghatékonysági szempontból dönthet a szolgáltatásnyújtás kiszervezése mellett, hiszen a társadalmi szektor támogatásának megszerzésén túl, annak önkéntes munkavégzése által jelentős költségmegtakarítást tud elérni. (Weisbrod 1991, Hansmann 1991, Salamon 1991 és James, 1991 alapján G. Fekete, 2017)

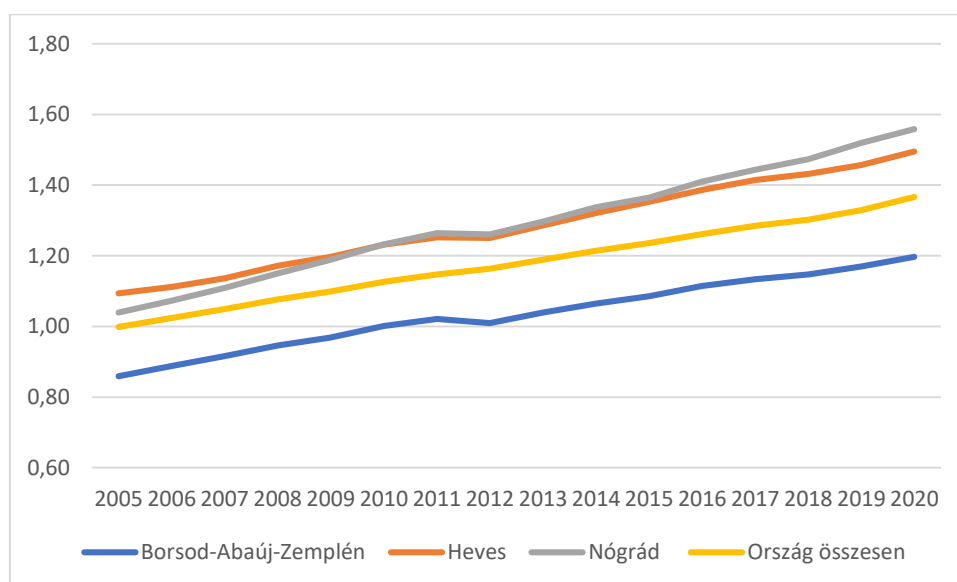
A magyarországi társadalmi vállalkozások helyzetét feltáró alap kutatásukban G. Fekete és szerzőtársai (2017) a szervezetek tipizálásában megkülönböztették az ún. „közszolgáltató non-profit gazdasági társaságokat”, amelyek állami vagy önkormányzati szociális (és közma-szolgáltatási) feladatot átvéve normatív támogatásban részesülnek, és piaci bevételeik is vannak. A legtöbbször nonprofit társaságként működő szervezetek kapcsán gyakran jelenik meg az állam vagy az önkormányzat alapítói, tulajdonosi szerepben. A poszt-szocialista örökségnek tekinthető erős állam és gyenge civil szektor találkozási pontján kialakuló hierarchikus szervezeti struktúra és az alacsony szintű autonómia miatt nem tartoznak az ideáltipikus társadalmi vállalkozások közé. A – nem csak szociális jellegű – közszolgáltatásokat végző társadalmi vállalkozások erőssége a közösség bevonása, az innovativitás, az érdek nélkülség, és az alulhasznosított erőforrások újfajta hasznosítása a lefedetlen társadalmi igények kielégítésére. (Voszka, 2013 és Leadbater, 1997 alapján G. Fekete, 2017)

7 Társadalmi, gazdasági, foglalkoztatási helyzet Észak-Magyarországon, területi összehasonlításban

A kétezres évtized közepétől vizsgálva az országos folyamatokhoz hasonlóan az Észak-magyarországi régió mindhárom megyéjében folyamatosan csökken a lakónépesség, azonban eltérések adódnak a fogyás ütemében: míg Magyarország lakossága 2005 és 2020 között 3,25 százalékkal lett kevesebb, addig a csökkenés mértéke Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 13, Heves megyében 9, Nógrád megyében pedig 13,1 százalékos, így 2020-ban az említett megyék lakónépessége a fenti sorrendben 637 064, illetve 293 421 és 188 092 fő volt.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeinek 95,5%-a 5000 fő alatti, 65,4%-a pedig 1000 fő alatti népességű, és hasonlóak az arányok Nógrád megyében is (96,2, illetve 63,4 százalék). Heves megyében úgyszintén az 5000 fő alatti települések dominálnak (95%), azonban a települések 60,3%-a az 1000 és 5000 fő közötti nagyságkategóriában helyezkedik el. A népesség legnagyobb hányada, 24%-a 100 ezer fő feletti nagyvárosban (a megyeszékhelyen, Miskolcon) él Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, míg a Heves megyei lakosok legnépesebb, 28,6%-ot kitevő csoportja 2000 és 5000 fő közötti településeken, Nógrád megyében a lakosság legmagasabb, 27,2%-ot kitevő része pedig 1000 és 2000 fő közötti településen él.

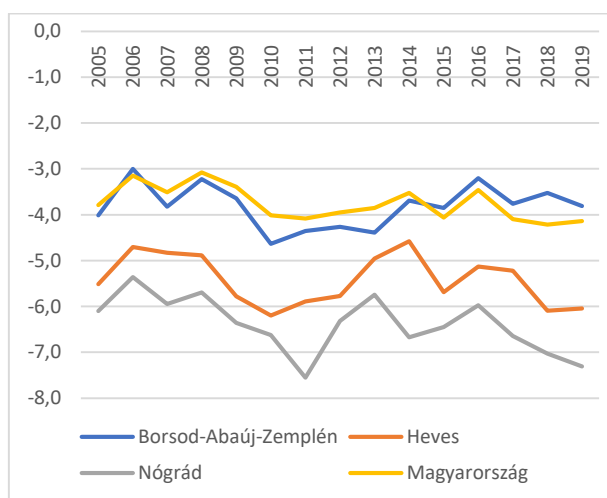
Szintén az országos trendet követi a népesség egyre fokozódó elöregedése a régió megyéiben: a 65 éves vagy idősebb és a 14 éves vagy fiatalabb népesség hányadosát reprezentáló öregedési mutató értéke töretlenül növekszik, azonban míg Heves és Nógrád megyében rendre az országos szintet meghaladó volt az indikátor értéke a vizsgált időszoron (1,5, illetve 1,56 az országos 1,37-hez képest 2020-ban), addig Borsod-Abaúj-Zemplén megye fiatalosabb korszerkezetet mutatott (1,2-es mutatóval), és hasonló viszony figyelhető meg az aktív korú (15-64 éves) népesség aránya tekintetében, amely egyébként országosan 2008, a három északi megyében pedig 2012 óta csökken tendenciózusan, és Magyarországon 65,6, Borsodban 65,1, Heves megyében 64,4, Nógrádban pedig 64,8 volt a 2020-as évben.

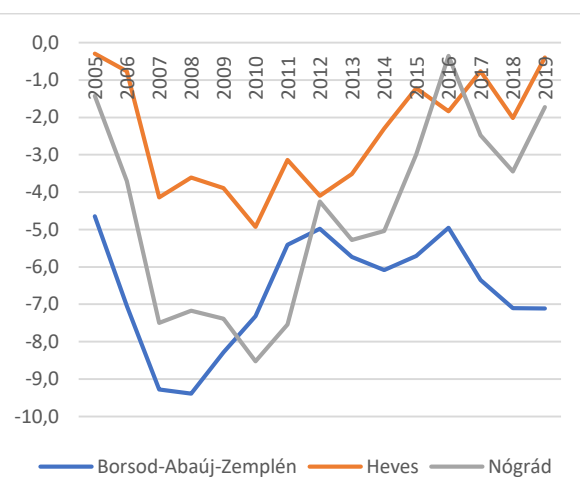
1. ábra: Az öregedési index (65 éves vagy idősebb népesség/0-14 éves népesség) alakulása Magyarországon és az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2020

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A születések és halálozások ezer lakosra vetített különbségét kifejező természetes szaporodás és fogyás valamennyi megyében, illetve országosan is folyamatosan a negatív tartományban mozog, tehát a halálozások száma meghaladja a születéseket; a fajlagos különbség mértéke Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legkisebb (-3-3,5 körüli az elmúlt öt évben), míg Nógrád megyében a legmagasabb (-6-7 körüli), de Heves megyében (-5-6) is némileg több az országos (-3,5-4 körüli) átlagnál. A népmozgalom másik fontos kategóriája, a belső vándorlás egyenlege sok év távlatában is negatív a szóban forgó megyékben, tehát az állandó elvándorlás mértéke felülmúlja az odavándorlást, és a legjelentősebb, növekvő mértékű Borsod-Abaúj-Zemplén megye elhagyása, Nógrád megyében a negatív tartományban ingadozik, míg Heves megyében 2012 óta javul az egyenleg, és az utóbbi években egyensúlyközelí - azaz alig kisebb, mint nulla - a mutató értéke, sőt, 2019-ben +0,63 volt az odavándorlás és az elvándorlás különbsége ezer lakosra vetítve.

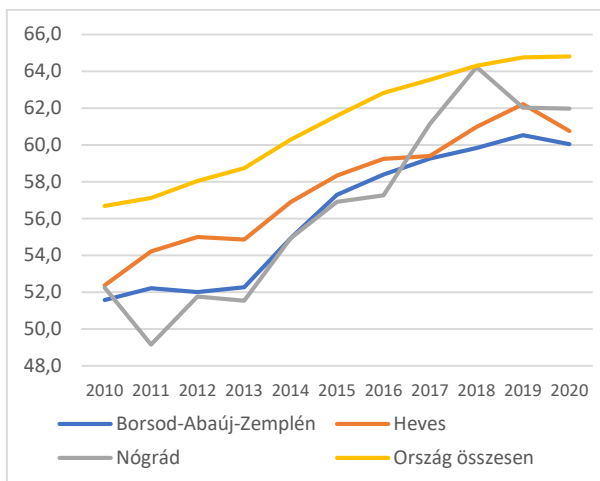

2. ábra: Természetes szaporodás és fogyás az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2019
 Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

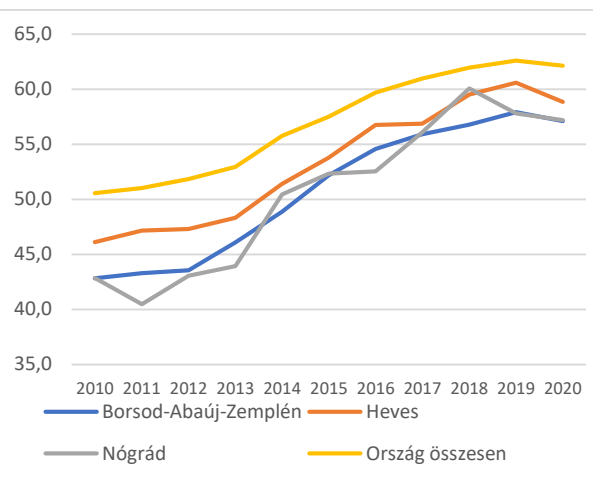
3. ábra: Állandó vándorlási különbözet az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2005-2019
 Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

Az aktivitási ráta, azaz a gazdaságilag aktívak aránya az aktív korú népességben belül a 2020-as évben országosan 64,8, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 60, Heves megyében 60,8 százalékos volt, egy évtized növekedése után nagyobb, mint az ezredforduló óta bármikor, de Nógrád megye 62%-os értékénél is csak a 2018-as év 64,2%-os rátája volt magasabb. A foglalkoztatási arány évtizedes viszonylatban az országos szintet némileg meghaladó mértékben növekedett az Észak-magyarországi régióban, viszont értéke alulmúlta azt. Ugyanakkor, 2020-ban Magyarország 62,1, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 57,1, Heves megye 58,9 százalékos foglalkoztatottsági rátája a 2018-19-es számokhoz képest már csökkenést mutat.

4. ábra: Aktivitási arány az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2010-2020 [%]

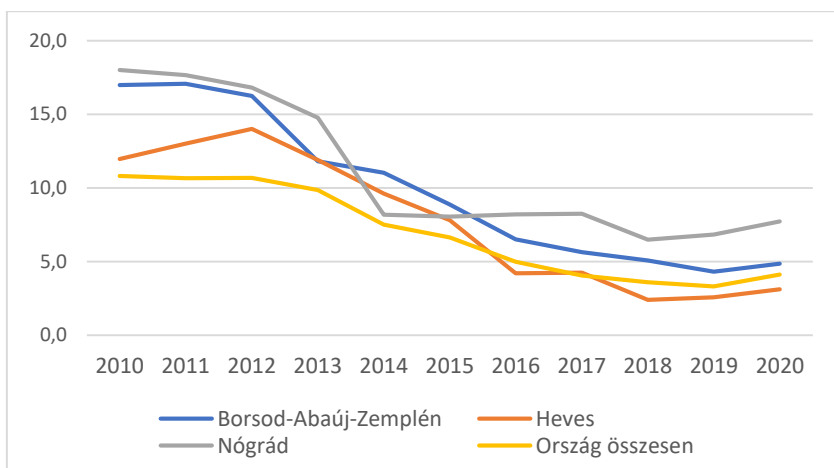
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

5. ábra: Foglalkoztatási arány az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2010-2020 [%]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A foglalkoztatás javulásával összefüggésben, a munkanélküliek aránya az aktív népességben belül mindhárom Észak-magyarországi megyében az országos szintet meghaladó mértékben csökkent a 2010-es évtized eleje óta. Itt is óvatos trendforduló figyelhető meg a 2019-es évben, hiszen Hevesben 0,2, Nógrádban 0,4 százalékpontot emelkedett a munkanélküliségi ráta 2018-hoz képest, míg Borsodban tovább folytatódott a csökkenés, 0,8 százalékpontos mértékben, azonban 2020-ban a megyék előbbi sorrendjében 0,5, illetve 0,9, valamint 0,5 százalékponttal nőtt a mutató értéke az előző évhez viszonyítva. A 2010-es években uralkodó gazdasági konjunktúra megtorpanásának első jelei és a Covid-19 járvány tehát már éreztették a hatásukat a 2019-es, illetve a 2020-as évben..

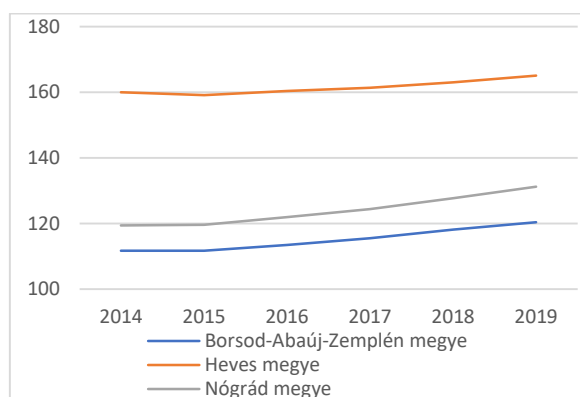
6. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2010-2020 [%]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A 2020-as évben Magyarországon az alkalmazottként foglalkoztatottak aránya a régiók közül a legmagasabb Észak-Magyarországon volt, 91,5 százalékos aránnyal. A nem alkalmazottként foglalkoztatottak 98,2%-a dolgozott társas vagy egyéni vállalkozóként, és csupán 1,8%-a segítő családtagként 2020-ban Észak-Magyarországon. A régióban 56,5% volt a szolgáltatási, 39,7% az ipari, és 3,8% a mezőgazdasági foglalkoztatás aránya 2019-ben, tehát az országosan jellemzőhöz képest magasabb arányú a foglalkoztatás az ipari, és alacsonyabb a mezőgazdasági és szolgáltatási szektorban.

A regisztrált vállalkozások száma 2015 és 2019 között Borsod-Abaúj Zemplén megyében 3,9, Heves megyében 1,7, Nógrád megyében 6,4 százalékkal gyarapodott. A folyamat eredményeként 2019-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megye regisztrált vállalkozásainak száma 76 710 volt, míg Heves megyében 48 442, Nógrád megyében pedig 24 681 db. A vállalkozássűrűség tekintetében elmondható, hogy a 2014-2019-es időszak átlagában a regisztrált vállalkozások ezer lakosra jutó száma Heves megyében volt a legmagasabb, 161,5, míg Nógrád megyében 124,1, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében viszont csak 115,2 db/1000 lakos.

Az Észak-magyarországi régióban 2019-ben a regisztrált vállalkozások 84%-a 1-9 fős mikrovállalkozás volt, 14,3%-a pedig 0 fős vagy ismeretlen létszámú. A 10 vagy több főt foglalkoztató regisztrált vállalkozások mindössze 1,7 százalékos hányadot tettek ki az említett évben. A 10-49 fős kisvállalkozásokból 2178 db, az 50-249 fős középvállalatokból 342 darab volt regisztrálva 2019-ben, míg 500 főnél nagyobb vállalatból 30 db működött a régióban. A mikrovállalkozások száma 2015-ről 2016-ra jelentős, 21,7%-os mértékben bővült, majd elhanyagolható (0,6%-os) kétéves csökkenés után 2018-2019 viszonylatában újabb 4,4%-kal emelkedett.

7. ábra: A vállalkozássűrűség alakulása az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2019 [regisztrált vállalkozás/ezer lakos]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A 2014-2018-as időszak átlagában Borsod-Abaúj Zemplén megyében 100 regisztrált vállalkozásból átlagosan 40,4, Heves megyében 35, Nógrád megyében 36,9 volt működő, tehát a tárgyévben árbevétellel vagy 0 főnél nagyobb foglalkoztatotti létszámmal rendelkező vállalkozás. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei működő vállalkozások száma (a nonprofit gazdasági társaságokkal együtt) 2014 és 2018 között 14,1 százalékkal növekedett, míg a Heves megyében 11,8, Nógrád megyében pedig 16,4 százalékkal, így 2018-ban a fenti sorrendben 32 846, illetve 18 008 és 9551 volt a működő vállalkozások száma az Észak-magyarországi megyékben.

A nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásukat tekintve a 2019-es évben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a regisztrált vállalkozások 32,1, Heves megyében 37,8, Nógrád megyében pedig 37,9 százaléka a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat területén tevékenykedett, melynek oka a szektor önálló vállalkozásainak magas száma.

Az 1. szövegdozban az Európai Foglalkoztatási Hálózat (EURES) portáljának Észak-Magyarországra vonatkozó munkaerőpiaci információi olvashatók szó szerinti átvételben a 2020-as év második feléből.

1. szövegdoxoz: Munkaerőpiaci információk Észak-Magyarország megyéire vonatkozóan

„Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Borsod-Abaúj-Zemplén megye Magyarország észak-keleti részén található, az ország második legnagyobb alapterületű és a második legnépesebb megyéje. Lakóinak száma 2020. január 1-jén 637 ezer fő volt, amely az ország népességének 6,5%-a. A megye 16 járásából 14 a területfejlesztést szolgáló források felhasználása szempontjából kedvezményezett terület, a megyeszékhely, Miskolc város és térsége pedig a 2014-2020 közötti európai uniós költségvetési időszakban kiemelt fejlesztési központ.

A megyei gazdaságban hosszú ideje meghatározó az ipari, feldolgozóipari tevékenység (vegyipar, gép- és jármű-, ill. elektronikai ipar), valamint a térség kiemelkedő természeti és kulturális adottságaira erdők, gyógyvizek, Tokaj-Hegyaljai Borvidék-világörökség, történelmi emlékhelyek, közép- és felsőfokú oktatás, épülő idegenforgalmi-turisztikai és tudományos-oktatási tevékenység, de folyamatosan nő az egyéb szolgáltatások szerepe is. A megyében működő vállalkozások közül a foglalkoztatásban betöltött súlyuk alapján a legjelentősebbek a következők: Jabil Circuit Magyarország Kft., R. Bosch Power Tools Kft., R. Bosch Energy and Body Systems Kft.(gépipar), Johnson Electric Kft., Shinwa Precíziós Kft., Modine Hungária Kft., Joyson Safety Systems Hungary Kft., Starters E-Components Automotive Hungary Kft., GS Juasa Magyarország Kft. (autóipar), BorsodChem (BC) Zrt., MOL Petrolkémia Zrt. (vegyipar), Észak-magyarországi Közlekedési Központ Zrt. (személyszállítás), Waberer's-Szemerey Logisztikai Kft. (árufuvarozás), Unio Coop Zrt.(kereskedelem), Borsodi Sörgyár Kft. (élelmiszeripar), Prec-Cast Öntöde Kft., Ózdi Acélművek Kft. (kohászat), Északerdő Erdőgazdasági Zrt., Szerencsi Mezőgazdasági Zrt. (erdőgazdálkodás, mezőgazdaság) ÉRV (regionális vízgazdálkodás).

A Borsod-Abaúj-Zemplén megye munkaerőpiaca 2013-tól folyamatosan bővül, de továbbra is egyike az ország kedvezőtlen helyzetű megyéinek. A 2020. I. negyedévi ILO definíciók szerinti statisztikai adatok alapján a megye 15-64 éves lakosságának 67,5%-a dolgozott vagy aktív munkakereső volt, azaz 262,5 ezer főt foglalkoztatottak, 12,3 ezer fő pedig munkanélküli volt. A foglalkoztatási arány 64,5%-nak, a munkanélküliségi ráta pedig 4,5%-nak felelt meg. A foglalkoztatási mutató alacsonyabb, mint az országos átlag, a munkanélküliségi ráta viszont meghaladja azt.

Az állami foglalkoztatási szerv hatáskörében eljáró járási hivatalok 2020. I. félévben havonta átlagosan 40,6 ezer álláskeresővel álltak kapcsolatban, létszámuk a COVID-19 járvány okozta gazdasági kényszerintézkedésekkel összefüggésben 11%-kal (4,1 ezer fővel) több volt, mint 2019.I. félévben. A megyei gazdaság országostól eltérő szerkezete és a kiterjedt szociális foglalkoztatás miatt a járvány munkaerőpiaci hatása mérsékeltebb, mint országosan. A krízis a megyében is elsősorban az autóiparhoz, idegenforgalomhoz kapcsolódó, továbbá kereskedelembe, egyes üzleti szolgáltatási területen működő cégeket érintette. A munkájukat elvesztő álláskeresők regisztrálásával nőtt az érettségizett, szakképzett és diplomás állástalanok száma a megyében. A 2020. június végén nyilvántartott álláskeresők (44,6 ezer fő) többsége középfokú szakképzettséggel (50,6%), minden második érettségivel is (24,4%) rendelkezett, de sok az alacsony iskolai végzettségű (45,7%) álláskereső is. A diplomás álláskeresők száma 1,6 ezer fő (3,6) volt. Az álláskeresők jellemző többsége 25-49 éves (52%), a 25 évesnél fiatalabbak részesedése 17%, az 50 évesek és ennél idősebbeké 31% volt. Továbbra is kissé több a munkát kereső férfiak (51%) száma a megyében, mint a nőké (49%). Minden tízedik álláskereső munkatapasztalattal még nem vagy alig rendelkező pályakezdő fiatal (4,2 ezer fő, 9,5%).

Heves megye

2020. év elején 293,0 ezer fő volt a megye (un. továbbvezetett) lakónépessége. 2020. I. negyedévben mérséklődött a megyében a természetes fogyás, az élveszületések számát 471 fővel haladta meg a halálozások száma (2019. I. negyedévben 652 fő volt a természetes fogyás). Az élveszületések száma 12,1%-kal, 74 fővel haladta meg a bázist, a halálozásoké 8,5%-kal, 107 fővel maradt el a bázistól.

A KSH munkaerő-felmérése alapján a foglalkoztatottak száma 2020. I. negyedévben 127,9 ezer fő volt Heves megyében a 15-74 év közötti népességet tekintve. 2019. I. negyedévhez viszonyítva 0,7 ezer fővel, 0,6%-kal csökkent (országosan 0,7%-kal csökkent) a dolgozók száma. A munkanélküliek száma a KSH honlapján publikált adat szerint 2,8 ezer fő volt Heves megyében, 2020. I. negyedévben. 0,2 ezer fővel, 6,7%-kal csökkent számuk (országosan 4,4%-kal növekedett) a 2019.I negyedévi adathoz viszonyítva. A 15-74 éves korú népesség

foglalkoztatási aránya Heves megyében 2020. I. negyedévben 58,0% (2,3%ponttal elmarad az országos átlagtól), a munkanélküliségi ráta 2,2% volt, az országos átlag 3,7%, és a megyék közül Győr-Moson-Sopron, Vas és Fejér megyében alacsonyabb a munkanélküliség szintje. A KSH publikált adatai szerint 2020. I. negyedévben Heves megyében alacsonyabb volt 0,4%ponttal a munkanélküliségi ráta, mint Budapesten (2,6%).

Heves megyében 2020. I. félévben havonta átlagosan 13 388 álláskeresőt tartottunk nyilván, 2 384 fővel, 21,7%-kal többet, mint a 11 004 fős 2019. I. félévi havi átlagos létszám.

A nyilvántartott álláskeresők létszáma alapján számított munkanélküliségi arányt tekintve Heves megye 10,0%-os, az országos átlagot 3,3%-ponttal meghaladó mutatójával a megyék rangsorában a középmezőnyben foglal helyet. Az összes álláskereső 45,7%-a (61 19 fő) legfeljebb 8 általános iskolai végzettségű. Számuk 724 fővel, 13,4%-kal növekedett, az összes álláskeresőn belüli részarányuk 3,3%-ponttal lett kevesebb egy év alatt. A legfeljebb 8 általános iskolát végzett álláskeresők aránya a hevesi kirendeltség körzetében a legmagasabb, 65,0%. 2019. I. félévhez képest 1 500 fővel, 29,4%-kal növekedett a középfokú végzettségű álláskeresők száma a megyében. 2020. I. félévben havi átlagban 6 592 fő volt a számuk, az összes álláskeresőn belüli részarányuk 49,2%, 2,9%ponttal nőtt egy év alatt. A diplomás álláskeresők száma 677 fő volt a megyében, 160 fővel több, mint 2019. I. félében, az összes álláskeresők közötti részesedésük 4,7%-ról 5,1%-ra nőtt.

Nógrád megye

Nógrád megye az ország második legkisebb területű és egyben a legkisebb lélekszámú középfokú közigazgatási egysége. A 131 település többségében a lakosok száma nem éri el az ezer főt sem. Nógrád lakóinak száma 2020 elején 188 ezer fő volt, ami a kedvezőtlen népmozgalmi mutatók hatására az elmúlt évben tovább csökkent.

Nógrád a fontosabb gazdasági mutatók tekintetében a megyék rangsorában rendre az utolsók között van, ami jelentős munkaerőpiaci hátránnyal párosul. A megye mind a hat kistérsége hátrányos helyzetű.

2020. I. negyedévben a megye gazdaságában az országossal részben megegyező, részben eltérő irányú folyamatok zajlottak. Az ipari termelés alakulását megyénkben 2018-tól a negatív tendencia jellemzi. Az építőiparban is megtorpant az évek óta tartó kedvező folyamat, miközben az idegenforgalom területén is kedvezőtlen időszakot zártak. A megyei székhelyű gazdasági szervezetek kisebb összeget fordítottak beruházásokra, mint az előző év azonos időszakában.

Nógrád megye meghatározó gazdasági ága a feldolgozóipar, ezen belül pedig a gépipar. A mezőgazdaság adottságai, a termelés feltételei kedvezőtlenebbek, mint az ország más területein. A megyében működő vállalkozások közül a foglalkoztatásban betöltött szerepük alapján a feldolgozóipari és a kereskedelmi tevékenységet folytatók túlsúlyban, közülük járasonként a legjelentősebbek a következők: Salgótarján: Wamsler SE Rt, Salgglas Üvegipari Zrt, Magyarországi Hangszórógyártó Kft, Mitsuba Kft, Sínia Kft, AXAMO Kft. Balassagyarmat: MAHLE Compressors Hungary Kft, Nidec Sole Motor Hungary Kft, Prysmian Magyar Kábel Művek Kft, PARAT Ungarn Kft, Textile Competence Center Kft.; Pásztó: EGLO Magyarország Kft, DENSSION Kft, KÓFUV Kft, Csépe és Társa Kft.; Szécsény: TOMMY INVEST Elektronikai Kft, Palóc-Coop Zrt, Profilplast Kft.; Bátortereny: Bombardier Kft, Besser Hungaria Kft, Viessmann Kft, ELIN Metal Kft.; Rétság: HI-LEX Kft, Knaus Tabbert Kft, Interfa Bútoripari Kft, Hungary Enbi Kft, AFT-Hungary Kft, HANON Systems Hungary Kft.

Már 2019-ben megtorpant a foglalkoztatási mutatók javulása a térségben. A megyében 2020. I. negyedévben a 15-64 éves népességen belül átlagosan 78,9 ezer főt foglalkoztattak, míg a munkanélküliek száma 6,4 ezer főt tett ki. A foglalkoztatási ráta 65,5% volt, amihez 7,5%-os munkanélküliségi ráta társult. A foglalkoztatás szintje országos viszonylatban a hatodik legalacsonyabbnak számított, míg a munkanélküliségi ráta a 4. legmagasabb értéket mutatta. Az előző év hasonló időszakához képest csökkent a 15-64 éves korosztály aktivitása. A munkanélküliek és az inaktívak táborába tartozók létszámának növekedése mellett a foglalkoztatottak száma elmaradt a 2019. I. negyedévben mérttől. Az NFSZ adatai szerint Nógrád megye területén 2020. I. félévben havonta átlagosan 12202 álláskereső szerepelt a nyilvántartásokban, 1156 fővel, 10,5%-kal többen, mint 2019 első felében. Az átlagos adatok szerint az álláskeresők egyes csoportjaiban stagnálással, illetve létszámnövekedéssel találkozhattunk éves viszonylatban. A nyilvántartott pályakezdő álláskeresők átlagos száma 2020. I. félévben 1042 fő volt, 52 fővel, 5,3%-kal több mint 2019. I. félévben. A pályakezdők aránya a nyilvántartott álláskeresőkön belül átlagosan 8,5%-ot tett ki, 1,1%-ponttal többet, mint országosan. A fiatalok többsége szakképzetlen, ami jelentős munkaerőpiaci hátrányt jelent számukra.”

Forrás: EURES, 2020

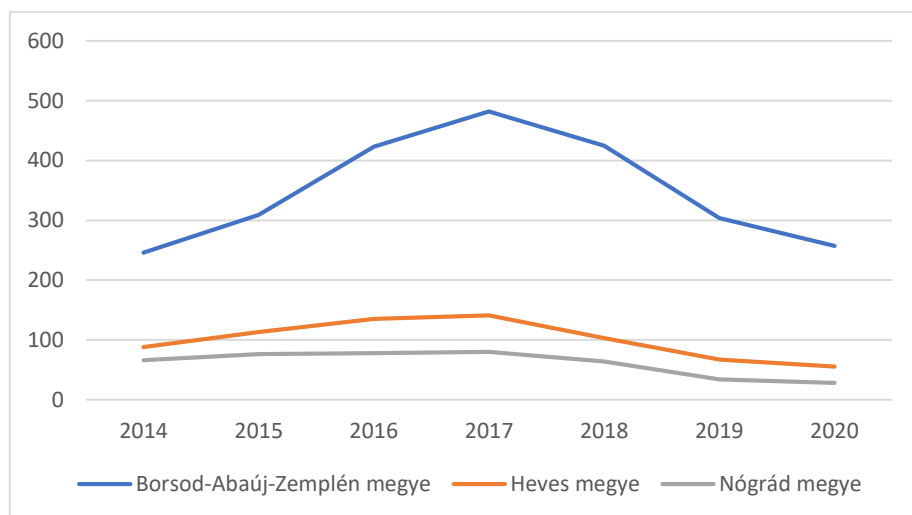
8 Potenciális társadalmi vállalkozások az Észak-magyarországi régióban

Az OFA Nonprofit Kft 2017-es alap kutatása (G. Fekete et al., 2017) zárótanulmánya szerint az Észak-magyarországi régió adta 2015-ben országosan az alapítványok, egyesületek és nonprofit gazdasági társaságok együttes számának 18,77%-át, bevételeinek 12,71%-át, foglalkoztatottjainak 15,49%-át és az összes főállású, teljes munkaidős munkavállalóinak 15,83%-át. Ugyanebben az évben a szociális szövetkezetek legnagyobb hányada, 23,9 százaléka volt megtalálható Észak-Magyarországon, az egyházi szervezetek aránya pedig a harmadik legnagyobb, 18,8 százalékos volt régiós összetételben. Az alap kutatás a magyarországi társadalmi vállalkozások sajátosságainak feltárását célozta. Potenciális társadalmi vállalkozásnak az évi 500 ezer Ft feletti bevétellel és legalább 1 fő foglalkoztatottal rendelkező alapítványokat, egyesületeket, egyházi szervezeteket és nonprofit gazdasági társaságokat, valamint általában a szociális szövetkezeteket tekintették, összhangban a GINOP-5.1.3.-16 „Társadalmi célú vállalkozások ösztönzése” projekt kritériumaival és társadalmi vállalkozás definíciójával: „Társadalmi vállalkozásnak tekinthetők azon nonprofit gazdasági társaságok és civil szervezetek (egyesületek, alapítványok), valamint egyes olyan egyházi szervezetek, szociális szövetkezetek, amelyek társadalmi célkitűzéseik mellett üzleti területen megvalósítható célkitűzésekkel is rendelkeznek, gazdálkodásuk eredményét a társadalmi cél érdekében visszaforgatják, költségvetésükben és szervezeti működésükben érvényesítik a részvételen alapuló döntéshozatal elvét.”

A kutatás részét képező reprezentatív felmérés kimutatta, hogy az Észak-magyarországi székhellyel rendelkező társadalmi vállalkozások átlagos működési ideje volt a legalacsonyabb (2017-ben 9 év, és a régióból válaszadó társadalmi vállalkozások mintegy fele 2011 után jött létre), míg az átlagos foglalkoztatotti létszám 12 fővel a második legalacsonyabb volt régiós összehasonlításban. Itt jelentek meg ugyanakkor a legnagyobb arányban a fiatal (16-24 év közötti) és az 50-64 év közötti munkavállalók, a hátrányos helyzetű foglalkoztatottak aránya pedig a harmadik legmagasabb, 45%-os volt. Az Észak-magyarországi régió volt az egyik, amelyben az alap-, illetve közhasznú, valamint a vállalkozási tevékenység együttes bevétele nem érte el az összbevétel 50%-át, ugyanakkor a legmagasabb, 23% volt a pályázati támogatásból származó bevétel aránya a régiók között. A régió felmért társadalmi vállalkozásai körében az alapítást tekintve összességében valamely társadalmi/közösségi cél megvalósítása jelentette a fő motivációt, de fontos volt még a társadalmi problémák enyhítése, a társadalmi innováció is. A többi régióval való összehasonlásban magasabb volt az üzleti alapú tevékenység végzése, a támogatási lehetőségek megragadása és az adókedvezmény igénybevétele, mint motivációs tényező megjelölése. A kutatás megállapítása szerint a fent vizsgált szempontok alapján Észak-Magyarország teljesítménye a társadalmi vállalkozások fejlettsége tekintetében átlag alattinak bizonyult. (G. Fekete et al., 2017)

A továbbiakban a potenciális társadalmi vállalkozásokként értelmezett jogi személyiségű, élő (tehát nem felszámolás, csődeljárás, végelszámolás vagy kényszertörlesztés alatt álló) gazdasági és nonprofit szervezetek abszolút és fajlagos számának változásai kerülnek górcső alá. A Központi Statisztikai Hivatal által nyilvántartott, gazdálkodási forma szerinti, települési szintről aggregált adatok több esetben adatvédelem alatt állnak, ebből kifolyólag a valós megoszlások és változási folyamatok a következőkben ismertetett értékektől néhány százalékkal eltérhetnek.

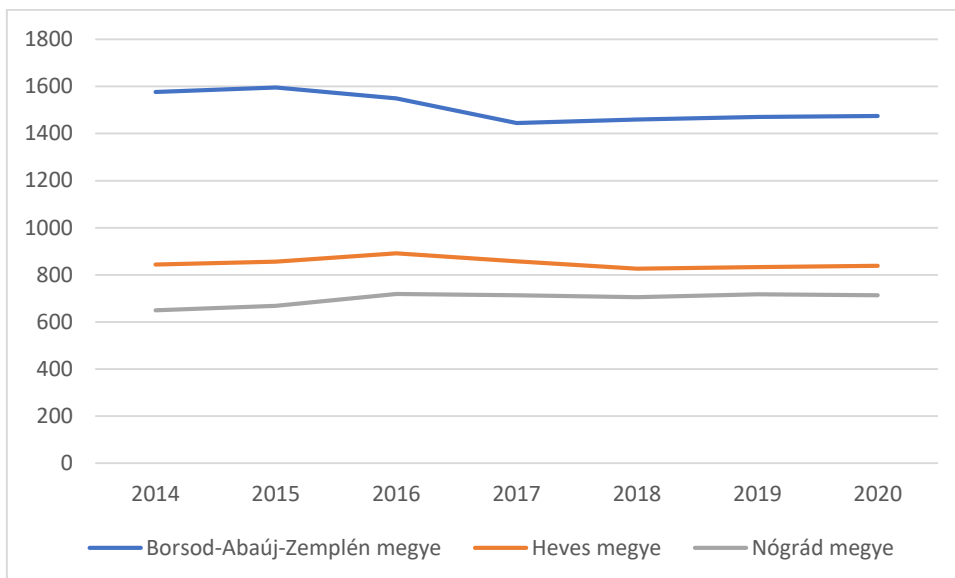
A szociális szövetkezeti gazdálkodási forma előretörését majd visszaszorulását mutatja az a tény, hogy míg 2014 és 2017 között Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 246-ról 482-re, Heves megyében 88-ról 141-re, Nógrád megyében pedig 66-ról 80-ra bővült a regisztrált, élő szociális szövetkezetek száma, addig 2020-ra a megyék fenti sorrendjében pedig 257-re, illetve 55-re, és 28-ra fogyatkozott a számuk. A 2020-as évben az országban megtalálható 1414 szociális szövetkezet 18,2%-a volt Borsod-Abaúj-Zemplén, 3,9%-a Heves és 2%-a Nógrád megyei székhellyel regisztrálva. A regisztrált szociális szövetkezetek lakosságra vetített fajlagos száma 2020-ban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 40, Heves megyében 19, Nógrád megyében 15 szervezet volt 100 ezer lakosra. A régióban az élő, regisztrált szociális szövetkezetek 54,1 százaléka ismeretlen vagy 0 fős 26,8%-uk 1-4 fős, 13,8% 5-9 fős volt a 2020-as évben. Adatvédelmi okokból a pontos szám nem ismert, de 2020-ban mindhárom megyében létezett 10 és 50 fő közötti, sőt, Borsodban 50-249 fő közötti, illetve 250 fő feletti létszámú élő szociális szövetkezet is.

8. ábra: A regisztrált (élő) szociális szövetkezetek száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020

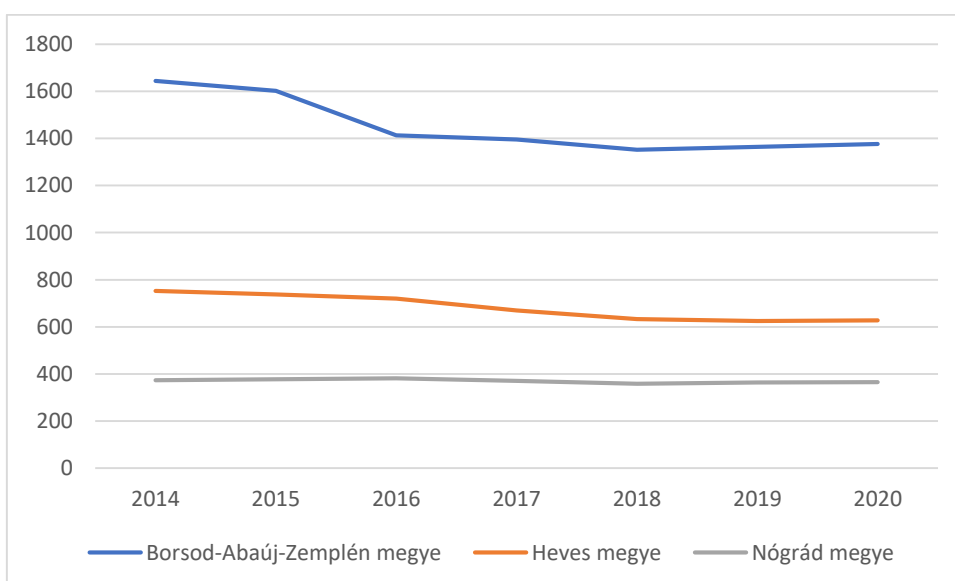
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

Az egyesületek, mint személyegyesítő civil szervezetek közül az (élő) egyéb egyesületek (tehát nem sportegyesületek, kölcsönös biztosító egyesületek, vallási tevékenységet végző szervezetek, polgárőr egyesületek, sem nemzetiségi egyesületek) száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2015 és 2017 között viszonylag jelentősen, 1595-ről 1445-re csökkent, és 2020-ig csak 1474-re tudott ismét növekedni. Heves megyében a 2014-2016-os időszak bővülést hozott, 844-ről 892-re, a 2016-2018-as viszont fogyást, 826-ra, amelyet 2020-ig minimális emelkedés követett, 838 db szervezetre. Nógrád megye működő egyesületeinek száma a Hevessel azonos intervallumokban először 650-ről 719-re bővült, majd enyhén csökkent 705-re, a 2019-es év némi növekedéssel járt, 717 db-ig, míg 2020-ban 714 a nevezett szervezetek száma. A 2020-as évben 100 ezer lakosra vetítve átlagosan 231 egyesület működött Borsod-Abaúj-Zemplén, 286 Heves és 380 Nógrád megyében. Hasonlóan a szociális szövetkezetekhez, a régióban az élő egyéb egyesületek nagy része (jelen esetben 84%-a) ismeretlen vagy 0 fős létszámmal volt nyilvántartva 2020-ban, és csak Borsodban működött 50 fő feletti létszámot foglalkoztató élő egyéb egyesület, 10 főnél nagyobb, de 50 főnél kisebb viszont a másik két északi megyében is, adatvédelem miatt nem ismert számban.

9. ábra: A regisztrált (élő) egyéb egyesületek száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020
 Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

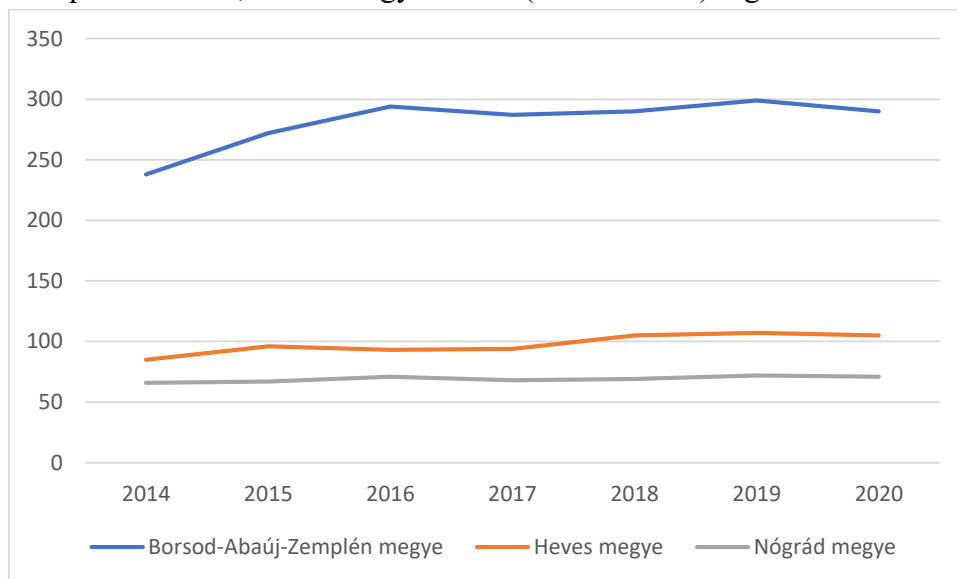
Az alapítványok, mint vagyonegyesítő civil szervezeteken belül az élő egyéb alapítványok (tehát nem közalapítványok, pártalapítványok, kormány által létrehozott vagy vagyonkezelő alapítványok) száma 2014 és 2018 között 1644-ről 1352-re csökkent, és mindössze 1376-ra bővült 2020-szal bezárólag. A Heves megyei élő alapítványok száma a 2014-2019-es időszakban 752-ről 625-re esett vissza (2020-ban számuk 628), míg Nógrád megyében 2014-től 2016-ig 374-ről 382-re nőtt, 2016 és 2018 között viszont 359-re csökkent, 2019-2020-ban 365-ig történt növekmény. A megyék fenti sorrendjében az élő egyéb alapítványok százezer lakosra jutó száma 2020-ban 216 volt Borsodban, 214 Hevesben és 194 Nógrádban. A régióban az élő egyéb alapítványok 89,4%-a ismeretlen vagy 0 főt foglalkoztatott a 2020-as évben, 7,6%-uk 1-4 főt, 1,2%-uk pedig 10-49 főt, illetve Borsodban középvállalkozási méretben is működött alapítvány.

10. ábra: A regisztrált (élő) egyéb alapítványok száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

Az élő nonprofit gazdasági társaságok száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2014-től 2016-ig bezárólag 238-ról 294-re ívelt fel, és a 2017-es év enyhe csökkenése után 2017 és 2019 között 299-re növekedett, majd 2020-ban 290-re esett vissza. Heves megyében számuk 2014-től 2019-ig 85-ről 107-re emelkedett (2020-ban számuk 105). Nógrádban az ilyen szervezetek száma 2014 és 2019 között – enyhe ingadozásokkal kísérve – 66-ról 72-re bővült (2020-ban 71db). Az élő nonprofit cégek fajlagos száma (100 ezer főre jutóan) 46 volt Borsodban, 36 Hevesben és 38 Nógrádban a 2020-as évben. Észak-Magyarországon az élő nonprofit gazdasági társaságok 43,3 százaléka 0 vagy ismeretlen fős, 28,3% 1-4 fős, 7,3%-a 5-9 fős, 15,5 százaléka pedig 10-49 fős, és mindhárom megyében megtalálhatóak mind a középállalkozási, mind a nagyvállalati (250 fő feletti) foglalkoztatotti létszámú szervezetek.

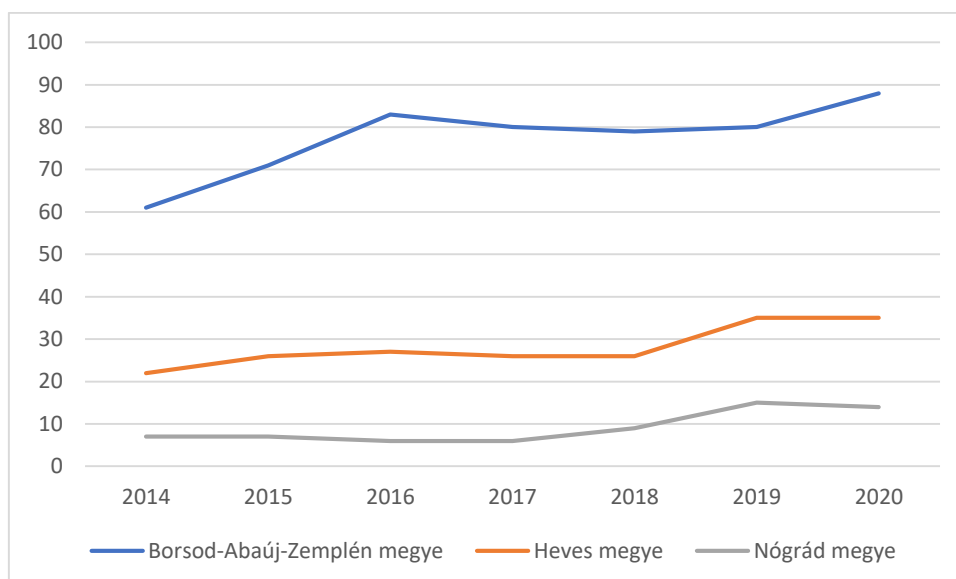

11. ábra: A regisztrált (élő) nonprofit gazdasági társaságok száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

Nem szabad megfeledkezni az egyházak törekvéseiről sem a szociális gazdaság keretein belül. A 2017-es évtől kezdve a kormányzat egyes állami fenntartású szociális intézmények működtetését egyházaknak adta át, a hozzáférés, a minőség és a költséghatékonyság javítása céljából, és ehhez többletforrást biztosított². Az élő, elsődlegesen közfeladatot ellátó egyházi belső jogi személy szervezetek száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyén belül 2014 és 2016 között 61-ről 83-ra gyarapodott, azt ezt követő két évben 79-re csökkent, 2020-ban viszont eddig a legtöbb, 88 szervezet működik. Az említett szervezetek Heves megyei jelenléte 2014-től 2016-ig 22-ről 27-re nőtt, 2019-ben azonban már 35 volt a számuk, és ez 2020-ban sem változott. Nógrád megyében 2014-ben 7, 2019-ben viszont már 15 (2020-ban 14) élő egyházi szervezet működött. Százezer lakosra vonatkoztatva Borsodban 13,8, Hevesben 11,9, Nógrádban 7,4 egyházi szervezet jutott a 2020. évben. Az adatvédelem miatt nem hozzáférhető adatok miatt nem lehet teljesen pontos számot megadni, de az élő egyházi belső jogi személy szervezetek 82,5 százaléka Észak-Magyarországon 10 és 250 fő közötti létszámban foglalkoztatott embereket 2020-ban.

² 1046/2017. (II. 3.) Korm. határozat egyes állami fenntartásban lévő szociális intézmények egyházak részére történő átadásával kapcsolatos források biztosításáról

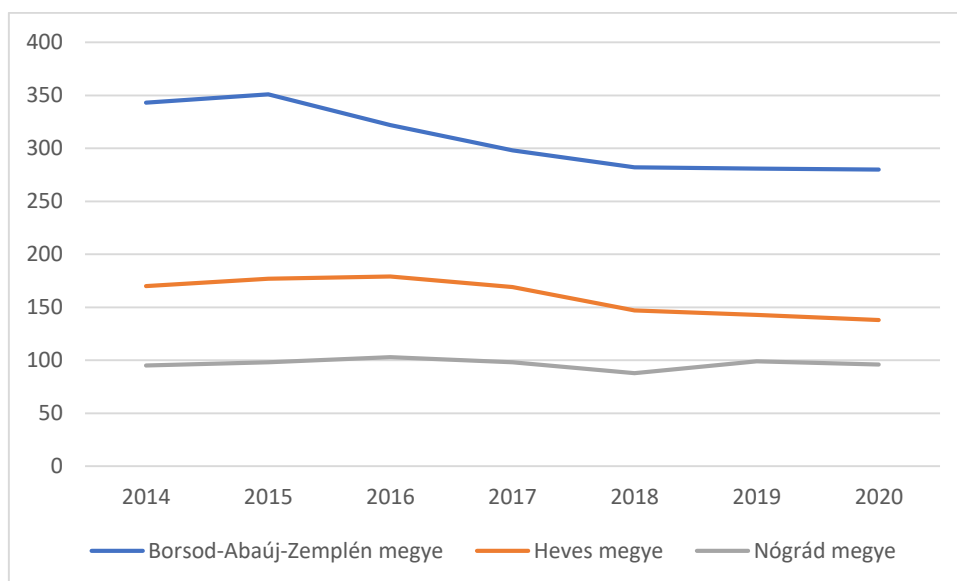

12. ábra: A regisztrált (élő) elsődlegesen közfeladatot ellátó egyházi belső jogi személyek száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2014-2020

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A szociális ellátás területén regisztrált élő, potenciális társadalmi vállalkozások (egyéb alapítványok, egyéb egyesületek, elsődlegesen közfeladatot ellátó belső egyházi jogi személyek, nonprofit gazdasági társaságok, szociális szövetkezetek) száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2014 és 2015 között 343-ról 351-re nőtt, ezt követően viszont 2020-ig 280-ra esett vissza. A fenti paraméterekkel leírható szervezetek Heves megyei száma 2014-től 2016-ig bezárólag 170-ről 179-re növekedett, a 2016-2020-as időszakban ugyanakkor 138-ra csökkent. Nógrád megye szociális ellátással foglalkozó potenciális társadalmi vállalkozásainak száma 2014-2016 között 95-ről 103-ra emelkedett, a következő két évben, 2018-ig viszont 88-ra zuhant vissza, míg 2019-ben 99-re kapaszkodott fel, 2020-ban pedig 96 a számuk. A leírt változások végpontjában, a 2020-as évben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 44, Heves megyében 47, Nógrád megyében pedig 51 potenciális társadalmi vállalkozás volt 100 ezer lakosra vetítve főtevékenységként a szociális ellátás alágazatban regisztrálva.

Az Észak-magyarországi régió egészében 2020-ban a szociális ellátás területén regisztrált élő, potenciális társadalmi vállalkozások 63%-a egyéb alapítvány, 24,8%-a egyéb egyesület, 7,3%-a nonprofit gazdasági társaság, 3,5%-a elsődlegesen közfeladatot ellátó belső egyházi jogi személy, 1,5%-a pedig szociális szövetkezet formában működött. A régió említett szervezetei közül mintegy 100 szervezet foglalkozott idősek, fogyatékosok, 20 pedig értelmi fogyatékos, mentális- és szenvedélybetegek bentlakásos ellátásával, míg idősek és fogyatékosok bentlakás nélküli ellátására 49, bentlakás nélküli egyéb szociális ellátásra pedig a legtöbb, 333 szervezet specializálódott a 2020-as évben, de egyes szervezetek adatvédelmi okokból nem hozzáférhető statisztikáival ezek a számok némileg magasabbak volnának.

13. ábra: A szociális ellátás nemzetgazdasági ágban regisztrált élő potenciális társadalmi vállalkozások száma, 2014-2020

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A 2014-2020-as Partnerségi Megállapodás céljainak megvalósítását segítő operatív programok közül a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) kötötte le a legmagasabb arányt a strukturális és beruházási alapokból származó forrásokból, összesen 2586 milliárd forintot. A program 8 prioritástengelye közül egyedül az 5. és 6. prioritás, a foglalkoztatás és versenyképes munkaerő ESZA prioritás. A foglalkoztatási prioritás alatt a társadalmi célú gazdaság fejlesztése terén a program sinergiát mutat a Területfejlesztési Operatív Programmal, az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Programmal és a Vidékfejlesztési Programmal. A prioritás a foglalkoztatás bővítését a munkaerő-kínálat fejlesztésével és a nem foglalkoztatottak elhelyezkedésének ösztönzésével támogatja, ezzel kiegészítve a többi prioritás munkaerő-kereslet, illetve versenyképesség fejlesztésére irányuló logikáját. A tervezett intézkedések elsősorban az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedni képes álláskereső foglalkoztathatóságának fejlesztését, a munkavállalók és munkáltatók alkalmazkodóképességének javítását célozzák komplex eszköztárral. A nemzeti egyedi célkitűzések közé tartozik, hogy a társadalmi célú vállalkozások foglalkoztatási kapacitásai, illetve a nem állami szervek munkaerőpiaci integrációs szerepe erősödik.

A társadalmi vállalkozások támogatását a programdokumentum a következőképpen indokolja: „A társadalmi célú vállalkozások ösztönzése és támogatása révén e vállalkozásoknak legalább részben önfenntartó működést kell elérniük. Olyan támogatási rendszert szükséges kialakítani, amely kiszámíthatóvá, tervezhetővé teszi a társadalmi célú gazdaság szereplőinek tevékenységét, és így az általuk kínált munkalehetőségeket is. Fejlesztésükkel olyan gazdasági tevékenységek és szervezetek bontakozhatnak ki, amelyek ötvözik az üzleti, valamint a szociális/társadalmi szempontokat, és főként munkalehetőséget teremtenek, hozzájárulva ezzel a foglalkoztatás növeléséhez. Ezek a helyi kezdeményezések biztosíthatják a tartósan munkanélküliek, inaktívok egy részének a foglalkoztatását is, egyfajta köztes – célját tekintve hosszabb távon a nyílt munkaerőpiacra átvezető – munkaerőpiac felé terelve őket. A cél új társadalmi célú vállalkozások létrehozásának segítése, illetve a már működő vállalkozások

dinamizálása és stabilizálása – piacképes termékek és szolgáltatások előállításának ösztönzése révén, fenntartható üzleti modell alapján – tartós foglalkoztatási lehetőségek létrehozása érdekében. Az intézkedés magában foglalja a társadalmi célú gazdaság szereplőit, köztük a társadalmi célú vállalkozások üzleti modelljének fejlesztését, az ehhez kapcsolódó tanácsadást, szervezetfejlesztést, képzést, szakmai támogatást, építve a korábbi hasonló programok kapcsán kiépített intézményi kapacitásokra. (...) A tervezett főbb célcsoportok a hátrányos helyzetű munkanélküliek és inaktívok, a társadalmi célú gazdaság szereplői, társadalmi célú vállalkozások. A jellemző kedvezményezett típusai a társadalmi célú vállalkozások és a társadalmi célú gazdaság egyéb szereplői, szervezeti formától függetlenül.” (GINOP, p. 157)

A GINOP-5.1.3-16 „Társadalmi vállalkozások ösztönzése” felhívás keretében a cél már működő civil és nonprofit szervezetek, már működő társadalmi vállalkozások dinamizálása és stabilizálása volt piacképes termékek és szolgáltatások előállításának ösztönzése révén, fenntartható üzleti modell alapján, tartós foglalkoztatási lehetőségek létrehozása érdekében. A felhívás közvetlen célcsoportját a társadalmi célú gazdaság szereplői, társadalmi célú vállalkozások képzik, melyek hozzájárulnak a közvetett célcsoportnak tekinthető álláskereső és inaktív foglalkoztatásához. A Felhívás meghirdetésekor a támogatásra rendelkezésre álló tervezett keretösszeg 7,217 milliárd Ft, a vissza nem térítendő támogatás mértéke projektenként minimum 6 500 000, maximum 250 000 000 Ft. A legalább 50%-ban hátrányos helyzetű vagy megváltozott munkaképességű álláskereső, vagy közfoglalkoztatottak alkalmazása kötelezően megvalósítandó tevékenység. Ezen felhívás folytatása a GINOP-5.1.7-17 „Társadalmi célú vállalkozások ösztönzése” kiírás, 16,463 milliárd Ft-os keretösszeggel.

Az első, 2016-os felhívás keretében Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből szerződött le a legtöbb, 26 db kedvezményezett, míg Heves megyében 5, Nógrád megyében 4 nyertes pályázat volt 2017 és 2019 között, és a 3 év átlagában az egy projektre jutó támogatás mértéke Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb, és Nógrád megyében a legalacsonyabb. A második, 2017-es kiírás keretében 26 támogatási szerződés Borsod-Abaúj-Zemplén, 13 db Heves és 9 db Nógrád megyében került megkötésre, és átlagosan a legtöbb támogatást a Heves megyei projektek nyerték el, míg a legkevesebbet a Borsod-Abaúj-Zemplén megyeiek. (1. táblázat) Az első ismertett felhívás esetén a régiók közül Észak-Magyarországon volt a legmagasabb az egy leszerződött projektre jutó támogatás, míg a második felhívásban a Közép-Dunántúl után a második legnagyobb.

1. táblázat: A társadalmi vállalkozások ösztönzését célzó GINOP projektek statisztikái az Észak-magyarországi régió megyéiben

	Év	Borsod-Abaúj-Zemplén			Heves			Nógrád		
		leszerződött projekt	leszerződött támogatás	kifizetett támogatás	leszerződött projekt	leszerződött támogatás	kifizetett támogatás	leszerződött projekt	leszerződött támogatás	kifizetett támogatás
GINOP-5.1.3-16	2017	12	540175044	130511652	4	81953208	26043329	1	49639890	24819945
	2018	13	740277283	450469448	1	122375528	26297379	3	78888210	59563981
	2019	1	30266897	242042421	0	0	57031076	0	0	4282524
GINOP-5.1.7-17	2019	26	1322713533	491914358	13	748029753	382062422	9	498498539	145516994

Forrás: Magyar Államkincstár adatai alapján a szerzők szerkesztése

A potenciális társadalmi vállalkozásokat reprezentáló szervezetek az összes GINOP forrást tekintve Borsod-Abaúj-Zemplén megyében generálták a legtöbb, 98 db nyertes projektet, és itt volt a legmagasabb az egy projektre jutó átlagos támogatás mértéke, míg Heves megyében 41, Nógrád megyében 41, illetve 21 volt a leszerződött projektek száma, alacsonyabb fajlagos támogatási összegekkel. Mindhárom megyében a legtöbb kedvezményezett a (szociális) szövetkezeti jogi formához kötődik, míg a második legjelentősebb a nonprofit gazdasági társaság szervezeti kategóriája volt a leszerződött projektek számában, utóbbi ugyanakkor a legfajsúlyosabb az egy projektre jutó támogatás mértékében. (2. táblázat)

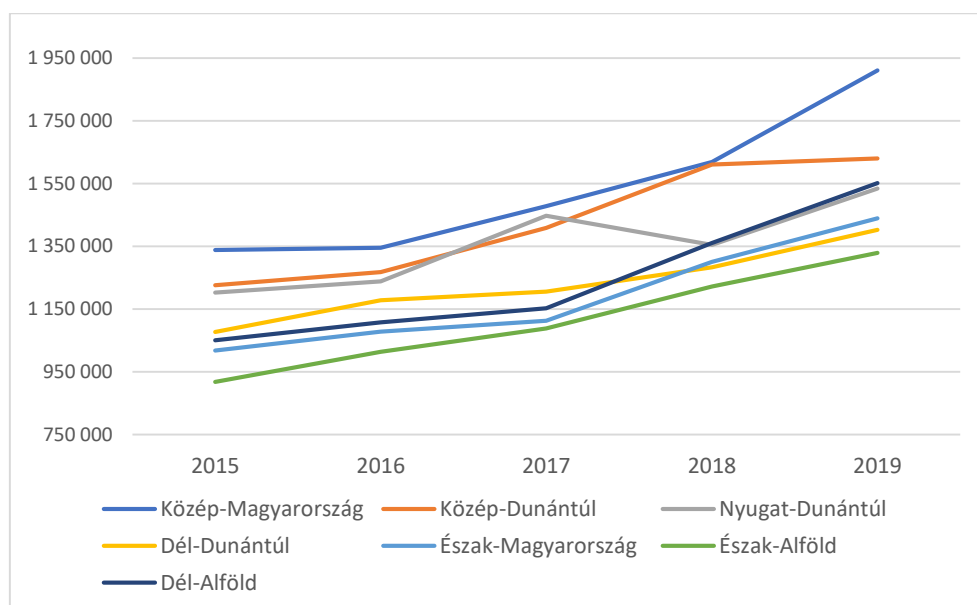
2. táblázat: A potenciális társadalmi vállalkozások összes leszerződött GINOP projektjeinek száma és a támogatás abszolút és fajlagos mértéke, 2015-2019

	Borsod-Abaúj-Zemplén			Heves			Nógrád		
	projekt	támogatás	támogatás projektenként	projekt	támogatás	támogatás projektenként	projekt	támogatás	támogatás projektenként
Szövetkezet (GFO: 12)	38	1605629874	42253418	14	612080629	43720045	9	413891966	45987996
Egyéb egyesület (GFO: 52)	16	1727432528	107964533	10	409315501	40931550	0	0	0
Egyház, egyházi intézmény (GFO: 55)	1	1413782161	1413782161	0	0	0	0	0	0
Alapítvány (GFO: 56)	12	1799940304	149995025	9	312425394	34713933	4	364226630	91056658
Nonprofit gazdasági társaság (GFO: 57)	31	15701133132	506488166	8	2048945294	256118162	8	1594435004	199304376

Forrás: Magyar Allamkincstár adatai alapján a szerzők szerkesztése

9 Az Észak-magyarországi régió helyzete területi összehasonlításban a jövedelmek és szegénység mutatóiban

A 2017-2019-es idősor hároméves átlagában az egy főre jutó nettó jövedelem Budapesten volt a legmagasabb, 1 876 826 Ft, amelyet a Közép- és Nyugat-Dunántúl követett, majd Pest megye, a Dél-Alföld, a Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország (1 284 363 Ft) és végül az Észak-Alföld, utóbbi 1 213 072 Ft-os értékkel. Az említett fajlagos nettó jövedelem valamennyi régióban növekedett a 2019-et megelőző öt évben, a legnagyobb mértékben a Dél-Alföldön (47,7%-kal), míg a legkevesbé a Nyugat-Dunántúlon, 27,6 százalékkal (az Észak-magyarországi régióban az ötödik legnagyobb volt a növekedés a vizsgált időszakban, 41,5 százalékos).

14. ábra: Az egy főre jutó éves nettó jövedelem alakulása a régiókban, 2015-2019 [Ft]
 Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

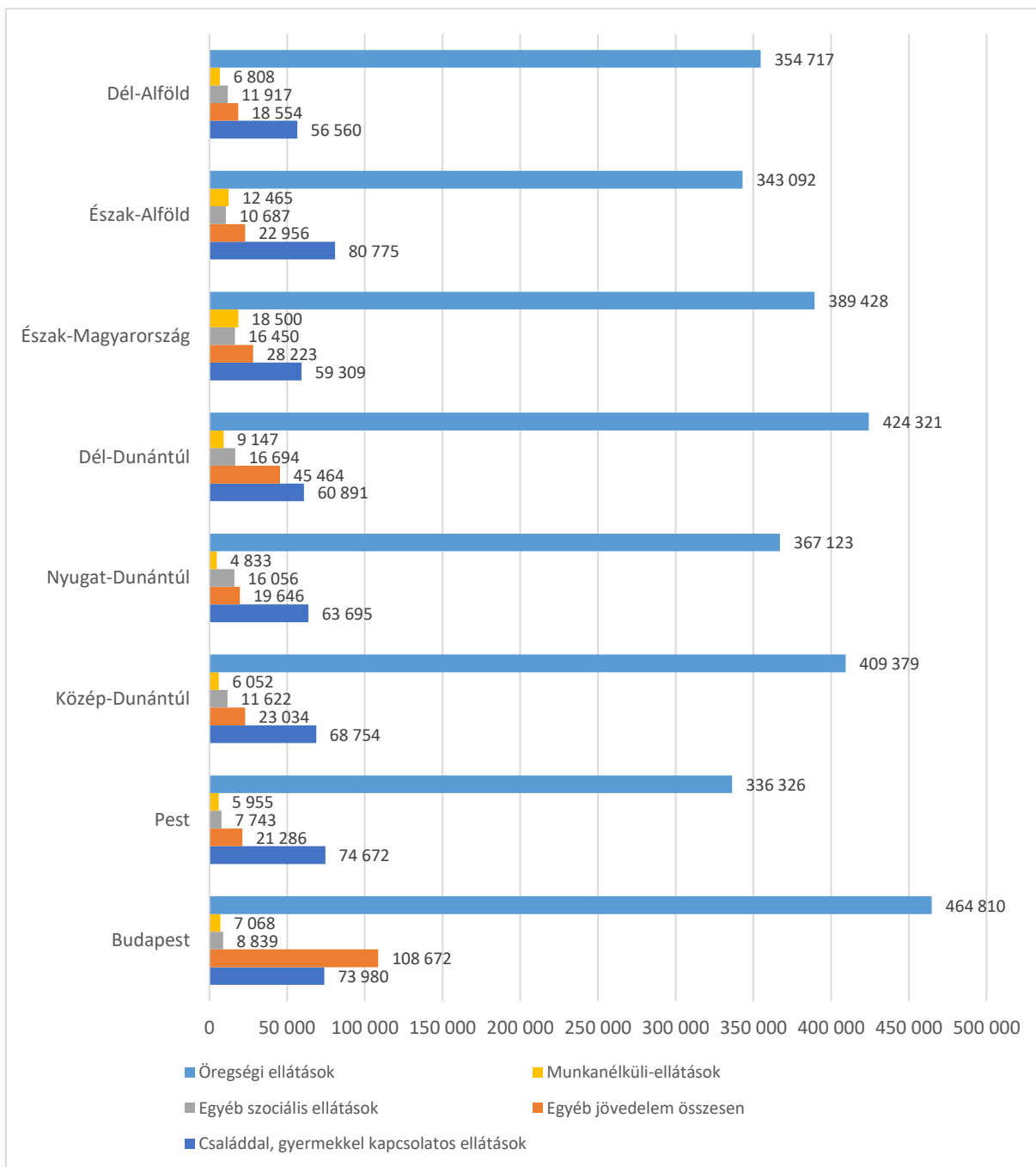
A havi nettó átlagkereset nagyságára az adatok a 2017-es évig állnak rendelkezésre: az említett mutató mindegyik régióban megemelkedett 2005 és 2017 között, a fejletlenebb térségekben (Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl, Észak-Alföld, Dél-Alföld) 80% alatti, míg a többi, fejlettebb régióban (Budapest, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl) 90% feletti mértékben. A 2017-es évben a legmagasabb volt a nettó átlagkereset Budapesten, 249 961 Ft, a legalacsonyabb az Észak-Alföldön, 152 834 Ft (Észak-Magyarországon pedig 161 145 Ft). A hivatkozott esztendőben évtizedes távlatban a legmagasabb, 12%-os volt az átlagjövedelem-növekmény mértéke az országban. A Központi Statisztikai Hivatal által régióként felmért, különböző megélhetési szintekhez szükségesnek tartott jövedelemösszegek alapján 2017-ben a nagyon szűkös/szűkös/átlagos/jó/nagyon jó kategóriák közül valamennyi régió nettó átlagkeresete elérte a „jó” szintet, az Észak-magyarországi régióban is csak kicsivel (alig 1%-kal) maradt alatta.

A jövedelmek forrását tekintve megkülönböztethetőek az ún. társadalmi és az egyéb jövedelmek. Összességében a 2019-et megelőző években valamennyi jövedelemforráskategóriában növekedés volt megfigyelhető, különösképp a nem társadalmi jövedelmekben. A munkaviszonyból származó egy főre jutó jövedelem 2015 és 2019 között 30-60 százalék körüli mértékben növekedett a régiókban (Észak-Magyarországon 53,1%-kal), míg a vállalkozásból

származó fajlagos jövedelem 35-70 százalék közötti mértékben, az Észak-magyarországi régióban például 57,1%-kal nőtt. Az összes munkajövedelmen belül az említett öt évben a munkaviszonyból származó jövedelem átlagosan mintegy kilenc és félszeresen haladta meg a vállalkozásból származó jövedelmek nagyságát.

A munkanélküli ellátásokból származó fajlagos jövedelem 8 602 Ft-os regionális átlagát a 2019-es évben jelentős mértékben múlta felül az Észak-magyarországi régió 18 500 Ft-os értéke, az öregségi ellátásokból származó jövedelem egy főre jutó mennyiségének 388 747 Ft-os régiós átlagát pedig Budapest haladta meg legjobban, 464 810 Ft-tal. A családdal, gyermekkel kapcsolatos ellátások kapcsán nincsenek jelentős eltérések a 68 101 Ft-os országos átlagtól, felülről az Észak-Alföld 80 775 Ft-tal, alulról a Dél-Alföld 56 560 Ft-tal képviseli a szélső értékeket (Észak-Magyarországon 59 309 Ft). Az egy főre jutó egyéb szociális ellátások 12 042 Ft-os országos átlagát hasonló mértékben előzi meg a Nyugat-Dunántúl, Észak-Magyarország és a Dél-Dunántúl (16 056-16 694 Ft), addig Pest régió képviselte a másik végletet 7 743 Ft-os értékével. Az egy főre jutó egyéb jövedelmek 39 878 Ft-os regionális átlagértékét 2,7-szeresen haladja meg Budapest 108 672 Ft-os fajlagos értéke, míg a fővárost követő Dél-Dunántúlon mindössze 45 464 Ft volt 2019-ben, a többi régió számai pedig 18-29 ezer Ft között alakultak (Észak-Magyarország = 28 223 Ft).

Regionális szinten a 2017-es évtől állnak rendelkezésre a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés mutatói. Az OECD relatív jövedelmi szegénység indikátora szerinti szegények aránya Észak-Magyarországon 2017-ben 17,3, 2018-ban már csak 14,3, 2019-ben pedig 13,9 százalék volt, ugyanakkor magasabb, mint az országosan jellemző 12,2%-os arány a 2019. évben, a Dél-Dunántúl (19,4%) és az Észak-Alföld (15,9%) után a harmadik legnagyobb értékkel. A súlyos anyagi deprivációban érintett személyek aránya a 2017-es 25%-ról 2018-ban 15,3%-ra esett vissza, majd onnan 17,7%-ra kúszott fel 2019-ben, ezzel a legmagasabb volt régiós összevetésben, jócskán meghaladva a 8%-os országos arányt. A régióban a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő személyek aránya a 0-59 éves népességben 2017-2019 között 10,2%-ról 7,4%-ra csökkent, de 2019-ben így is meghaladta az 5%-os magyarországi arányszámot, és a Dél-Dunántúl (8,7%) és a Nyugat-Dunántúl (7,8%) után a dobogó harmadik fokán állt. A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitett népesség aránya a 2017-es 32,9%-os értékről 23,9%-re zsugorodott 2018-ban, ennél 2019-ben kicsivel magasabb, 25,7% volt, a régiók között a legnagyobb, miközben az országos arány 17,7%-os értéket vett fel.

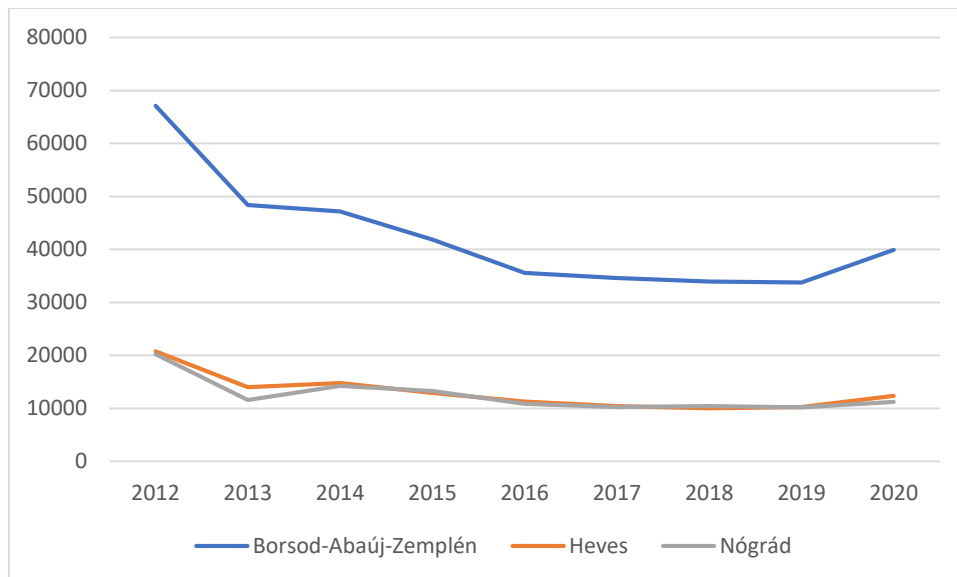

15. ábra: Az egy főre jutó társadalmi és egyéb jövedelmek régióként, 2019 [Ft]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

10 A munkanélküliség és a kapcsolódó ellátások alakulása Észak-Magyarországon

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a nyilvántartott álláskeresők év végi száma 2012 és 2019 között 49,7%-kal csökkent, 67 102 főről 33 786 főre, 2020-ban azonban 39 901 főre ugrott, ami 18,1%-os növekedést jelent. A mutató értéke Heves megyében 2013-ban az előző évhez képest 32,7%-ot zuhant (20 805-ről 14 013 főre), 2013-ról 2014-re 5,5%-kal nőtt, majd 2018-ig bezárólag 32,3%-kal esett, 2020-ig viszont 23,4%-kal 12 353 főre növekedett. Nógrád megyében a 2012-es 20 250 főről 2013-ban 42,7%-os esést produkált 11 608 főre, majd 2014-ben 23%-kal emelkedett, 2014 és 2017 között 28,2%-ot esett, 2018-ra 1,6%-kal nőtt, majd 2019-ben 2,2%-kal megint esett a nyilvántartott álláskeresők száma, míg a 2020-as év 10,2%-os növekedést hozott, így számuk 11 232 a nevezett évben. A 2020-as év havi szinten rendelkezésre álló adatai szerint a nyilvántartott álláskeresők száma Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyében januártól júniusig növekedett, havonta átlagosan 4,75, illetve 8,1 százalékos ütemben, míg Nógrád megyében júliusig, a növekedés 4,4%-os átlagos ütemével. Ezt követően mindhárom megyében csökkenésbe kezdett a mutató értéke, Borsodban 1,8, Hevesben 4,3, Nógrádban pedig 3,3 százalékos átlagos ütemmel, így elérve a fentebb ismertetett számokat. Ez utóbbi folyamat nem függetleníthető a koronavírus járvány első és második hulláma közötti időszak fellendülésétől, illetve a gazdaságvédelmi akcióterv intézkedéseitől (pl. adó- és járulékcsökkenés, hitelmoratórium, beruházás-ösztönző és hitelprogramok). A későbbiekben bemutatásra kerülő negyedéves foglalkoztatási és munkanélküliségi adatokból is kiolvashatók a jelzett folyamatok.

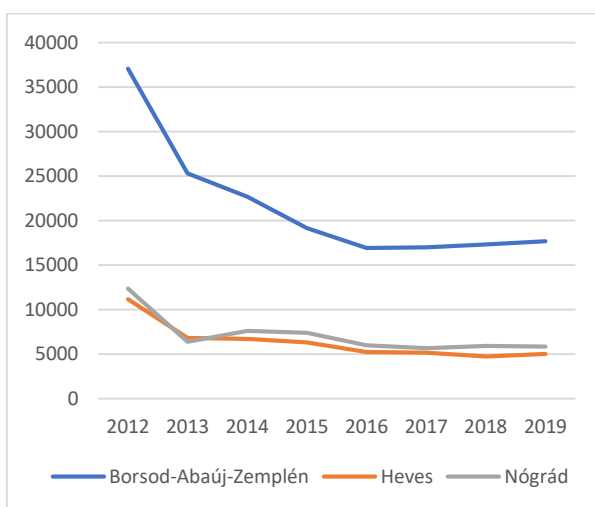

16. ábra: A nyilvántartott álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

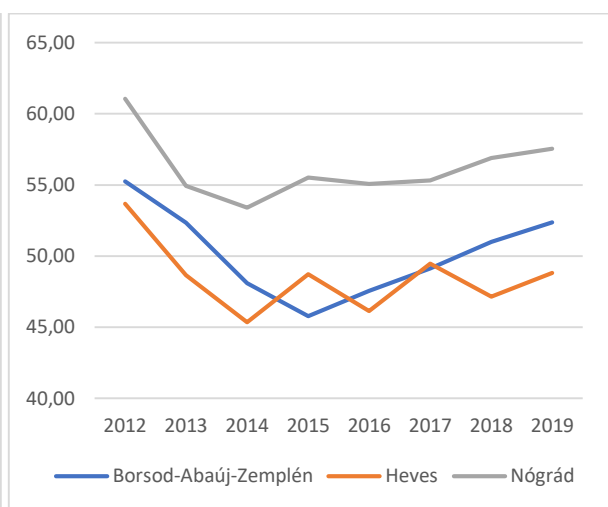
A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tartós (180 napon túl) nyilvántartott álláskeresők sokasága 2012 és 2016 között 54,4%-ot zuhant, 2019-ig bezárólag viszont kismértékben, 4,6%-kal növekedett. A nyilvántartott összes álláskeresőkhöz viszonyítva arányuk a megyében 2012 és 2015 között 55,2%-ról 45,8%-ra csökkent, majd 2019-ig visszakapaszkodott 52,4%-ra. Heves megyében a tartós álláskeresők létszáma 2012-től 2018-ig 57,7%-kal esett vissza, melyet 2019-ig 6,1%-os növekedés követett. Az elhúzódó álláskeresés aránya a 2012-es 53,7%-ról

2013-ban 48,7%-ra csökkent, utána viszont évről évre váltakozó irányban 2-3,5 százalékpontos mértékben ingadozott, 2019-ben 48,8% volt. Nógrád megye tartós álláskeresőinek száma 2012 és 2013 között majdnem feleződött, majd 2014-re 19,6%-kal növekedett, ezután 2017-ig bezárólag 25,6%-ot süllyedt, majd a 2018-as 4,5%-os emelkedést 1,1%-os csökkenés követte 2019-ben. Az ilyen álláskeresők aránya 2013-ról 2014-re 61,1%-ról 53,4%-ra redukálódott, majd 2016-ig történt 1-2 százalékpontos fluktuáció, ezt követően 2019-ig 2,5 százalékpontos volt a növekedés, mely évben 57,6% volt a mutató értéke. A tartós munkanélküliek száma a 2020-as évben havi szinten folyamatosan nőtt a három megyében, csak Nógrád megyében fordult meg a tendencia az utolsó negyedévben, amikor 2,5%-kal csökkent a számuk. Így a januárban Borsod megyében 10 656, Heves megyében 2983 és Nógrád megyében 3780 főnyi fél éven túli álláskereső decemberre 12 812-re, 4044-re, illetve 4285-re bővült a megyék fenti sorrendjében.

17. ábra: A 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

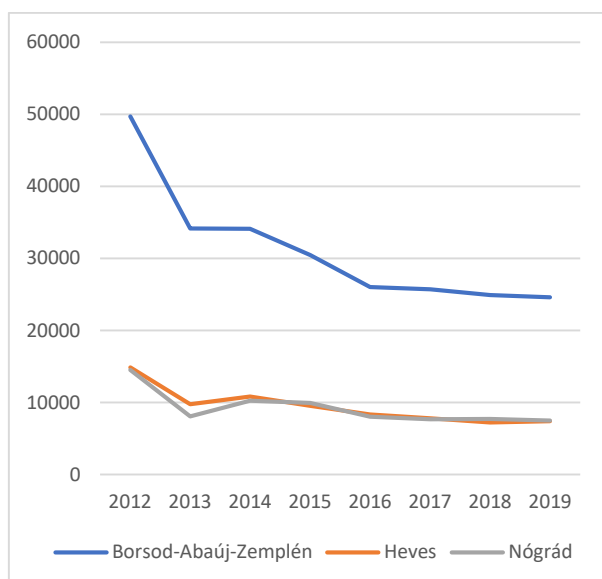
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

18. ábra: A 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019 [%]

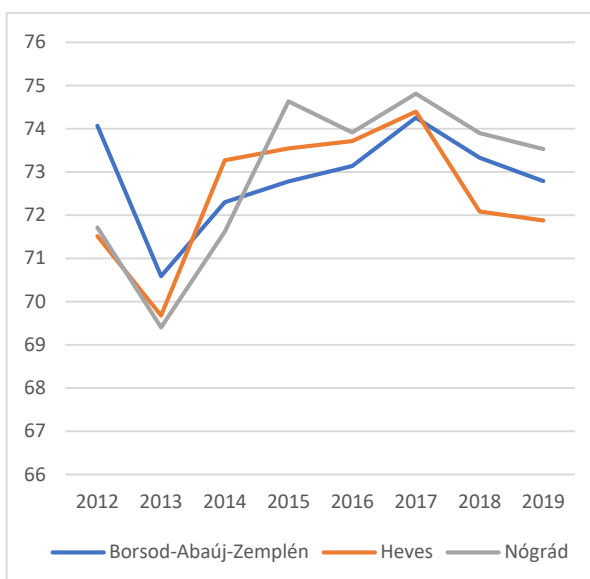
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A középfokúnál alacsonyabb (tehát általános iskolai vagy szakmunkás) végzettséggel rendelkező nyilvántartott álláskeresők száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében felével csökkent 2012 és 2019 között, összes álláskeresőn belüli aránya ugyanitt 2012-ről 2013-ra 74,1%-ról 70,6%-ra csökkent, majd 2017-ig 74,3%-ra kúszott fel, majd 2019-ig 72,8%-ra csökkent. Heves megyében a csupán alapfokú végzettségű álláskeresők száma 2013-ban 2012-höz képest egyharmadával visszaesett, 2014-ben az előző évhez képest 11%-kal nőtt, amelyet 2018-ig 33,4%-os csökkenés követett, majd enyhe, 2,2%-os növekedés 2019-ig. Számarányuk 2013 és 2017 között 69,7%-ról 74,4%-ra nőtt, míg 2019-ig 71,9%-ra csökkent. Nógrád megye középfokú végzettség nélküli álláskeresőinek száma 2013-ban az előző évhez képest 44,5%-os mértékben zsugorodott, majd 2014-re 27%-ot emelkedett, 2017-ig viszont 25%-os esést produkált, amelyet elhanyagolható (0,38%-os) növekedés után 2018 és 2019 között újabb, 2,8%-os csökkenés követett. A fentiek arányát tekintve 2013-2015 között történt növekedés, 69,4%-ról 74,6%-ra, majd elenyésző mértékű oda-vissza ingadozás után a 2017-es 74,8%-ról 73,5%-ra változott 2019-ig.

19. ábra: A középfokú végzettséggel nem rendelkező nyilvántartott álláskeresők száma, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

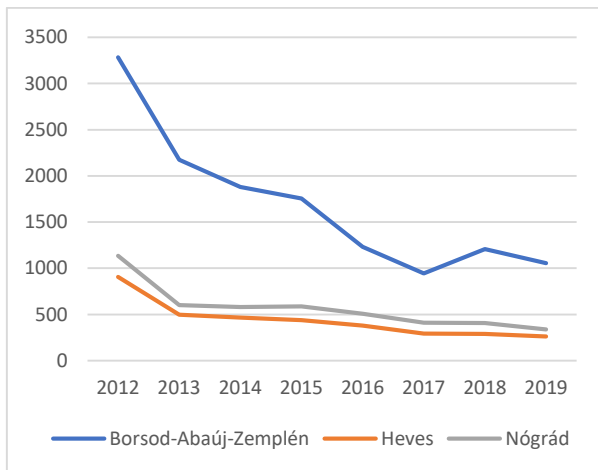

20. ábra: A középfokú végzettséggel nem rendelkező nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül, 2012-2019 [%]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

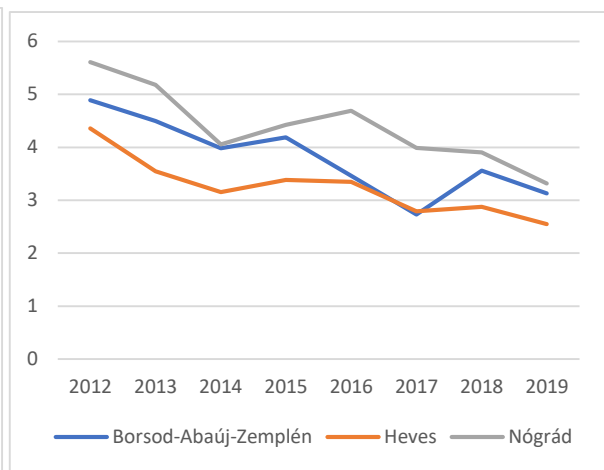
A nyilvántartott megváltozott munkaképességű álláskeresők létszáma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 71,2%-kal lett kevesebb 2012 és 2017 között, 2018-ban viszont az előző évhez képest 27,8%-kal nőtt, majd a következő évben 12,6%-kal lecsökkent. Arányuk a 2015-2017-es időszak 1,5 százalékpontos csökkenését kivéve enyhe ingadozással 3,1-4,5% között alakult. Heves megye megváltozott munkaképességű álláskeresőinek száma 2012-től egészen 2019-ig folyamatosan, összesen 71,1%-os mértékben csökkent, aránya pedig a 2012-es év 4,35%-os értéke után szinte stagnálás-közeli állapotban, 2,5-3,5 százalékos környékén ingadozott a fent hivatkozott időszakban. Az álláskeresők említett csoportjának nagysága Nógrád megyében a 2012-2019-es szakaszban 70,2%-os esést produkált, amelyben csak a 2014-2015 évek közötti 1,55%-os növekedés jelentett átmeneti megtorpanást. A megváltozott munkaképességű álláskeresők aránya a megyében 2012-14 időszakban 1,55, majd 2016-ig tartó elhanyagolható mértékű növekedést követően 1,4 százalékponttal csökkent, így a 2012-es 5,6%-hoz képest az arány 2019-ben már csak 3,3% volt.

A megváltozott munkaképességűeknek járó ellátásokban részesülők száma 2013 és 2019 között mindhárom Észak-magyarországi megyében mintegy egyharmadával csökkent (Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 37,9%-kal, Heves megyében 35,2%-ban, Nógrád megyében 31,7%-kal). A fenti jogcímen ellátásban részesülők egy főre jutó átlagos ellátása ezzel egyidejűleg a fent jelzett időszakban Borsodban 14,5, Hevesben 14,2, Nógrádban 17,1 százalékkal növekedett.

21. ábra: A nyilvántartott megváltozott munkaképességű álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

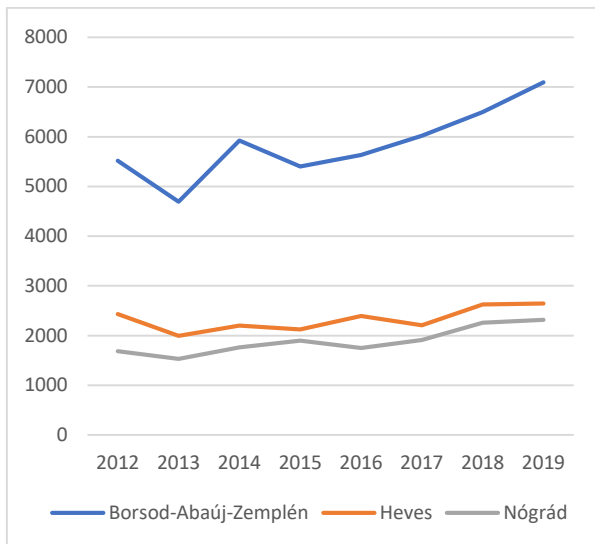

22. ábra: A nyilvántartott megváltozott munkaképességű álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019 [%]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

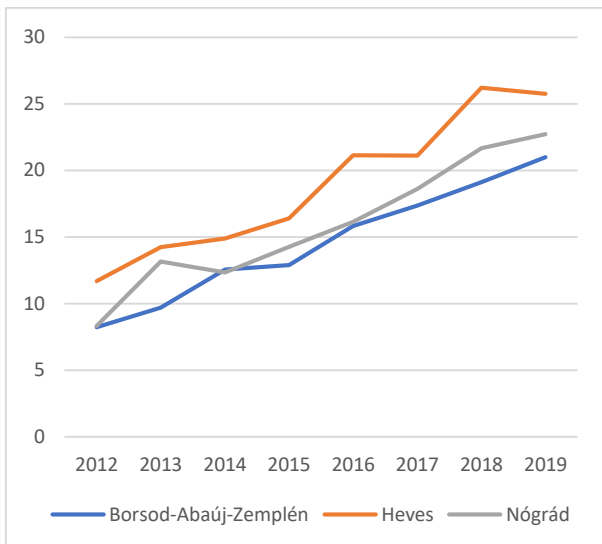
„Álláskeresési járadékot az a – lakóhelye/tartózkodási helye szerint illetékes járási (fővárosi kerületi) hivatalnál – regisztrált álláskereső igényelhet, aki a nyilvántartásba vételét megelőző három éven belül legalább 360 nap jogosultsági idővel rendelkezik, nincs munkaviszonya, nem folytat vállalkozói tevékenységet, illetve az önálló álláskeresése nem vezetett eredményre, és a foglalkoztatási szerv sem tud számára megfelelő munkahelyet felajánlani.” (Kormányhivatalok, 2021) Az álláskeresési járadékot az egyes foglalkoztatási tárgyú törvényeknek a Magyar Egyszerűsítési Programmal összefüggő, valamint egyéb célú módosításáról szóló 2012. évi CCXVI. törvény léptette a korábbi munkanélküli segély helyébe, harmadára rövidítve annak 270 napos időtartamát.

Az álláskeresési ellátásban részesülő nyilvántartott álláskeresők létszáma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2013-ban az előző évhez képest 14,9%-kal lett kevesebb, 2013 és 2014 között 26,2%-kal növekedett, 2015-ben pedig a megelőző évhez képest 8,8%-kal lecsökkent, amelyet viszont a 2019-es évig 31,4%-os emelkedés követett. A fent nevezett ellátást kapó álláskeresők összes álláskeresőn belüli aránya 2012 és 2019 között jelentősen növekedett, 8,2%-ról 21%-ra. A 2012-től 2017-ig tartó időszakot az álláskeresési ellátásban részesülő munkakeresők száma tekintetében nagyobb amplitúdójú ingadozás jellemezte Heves megyében, 2017 és 2018 között viszont markáns, 18,8%-os növekedés volt megfigyelhető, amely 2019-ben már elenyésző 0,76%-os mértékben folytatódott. Arányuk 2012 és 2018 között 11,7%-ról 26,2%-ra változott, és 2019-ben is csak 0,45 százalékponttal esett vissza. Nógrád megyében az álláskeresési ellátásban részesülő álláskeresők számát növekedés jellemezte a vizsgált időszakban: a 2013-as év előző évhez képest történt 9,2%-os csökkenését 2015-ig 24%-os növekedés követte, és a 2016-os év 7,55%-os megtorpanása után a 2016-2019-es szakaszban 32,3%-os volt a növekedés. A z álláskeresési ellátásban részesülők aránya a 2012-es 8,3%-ról 2019-ig 22,7%-ra emelkedett. A 2020-as év a vizsgált megyékben növekedést hozott az álláskeresési járadékban részesülő nyilvántartott álláskeresők számában: augusztus hónapig töretlen volt az emelkedés, majd csak kismértékű fluktuáció történt, így az év végén Borsod megyében 4064, Heves megyében 1484, Nógrád megyében pedig 1506 álláskereső részesült a fent nevezett juttatásban.

23. ábra: Az álláskeresési ellátásban részesülő nyilvántartott álláskeresők száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

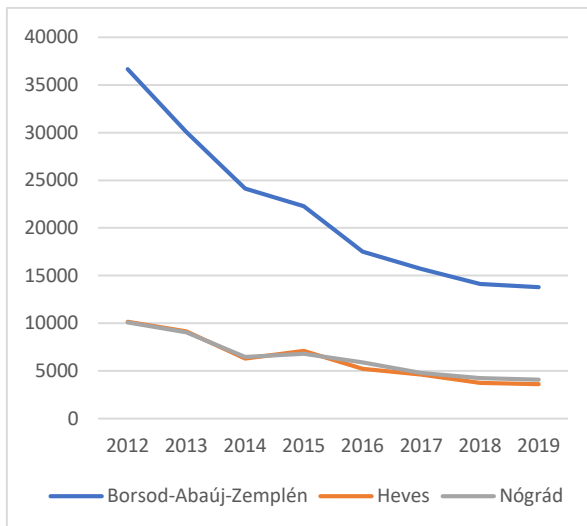

24. ábra: Az álláskeresési ellátásban részesülő nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkön belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019 [%]

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

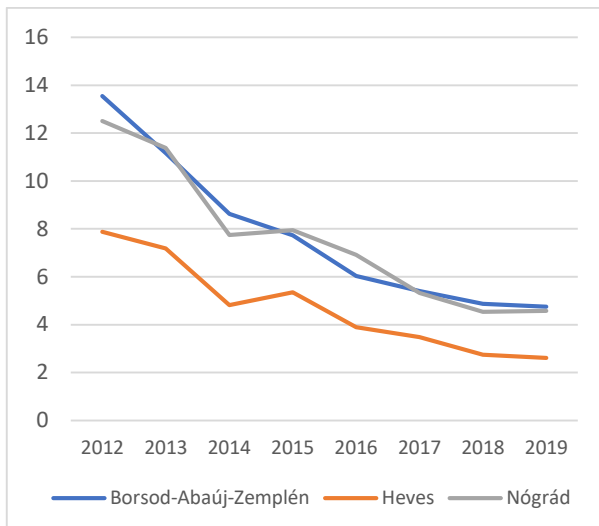
Az aktív korúak ellátása a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátás. Az aktív korúak ellátására jogosultak pénzügyi ellátásának két típusa van: a foglalkoztatást helyettesítő támogatás biztosítható a munkavégzésre alkalmas személyek részére, valamint egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás biztosítható a munkavégzésre valamilyen okból nem alkalmas személyek részére. Az a személy jogosult foglalkoztatást helyettesítő támogatásra, akinek az aktív korúak ellátására való jogosultságát megállapították, amennyiben az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás megállapításához szükséges feltételekkel nem rendelkezik. A foglalkoztatást helyettesítő támogatás összeg: az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-a, 22 800 Ft. Amennyiben a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő személy számára felajánlott munkalehetőséget nem fogadja, a támogatásra való jogosultságát meg kell szüntetni. Nem érinti a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra való jogosultságot sem az egyszerűsített foglalkoztatás keretében végzett munka, sem a háztartási munka, ezért ilyen jellegű kereső tevékenység mellett a támogatást teljes összegben folyósítják. (EMMI, 2020)

A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek havi átlagos száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a 2012 és 2019 közötti időszakban folyamatos, 62,4%-os esést produkált, a támogatottak száz gazdaságilag aktív főre vetített fajlagos száma a jelzett időintervallumban 13,6-ról 4,8-re csökkent. Heves megyében a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülők havi átlagos száma 2012-től 2014-ig 38,1%-kal csökkent, majd a 2015-ös év 12,9%-os növekedését 2019-ig jelentős, 49,2%-os ereszkedés követte. Az aktív népesség százalékában a mutató értéke 2012 és 2019 között 7,9%-ról 2,6%-ra esett vissza. A támogatottak havi átlagos száma Nógrád megyében 2014-ig 35,8%-kal lett kevesebb 2012-höz képest, a 2015-ös 4,8%-os felfutás után pedig egészen 2019-ig 39,7%-os mértékben csökkent. Aktív népességre vetített fajlagos százalékos arányuk a 2013-2019-es időszakban 12,5%-ról 4,6%-ra zsugorodott.

25. ábra: A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek havi átlagos száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

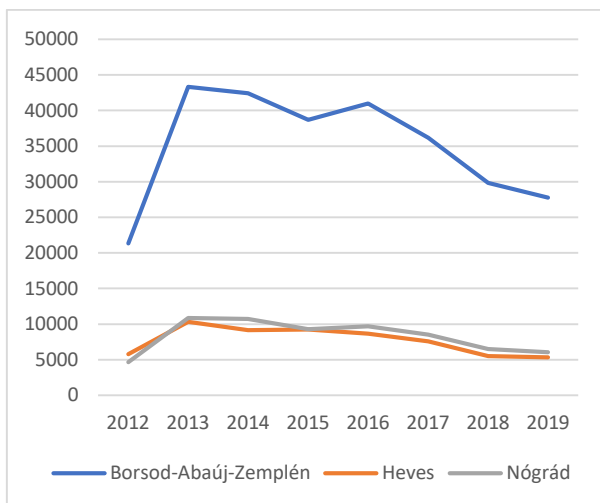

26. ábra: A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek havi átlagos száma az aktív népességre vetítve az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

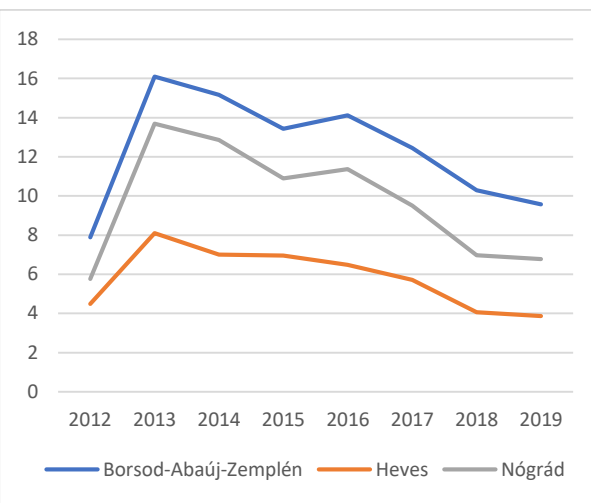
„Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök célja a munkanélkülivé vált egyének esélyeinek javítása, megkönnyítve ez által a munkaerőpiacra történő mielőbbi visszakörülését. Az egyes intézkedéseknek célja azonban nem irányulhat csak a vállalkozások által amúgy is megfizetendő költségek csökkentésére, hanem ösztönzőleg kell, hogy hassanak a hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztatási szintjének növekedésére.” (Nagy, 2018 p. 46) Az ilyen eszközök körébe tartozik a képzés, az egyes munkaerőpiaci szolgáltatások (munkaerőpiaci és foglalkozási információ nyújtása; munka-, pálya-, álláskeresési, rehabilitációs, helyi (térségi) foglalkoztatási tanácsadás; munkaközvetítés), a foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások, az álláskeresők vállalkozóvá válását elősegítő támogatások, a munkahelyteremtés és munkahelymegőrzés, illetve a munkaerőpiaci programok támogatása, a mobilitást elősegítő támogatások és a közfoglalkoztatás.

Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak teljes száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2012-ben gyakorlatilag megduplázódott, majd 2013 és 2015 között csökkent 10,7%-kal, amely tendencia a 2016-os év 5,9%-os átmeneti növekedését követően folytatódott, 2019-ig bezárólag 32,3%-os mértékben. A támogatottak aktív népességben belüli vett aránya a 2012-es 7,9 százalékról 2013-ban 16,1%-ra emelkedett, majd 2019-ig 9,6 százalékra fogyott. A Heves megyei aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak létszáma 2013-ban 78,3%-kal ugrott meg a 2012-es évhez képest, majd 2013 és 2019 között majdnem felével, 48,4 százalékkal fogyatkozott meg, míg aktív népességben belüli arányuk 2012-ről 2013-ra 4,5%-ról 8,1%-ra bővült, majd 2019-ig fokozatosan 3,9%-ra csökkent. Nógrád megye aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatott lakosainak száma 2013-ban az előző évhez képest jelentősen, 134,2%-kal növekedett, 2019-ben viszont 44,3 százalékkal volt kevesebb, mint a 2013-as évben. Arányuk a gazdaságilag aktív népesség körében 2012-13 viszonylatában 5,8%-ról 13,7%-ra nőtt, ezután viszont 6,8%-ra feleződött 2019-ig.

27. ábra: Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

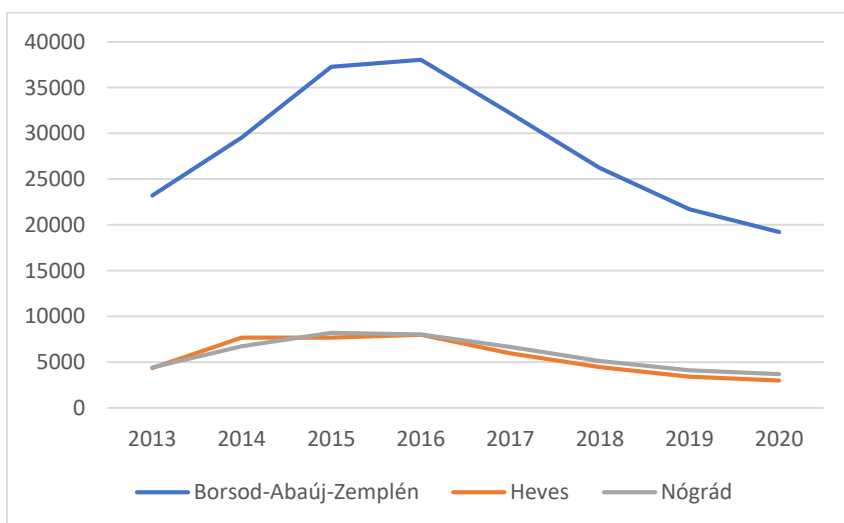
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

28. ábra: Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak aránya az aktív népességben belül az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

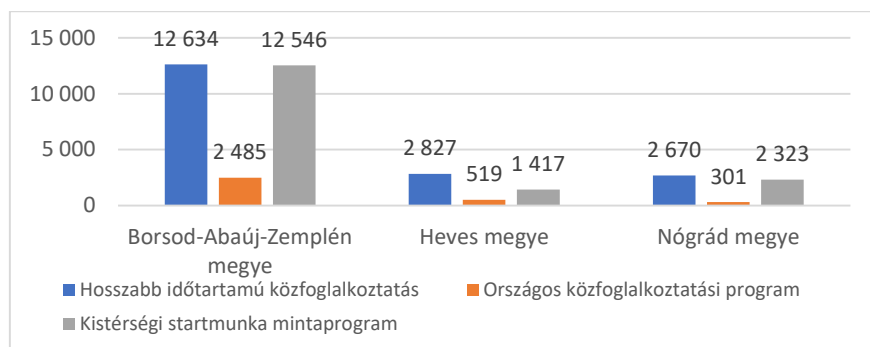
A közfoglalkoztatásban résztvevők havi átlagos száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2013 és 2016 között 63,9%-os felfutást produkált, majd a 2016-os trendfordulót követően 2020-ig 49,5%-kal visszaesett. Heves megyében az említett mutató értéke 2014-ben 2013-hoz képest 76,8%-kal ívelt fel, majd kismértékű ingadozás után 2016 és 2020 között 62,8%-ot zuhant. A Nógrád megyei közfoglalkoztatás a havi átlagos állományt tekintve 2013-tól 2015-ig 85,7%-kal gyarapodott, ezt követően viszont 2020-ig 55,1%-kal csökkent. A 2013-2020-as időszoron a közfoglalkoztatásban érintett személyek országos létszámának 17,5%-át adta Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 3,4%-át Nógrád megye és 3,2%-át Heves megye: előbbiben az említett évek átlagában évente 359 250, míg utóbbiakban 69 713, illetve 64 728 fő volt a közfoglalkoztatásban részt vevő érintett személyek éves átlagos száma, míg a havi átlagos létszám 29 938, illetve 5809, valamint 5394 fős értékben alakult.

29. ábra: A közfoglalkoztatásban résztvevők havi átlagos száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2012-2019

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A 2013-2020-as időszak hónapokra lebontott adataiból számolt átlagában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a közfoglalkoztatottak havi átlagos létszáma a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás keretében volt a legmagasabb 12 634 fővel, de nem sokkal maradt el a járási startmunka mintaprogram 12 546 fős értékkel, míg az országos közfoglalkoztatási programban az említett többéves idősort tekintve havonta átlagosan 2485 fő vett részt. Heves megyében a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás adta a közmunka gerincét, tekintve, hogy az időszak átlagában havi 2827 fő vett benne részt, ezzel szemben a járási startmunka programban csupán 1417, az országos közfoglalkoztatási programban pedig 519 fő. Nógrád megyében a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás havi átlagléttségének 2670 fős többéves számtani középértéke csak mérsékelten múlta felül a járási startmunka program 2323 főnyi átlagát, míg az országos közfoglalkoztatási programban való átlagos havi részvétel mindössze 301 fő volt. Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás jelentőségének növekedésével párhuzamosan a járási startmunka program (és kevésbé látványosan az országos program) súlya csökkent, Heves megyében viszont hektikusabb volt az egyes programok közfoglalkoztatáshoz való hozzájárulásának mértéke.

30. ábra: Az egyes közfoglalkoztatási programokban résztvevők havi átlagos létszámainak átlaga a 2013-2019-es években

Forrás: Belügyminisztérium adatai alapján a szerzők szerkesztése

A közfoglalkoztatottak Belügyminisztérium által történő munkaerőpiaci nyomonkövetése a kilépő közfoglalkoztatottak kilépéstől számított 180. napon érvényes munkaerőpiaci státuszát vette figyelembe. A 2014-2016-os időszak hároméves átlagában az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedni tudók aránya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 9,8, Heves megyében 12,7, Nógrád megyében pedig 13,2 százalék volt. A másodlagos munkaerőpiacon (ahová a közfoglalkoztatás is tartozik) elhelyezkedők aránya a három megyében a fenti sorrendben 57,5, illetve 48,8, valamint 52,7 százalék volt, a munkanélküli státuszba lépők aránya pedig 15,6, valamint 19,9 és 18,2 százalék. A 2016-os évben módszertani változások történtek a számításban, ezért indokolt külön bemutatni a 2017-2019-es évek eredményeit. A jelzett időszakban már másodlagos munkaerőpiac helyett a közfoglalkoztatásban résztvevők arányára hivatkozik a kalkuláció. Ez alapján a fenti három év átlagában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a közfoglalkoztatásból kilépők 14,1%-a tudott elhelyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon, míg Heves megyében 18,3, Nógrád megyében pedig 16,9 százalékuk. A megyék ezen sorrendjében a közfoglalkoztatásban maradók aránya átlagosan 53,9, valamint 45,4, illetve 52,5 százalék volt, míg az álláskereső státuszba kerülők aránya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 19,6, Heves megyében 13,4, Nógrád megyében 19,9 százalékban alakult.

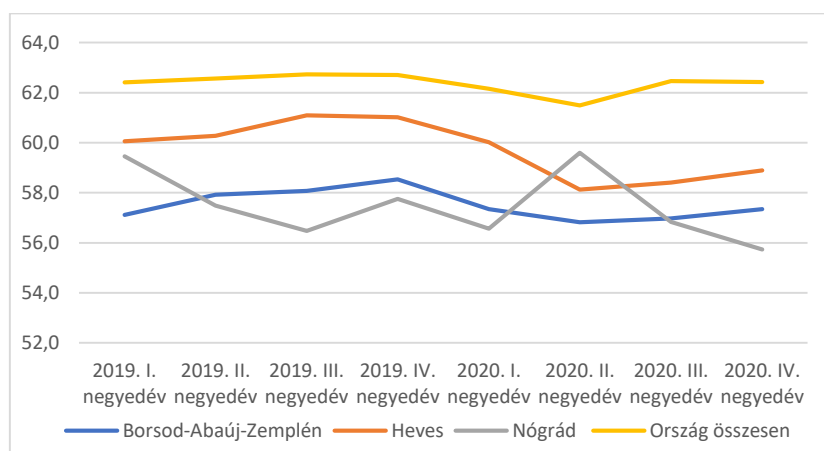
A 2020-as év eseményei nyomán – amely a Covid-19 járványt, és azt megelőzően is már a világgazdaság konjunktúra-folyamatainak mérséklődését hozta magával – már érzékelhető a korábbi évek kedvező folyamatainak megtorpanása.

A három Észak-magyarországi megye foglalkoztatási rátája 2019. I. negyedéve és 2020. IV. negyedéve közt végig kicsivel az országos foglalkoztatási arány alatt maradt, és a 2020-as évben folyamatában is kedvezőtlenebbül alakultak a foglalkoztatás arányszámai a magyarországi adatoknál. A 2020. IV. negyedévére vonatkozó adatok szerint az országos foglalkoztatási ráta 62,4 százalékos volt, míg a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 57,3, a Heves megyei 58,9, a Nógrád megyei pedig 55,7 százalékos.

A legkevésbé számottevő változások a foglalkoztatás alakulását tekintve Borsod-Abaúj-Zemplén megyében figyelhetők meg. A 2020-as év I. negyedéve 1,2 százalékpontos csökkenést hozott a 2019. évi IV. negyedévhez képest, ugyanakkor 0,2 százalékponttal meghaladta az előző év azonos időszakának foglalkoztatási rátáját. A II. negyedév 2020-ban 0,5 százalékpontos negatív változást hozott, a III. negyedév viszont 0,2 százalékpontos, a IV. negyedév pedig 0,4 százalékpontos bővülést az előző negyedévhez képest, az említett negyedévek foglalkoztatási arányszáma a 2019. év azonos időszakainál 1,1-1,1, illetve 1,2 százalékponttal volt kevesebb.

Heves megyében 2020. II. negyedévében az I. negyedévnél 1,9, a 2019. év II. negyedévéhez képest pedig 2,2 százalékponttal volt alacsonyabb a foglalkoztatottak aránya a népességben belül. Habár 2020. III. és IV. negyedévében az előző negyedévhez képest enyhé, 0,3, illetve 0,5 százalékpontos növekedés történt, a 2019. év azonos időszakához képest viszonylag jelentősen, 2,7, illetve 2,1 százalékponttal kisebb volt a foglalkoztatási arány.

Nógrád megyében a 2020-as I. negyedév rátája 1,2 százalékponttal került lejjebb 2019. IV. negyedévéhez képest, 2,9 százalékponttal volt viszont alacsonyabb az előző év I. negyedévéhez viszonyítva. A 2020. év II. negyedéve 3 százalékpontos növekedést könyvelhetett el az I. negyedév után a foglalkoztatási arányban, a 2019. év II. negyedévének adatával összevetve pedig 2,1 százalékpontos volt a többlet. A 2020. III. negyedév a másodikhoz képest már 2,8 százalékpontos esést produkált, ám így is 0,4 százalékponttal magasabb volt a foglalkoztatás aránya az egy évvel korábinál. A IV. negyedév további, 1,1 százalékpontos csökkenést hozott, az előző év utolsó negyedévéhez képest pedig 2 százalékpont a hátrány.

31. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között országosan, és az Észak-magyarországi régió megyéiben [%]

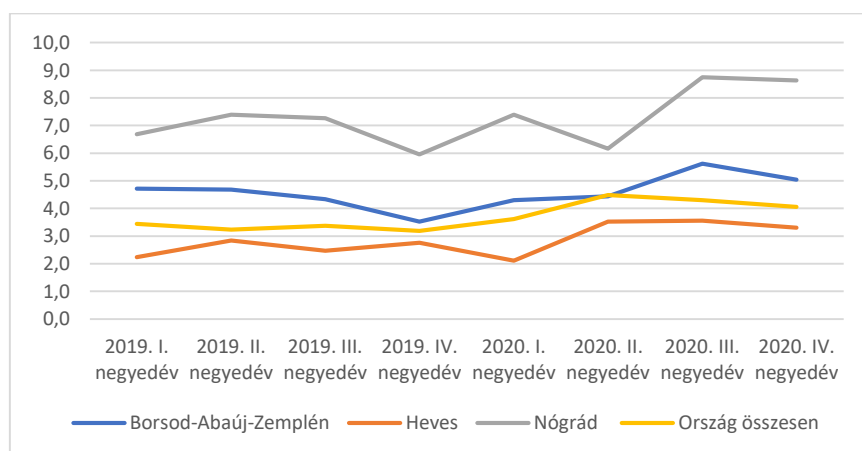
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A munkanélküliségi ráta értékét tekintve 2019. I. negyedéve és 2020. IV. negyedéve között egyedül Heves megye tudott az országos munkanélküliség alatt maradni, míg utóbbit Borsod-Abaúj-Zemplén megye kisebb, Nógrád megye pedig nagyobb mértékben haladta meg a vizsgált időintervallumban. A 2020-as év folyamatai a munkanélküliség alakulásában is némileg kedvezőtlenebbül hatottak a három Észak-magyarországi megyében, mint országos szinten, a változások irányát és nagyságát tekintve. A 2020. IV. negyedévi adatok tanulsága szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 5, Heves megyében 3,3, Nógrád megyében viszont 8,6 százalékos volt a munkanélküliség, ez utóbbi a 4,1 százalékos országos rátának több, mint a duplája.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a munkanélküliségi ráta a 2020. év I. negyedévében 0,8, a II. negyedévben 0,1, a III. negyedévben 1,2 százalékponttal nőtt, a IV. negyedévben 0,6 százalékponttal csökkent az előző negyedévhez képest, és ugyan az I. és II. negyedévben a 2019. év azonos időszakához képest 0,4, illetve 0,3 százalékpontos mértékben alacsonyabb volt a mutató értéke, a III. negyedévben viszont már 1,3, a IV. negyedévben pedig 1,5 százalékpontos többlet mutatkozott az előző év ugyanezen időszakához képest.

A Heves megyei munkanélküliségi rátát 2020. I. negyedévében még enyhe csökkenés jellemezte (az előző negyedévhez képest -0,7, 2019. I. negyedévéhez viszonyítva pedig -0,1 százalékpontos mértékű a különbség), azonban a 2020. II. negyedévben az eggyel korábbinál 1,4, az előző évi azonos időszaknál 0,7 százalékponttal volt magasabb a mutató értéke. A III. negyedév 2020-ban az előző negyedév értékén stagnált, az egy évvel korábbi állapotnál 1,1 százalékponttal nagyobb volt a munkanélküliség rátája.

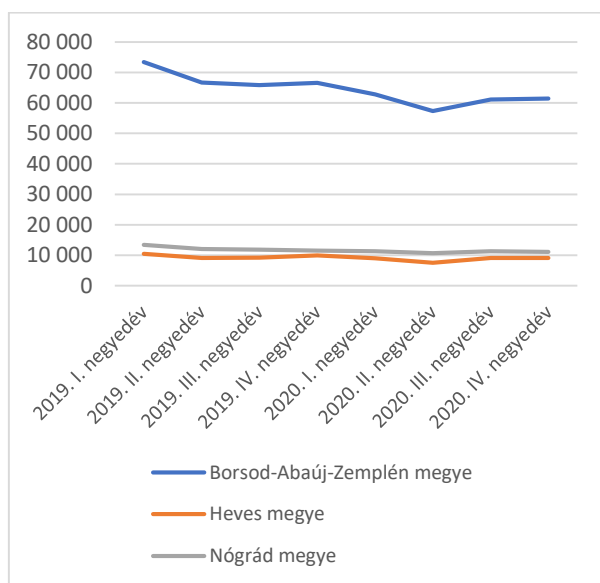
A munkanélküliség Nógrád megyében volt a legváltozékonyabb 2020-ban: az I. negyedévben az eggyel korábbi, azaz a 2019. IV. negyedévhez mérten 1,4 százalékponttal lett magasabb, majd ehhez képest 1,2 százalékpontos mértékben csökkent a II. negyedévre, amelyet a III. negyedévben újabb, 2,6 százalékpontos emelkedés követett, a IV. negyedévben pedig enyhe, 0,1 százalékpontos csökkenés. Az előző év azonos időszakához viszonyítva 2020-ban az I. negyedév rátája 0,7 százalékponttal magasabb, a II. negyedévé 1,2 százalékponttal alacsonyabb, a III. negyedévé 1,5 százalékponttal szintén nagyobb értéket vett fel, az utolsó negyedévben viszont már 2,7 százalékponttal nagyobb a munkanélküliség 2019. IV. negyedévéhez képest.

32. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között országosan, és az Észak-magyarországi régió megyéiben [%]
 Forrás: KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

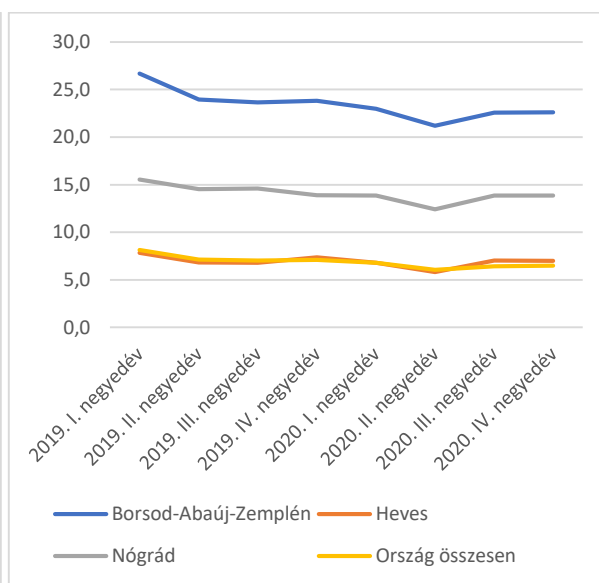
Némi ingadozással kísérve, de összességében csökkenő tendencia jellemezte a közfoglalkoztatásban való részvételt a 2019. év I. negyedéve és 2020. III. negyedéve között, mind országosan, mind pedig a három Észak-magyarországi megyében, ugyanakkor – vélhetően a koronavírus járvány okozta válsághelyzet miatt – a fent jelzett időszak végén a megelőző negyedévhez képest növekedés figyelhető meg a közfoglalkoztatásban résztvevők létszámában.

A közfoglalkoztatásban résztvevő érintett személyek száma így 2020. III. negyedévében országosan összesen 298 046 fő volt, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 61 079, Heves megyében 9 068, Nógrád megyében pedig 11 319 fő, amely országosan 8,1, a három megyében pedig – a fenti sorrendben – 6,6%-os, illetve 21,3, valamint szintén 6,6%-os növekményt jelent 2020. II. negyedévéhez képest. Ehhez képest országosan 0,9%-kal (300 784 főre), Borsod megyében 0,6%-kal (61 433 főre) bővült a közfoglalkoztatotti létszám 2020. IV. negyedévében, míg Heves megyében 0,1%-kal (9062 főre), Nógrád megyében 2,2%-kal (11 068 főre) mérséklődött. Valamennyi említett térségben a 2020-as év összes negyedévében alacsonyabb volt a közfoglalkoztatotti létszám, mint a 2019-es év azonos időszakaiban, ám különösen a harmadik, de a negyedik negyedévben is ez a különbség jóval kisebb, mint a megelőző két időintervallumban. A 2020-as év végén 100 foglalkoztatottra országos szinten 6,5, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 22,6, Heves megyében 7, Nógrád megyében pedig 13,9 fő közfoglalkoztatásban résztvevő személy jutott.

33. ábra: A közfoglalkoztatásban résztvevők száma 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között az Észak-magyarországi régió megyéiben

Forrás: Belügyminisztérium adatai alapján a szerzők szerkesztése

34. ábra: A közfoglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatott százalékában 2019. I. negyedév és 2020. IV. negyedév között országosan, és az Észak-magyarországi régió megyéiben [%]

Forrás: Belügyminisztérium és KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

11 Az Észak-magyarországi régió megyéinek relatív pozíciója területi összevetésben

A módszertani leírásban ismertetett indexszámítás és rangsorolás képezte a magyarországi megyék összehasonlításának alapját a foglalkoztatás és a társadalmi vállalkozások vonatkozásában. A vizsgálatba bevont változók csoportosítása az 1. táblázatban olvasható.

3. táblázat: A megyei összehasonlító elemzésbe bevont mutatók, 2019

Aktivitási főindex	Irány	Támogatási főindex	Irány	Társadalmi vállalkozási főindex	Irány
Aktív korú népesség aránya (%)	+	Közfoglalkoztatottak összes foglalkoztatottra vetített havi átlagos száma	-	Regisztrált vállalkozások 1000 lakosra jutó száma	+
Öregedési mutató	-	Aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak aránya az aktív korú népességben belül (%)	-	Közhasznúvá nyilvánított nonprofit szervezetek aránya (%)	+
Aktivitási arány megyék szerint (%)	+	Álláskeresési ellátásban részesülő nyilvántartott álláskeresők aránya (%)	+	Bevételekkel rendelkező nonprofit szervezetek aránya (%)	+
Foglalkoztatási ráta megyék szerint (%)	+	Foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek 100 aktív korúra jutó havi átlagos száma	-	Pályázati úton nyert bevétellel rendelkező szervezetek aránya (%)	+
Munkanélküliségi ráta megyék szerint (%)	-	Megváltozott munkaképességűeknek járó ellátásban részesülők aránya az aktív korú népességből (%)	-	Egy nonprofit szervezetre jutó bevétel (ezer Ft)	+
180 napon túli nyilvántartott álláskeresők aránya (%)	-			Potenciális társadalmi vállalkozások százezer lakosra jutó száma	+
Nyilvántartott megváltozott munkaképességű álláskeresők aránya (%)	-				

Forrás: a szerzők szerkesztése

A származtatott mutatókból képzett indexek rangsorolásának az Észak-magyarországi megyékre vonatkozó kiemelkedőbb eredményei a következők: az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség aránya Heves megyében volt a legalacsonyabb a 2019-es évben. Az öregedési mutató (azaz a 65 éves vagy idősebb és a 0-14 éves lakónépesség hányadosa) Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a harmadik legkedvezőbb, az aktivitás aránya viszont a második legkisebb, a foglalkoztatás ráta pedig hátulról a harmadik legalacsonyabb. Nógrád megyében volt a második legmagasabb a munkanélküliségi ráta, és a legnagyobb a 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők aránya. Az összesített aktivitási főindex értéke országosan Nógrád megyében a legalacsonyabb a 2019-es évre számított indexek átlagolása alapján, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megye a 16., Heves megye pedig a 13. helyezést érte el a megyei aktivitási főindexek rangsorában.

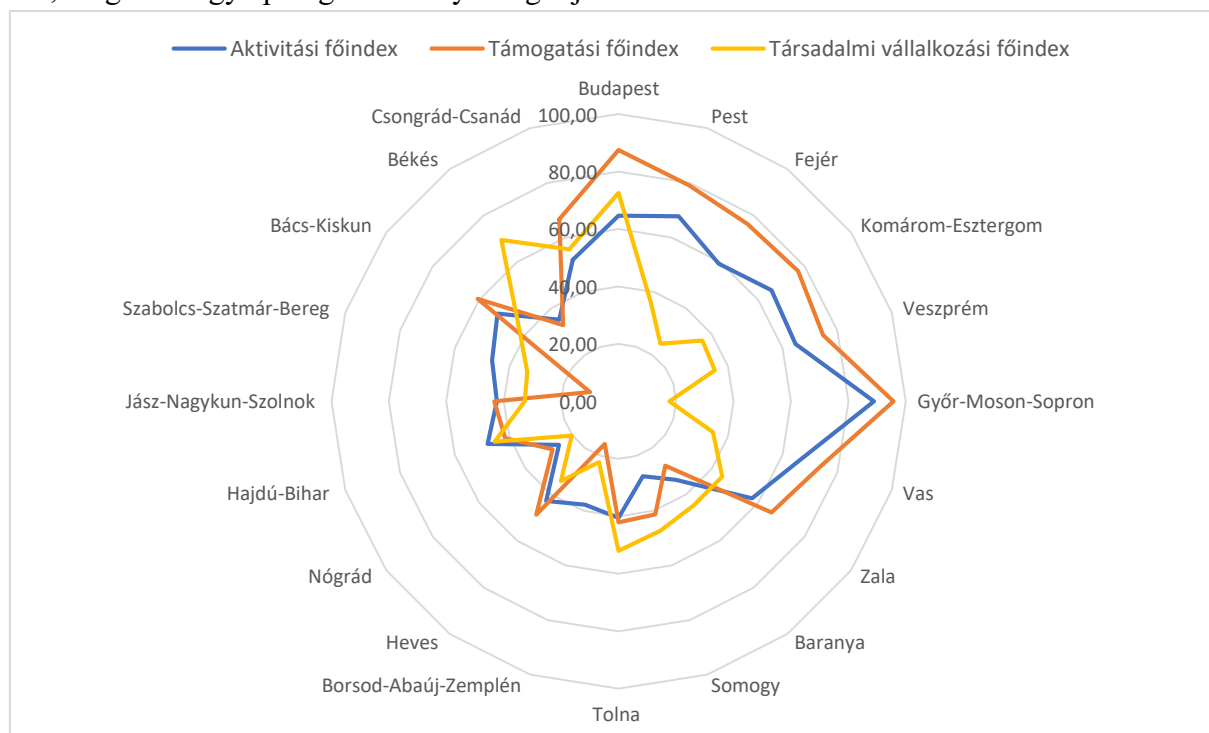
A közfoglalkoztatottak havi átlagos számának összes foglalkoztatottra vetített értéke Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a második, Nógrád megyében pedig a harmadik legmagasabb 2019-ben, tehát a foglalkoztatás jelentősebb mértékben zajlott a nem elsődleges munkaerőpiacon, mint a többi megyében. Erős együttmozgás van a közfoglalkoztatás és az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök jelenléte között, és ezzel összhangban a fenti két Észak-magyarországi megyében Szabolcs-Szatmár-Bereg megye után a legjelentősebb a

foglalkoztatást elősegítő aktív támogatási programban résztvevők száma az aktív korúak arányában.

A 2019-es évben arányaiban a legkevesebb nyilvántartott álláskereső részesülhetett álláskeresési ellátásban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, de Nógrád megye is hátról a harmadik helyre került a rangsorban. Az aktív korúak támogatása körében a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek 100 aktív korúra vetített havi átlagos száma Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb. A támogatási főindex összesített értékét tekintve Borsod-Abaúj-Zemplén megye az utolsó előtti, Nógrád megye a 17., Heves megye pedig a 11. helyet foglalja el a megyék rangsorában a 2019-es év adatai alapján.

A vállalkozássűrűség, azaz a regisztrált vállalkozások 1000 lakosra jutó száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legalacsonyabb, Nógrád megyében pedig a második legkisebb 2019-ben. A közhasznúvá nyilvánított nonprofit szervezetek aránya Heves megyében volt a harmadik legmagasabb, a bevételekkel rendelkező nonprofit szervezetek aránya és az egy szervezetre jutó bevétel nagysága viszont Nógrád megyében volt a legalacsonyabb. Arányaiban Heves megyében volt megtalálható a legkevesebb pályázati úton bevételhez jutó szervezet.

Az élő – tehát felszámolás, csődeljárás, végelszámolás vagy kényszertörés alatt nem álló – potenciális társadalmi vállalkozások százezer lakosra jutó száma Nógrád megyében a negyedik legmagasabb volt 2019-ben. (A szociális szövetkezetek százezer lakosra jutó száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb az említett évben, és az élő nonprofit gazdasági társaságok fajlagos jelenléte is a harmadik legnagyobb a megyék sorában, az élő egyéb egyesületeké viszont a harmadik legalacsonyabb, ezzel szemben utóbbi szervezetek lakosságárányos száma Nógrád megyében a második legmagasabbnak bizonyult.) A társadalmi vállalkozási főindex megyei rangsorában Borsod-Abaúj-Zemplén megye a 18., Heves megye a 14., Nógrád megye pedig a 19. helyet foglalja el.

35. ábra: Az aktivitási, foglalkoztatási támogatási és társadalmi vállalkozási főindex-értékek a megyékben, 2019

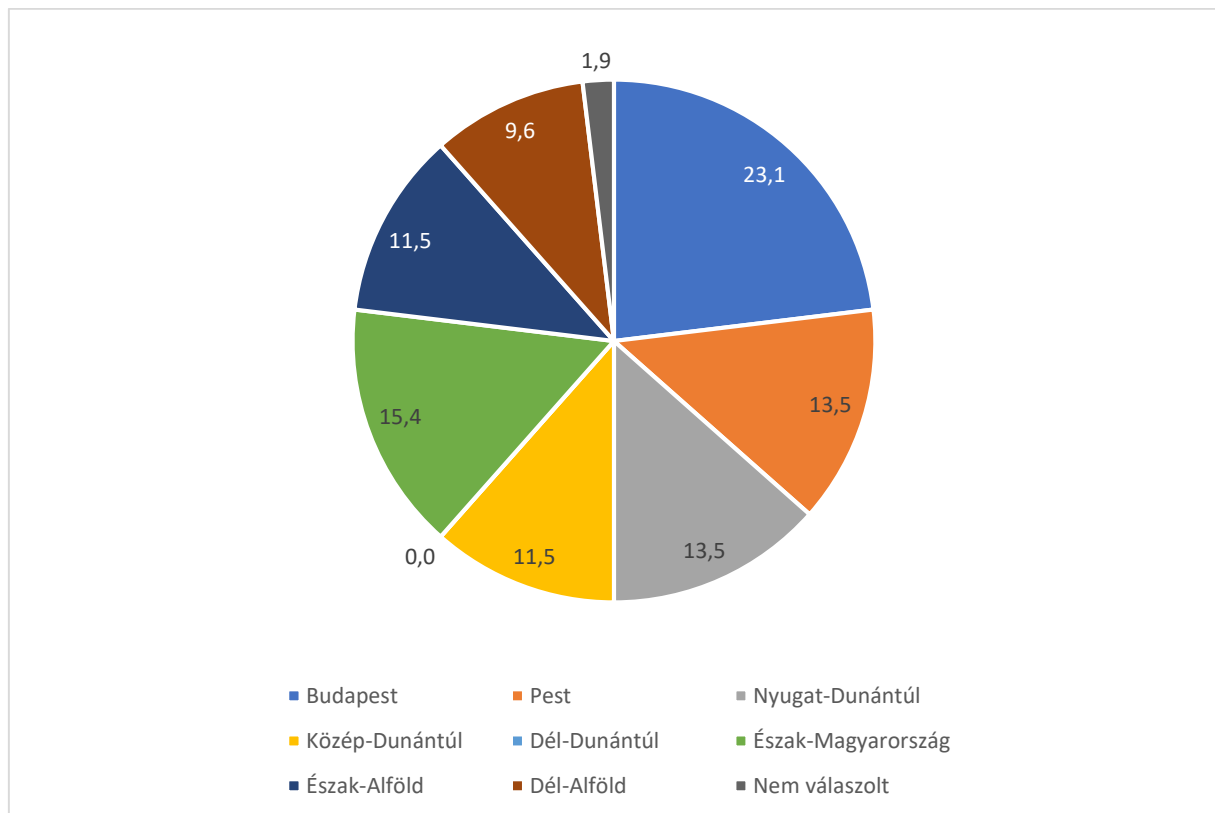
Forrás: KSH adatai alapján

A megyesoros származtatott mutatók relatív szórás értékei alapján a vizsgált terület egységek között a legnagyobb átlagos eltérést az egy nonprofit szervezetre jutó bevétel nagysága, illetve a közfoglalkoztatottak, a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesítettek és az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel támogatottak fajlagos száma generálta, de jelentősebben szóródtak a munkanélküliségi ráták is. Ezzel szemben az aktivitási arány és a foglalkoztatási ráta tekintetében nincs jelentős átlagos eltérés megyei szinten. A társadalmi vállalkozások közül a szociális szövetkezetek fajlagos számában mutatkozik a legnagyobb differenciáltság a megyék között. A normalizált indexek csoportos átlagolásával képzett főindexek közül a legmagasabb, 45,1% a relatív szórás a támogatási főindex esetében, a társadalmi vállalkozási főindexek átlagosan 36,7 százalékkal térnek el az átlagtól, míg az aktivitási főindex variációs együtthatója 31,4%.

12 A társadalmi innovációt érintő kérdőíves felmérés eredményei

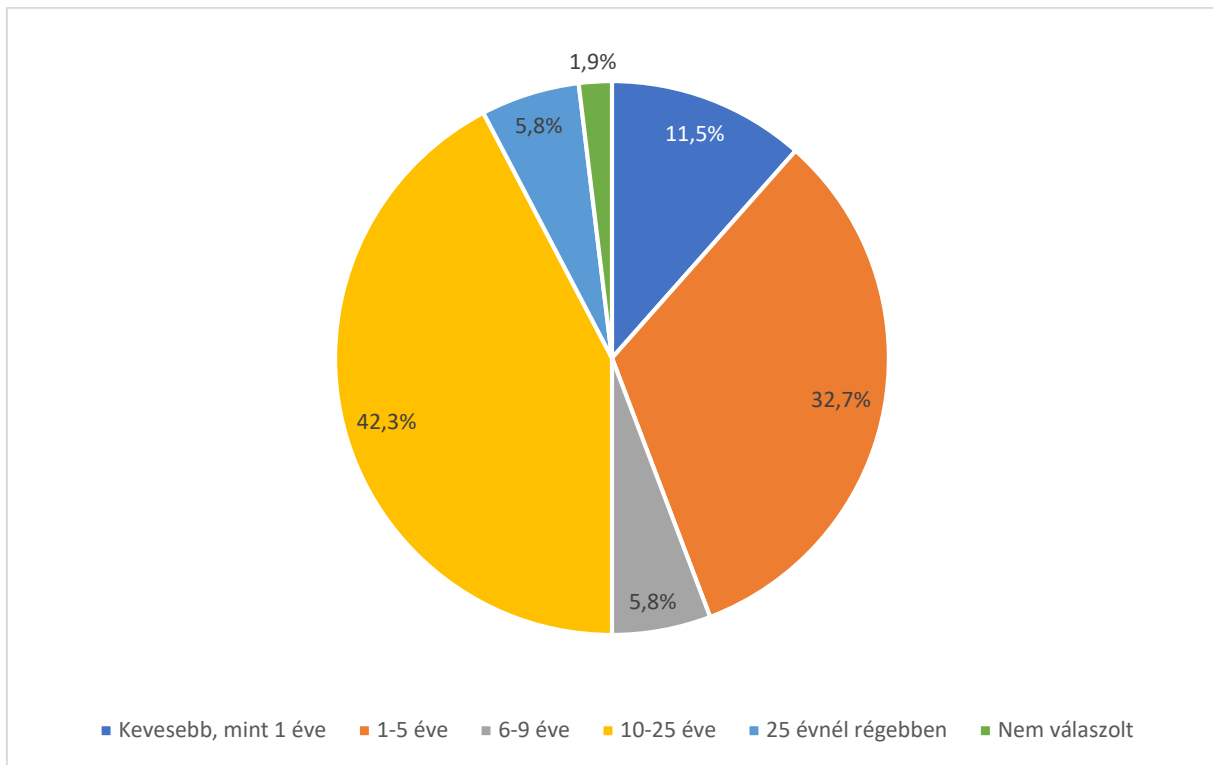
A társadalmi vállalkozások körében végzett felmérés keretében az 52 kérdőívet kitöltő személyből 14 tulajdonosa, 12 ügyvezetője, 9 tulajdonosa és ügyvezetője társadalmi vállalkozásnak, míg 10 önkéntese, 7 pedig alkalmazottja társadalmi vállalkozásnak.

A válaszadó társadalmi vállalkozások 23,1%-a működik budapesti székhellyel, 15,4 százalékának központja található Észak-Magyarországon, míg Pest és a Nyugat-Dunántúl régiók válaszadóinak aránya egyaránt 13,5 százalék, a Közép-Dunántúlról és Észak-Alföldről a válaszok egyformán 11,5 százaléknyi válasz érkezett, míg a Dél-Alföld a kitöltők 9,6%-át adta.

36. ábra: A kérdőíves válaszok megoszlása a képviselt társadalmi vállalkozásnak helyet adó régió szerint [%] n=52

A lekérdezett társadalmi vállalkozások 5,8 százaléka 25 évnél hosszabb ideje működik, és ugyanekkora azok aránya, amelyek 6-9 éve működnek. A legnagyobb, 42,3%-os hányadot a 10-25 éve működő vállalkozások képviselik, 32,7 százalék 1-5 éve aktív, míg 11,6 százalék egy éven belül kezdte meg tevékenységét. Az Észak-Magyarországon működő válaszadók 75%-a 10-25 éve aktív, 12,5%-a 6-9 éve, 12,5%-a pedig 1-5 éve.

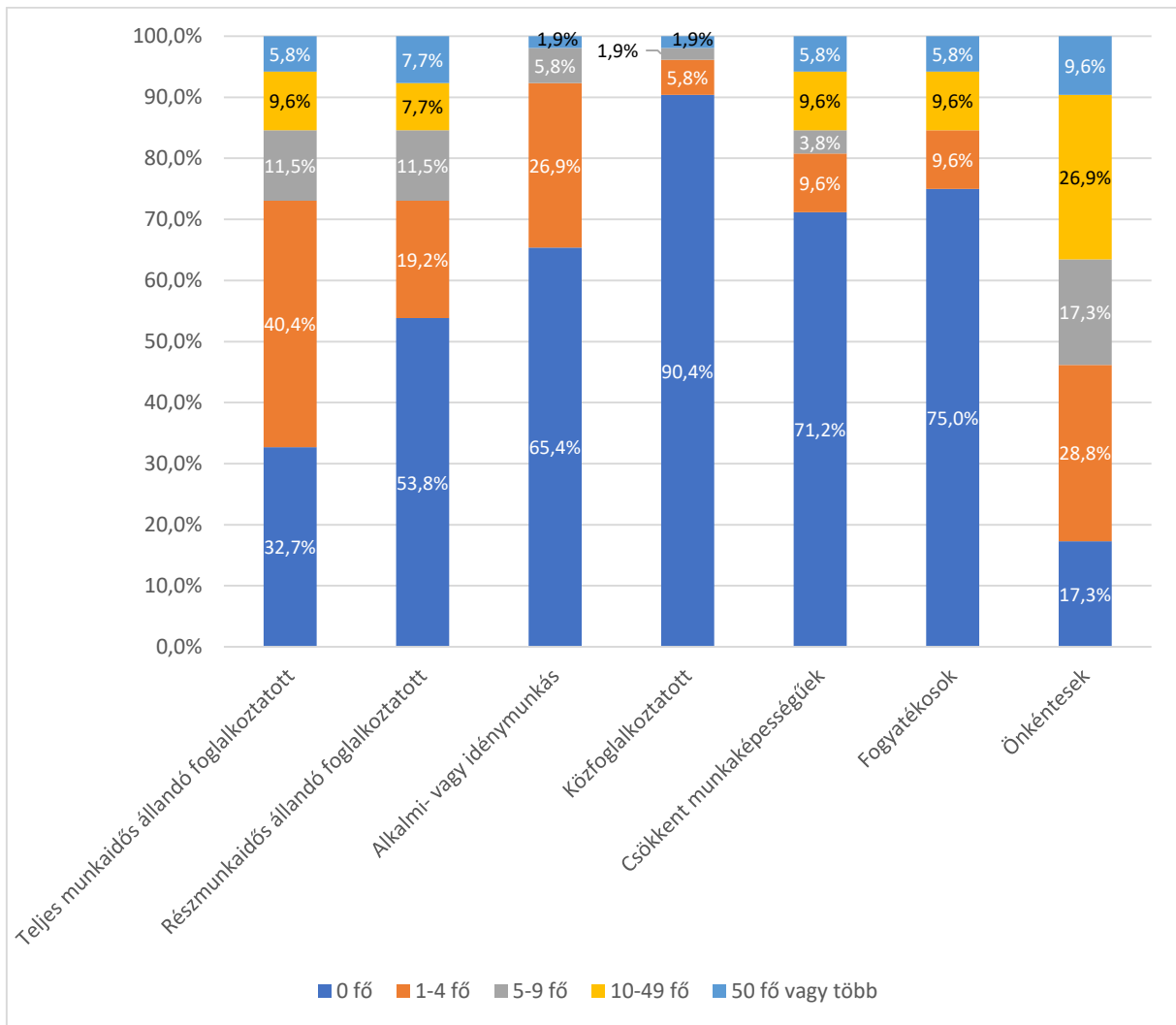

37. ábra: A kérdőíves válaszok megoszlása a képviselt társadalmi vállalkozás működésének időtartama szerint [%] n=52

A jogi formára vonatkozó kérdést megválaszoló 50 válaszadó 48%-a volt civil szervezet (pl. egyesület, alapítvány), 34%-a for-profit vállalkozás, 10%-a nonprofit gazdasági társaság, két kitöltő hivatkozott úgy önmagára, mint közösség, és egy-egy kitöltő for-profit és non-profit cégcsoportként, illetve újonnan elindult „pilot”-ként. Az Észak-magyarországi kitöltők fele civil szervezet, egynegyede nonprofit gazdasági társaság, további 25%-a pedig for-profit vállalkozás.

Főtevékenységként vagy egyéb tevékenységként az oktatás a kitöltő társadalmi vállalkozások 73%-a esetében releváns, de jelentősebb, 40-60% közötti arányban jelent meg a gazdaságfejlesztés/munkaügy, a környezetvédelem, a kutatás, a szociális ellátás, az egészségügy, a kultúra, illetve a szabadidő és hobbi, mint tevékenység. A gazdaságfejlesztés és munkaügy főtevékenységként az Észak-magyarországi válaszadók egynegyedében jelenik meg, de további 12,5 százalék esetében is releváns.

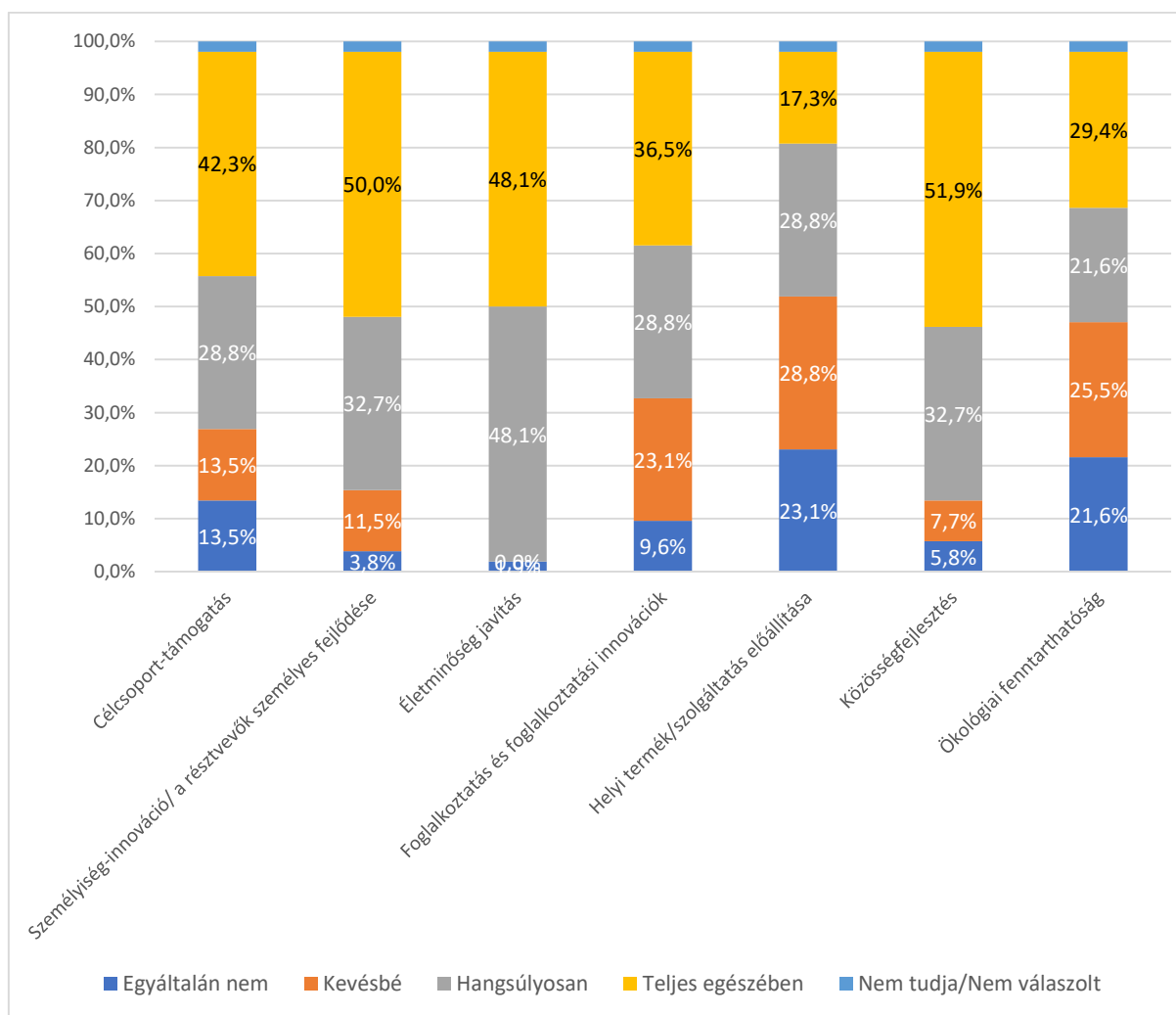
A felmérésben elért társadalmi vállalkozások 67,3%-a foglalkoztat teljes munkaidős, 46,2%-a részmunkaidős állandó foglalkoztatottat, 34,6%-a alkalmi- vagy idegymunkást, 9,6%-a közfoglalkoztatottat, 28,9%-a csökkent munkaképességűt, 25% fogyatékkal élőket, és többségük, 82,7 százalékuk dolgozik önkéntesekkel. Az Észak-magyarországi válaszadók 87,5%-át érinti a teljes munkaidejű, 50%-át a részmunkaidejű foglalkoztatás, szintén 50%-át az alkalmi vagy idegymunkás foglalkoztatás, 25%-át a közfoglalkoztatott alkalmazása, 37,5%-uk foglalkoztat csökkent munkaképességűeket, 25% fogyatékkal élőket. Önkéntesekkel a célrégió válaszadóinak fele dolgozik.

38. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása a foglalkoztatottak egyes kategóriái és létszámkategóriái szerint [%] n=52

A válaszadó társadalmi vállalkozások árbevétele 30,8%-ban 1 millió Ft alatt, 7,7%-ban 1 és 2 millió Ft között, 13,5%-ban 2 és 5 millió Ft között, 11,5%-ban 5 és 10 millió Ft között, 15,4%-ban 10 és 25 millió Ft között, 3,85%-ban 25 és 50 millió Ft között, 17,3%-ban pedig 50 millió Ft felett alakult 2019-ben. A kitöltők 50 százaléka nyilatkozott úgy, hogy 2020-ban az előző évhez képest növelni tudja majd árbevételét, 28,9 százalék szerint csökkenni fog a bevétele, 21,15 nem tudta megítélni a kérdést. Az Észak-magyarországi válaszadók körében 62,5% volt azok aránya, akik várhatóan növelni tudták vállalkozásuk bevételét 2020-ban.

Az egyes tevékenységeket (társadalmi/gazdasági innovációs területeket) tekintve a válaszadó társadalmi vállalkozások 96,2%-ában nagyon jelentős, vagy hangsúlyosabb szerep jut az életminőség-javításnak, 84,6%-ában a közösségfejlesztésnek, 82,7%-ában a személyiség-innovációnak és a résztvevők személyes fejlődésének, 71,2%-ában a célcsoport-támogatásnak, 65,4%-ában a foglalkoztatásnak és a foglalkoztatási innovációnak, 51%-ában az ökológiai fenntarthatóság előmozdításának, 46,2%-ában pedig a helyi termék vagy szolgáltatás előállításának. A foglalkoztatás és az ahhoz kapcsolódó innovációk az Észak-magyarországi válaszadók 37,5 százalékában teljes egészében, míg másik 37,5% esetében hangsúlyosan, 25%-ukban viszont csak kevésbé képezik a tevékenységük részét, de nem volt olyan válaszadó a régióból, ahol ez a terület egyáltalán ne volna releváns.

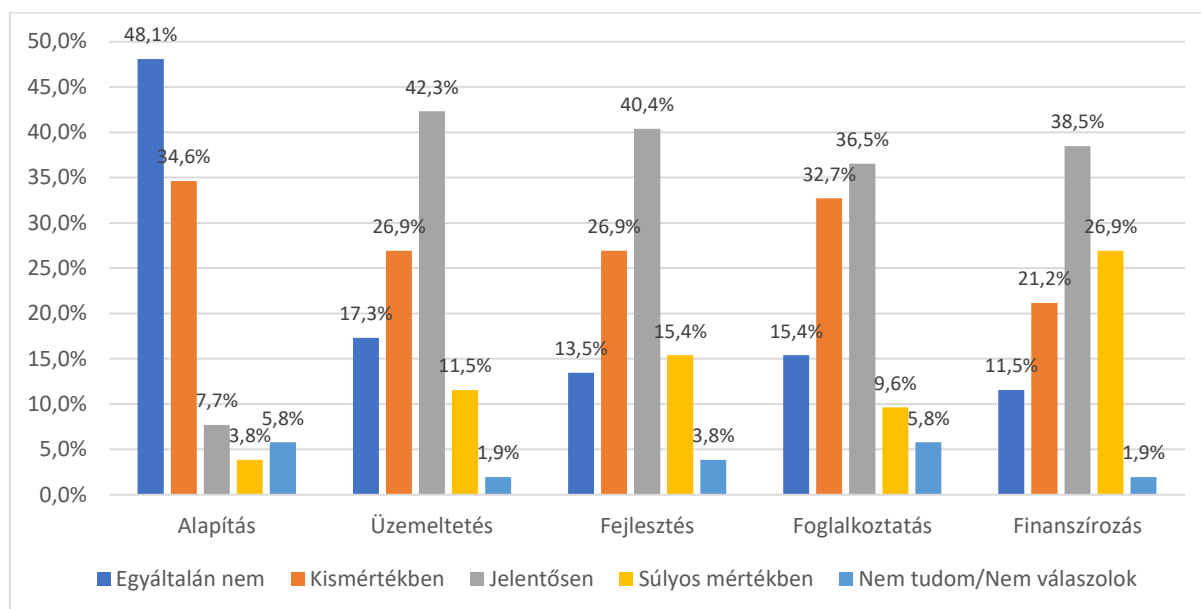

39. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása az egyes társadalmi innovációs tevékenységek intenzitása mentén [%] n=52

A kitöltők 82,7 százaléka szerint általában egy társadalmi vállalkozásnak nagymértékben szükséges követni társadalmi (közösségi, szociális) innovációs célokat, és 50 százalék vélekedett így a gazdasági (pl. értékesítési, vagy hatékonyságot javító) innovációs célokról. Utóbbiról 32,7% gondolta úgy, hogy inkább (de nem nagymértékben) szükséges, egyaránt 3,85-3,85 százalék szerint pedig a gazdasági innovációs célok követése kevésbé, illetve egyáltalán nem fontos. Az Észak-magyarországi válaszadók 87,5%-a a társadalmi innovációs célokat nagymértékben szükségesnek, 12,5%-a inkább szükségesnek ítélte, míg a gazdasági innovációs célokat 62,5%-uk tartja nagymértékben szükségesnek, egynegyedük inkább szükségesnek, 12,5% szerint viszont egyáltalán nem szükségesek.

A társadalmi vállalkozás alapítását tekintve a válaszadók 48,1 százaléka úgy ítélte meg, hogy egyáltalán nem ütközött problémákba, míg 34,6% kismértékben, 7,7% jelentős mértékben tapasztalt problémákat, 3,9% pedig súlyos akadályokkal szembesült. A vállalkozás finanszírozása terén 38,5% jelentős, 26,9% súlyos problémákról számolt be, 21,2% számára csak kismértékben, 11,5% esetében pedig egyáltalán nem jelent gondot a finanszírozás. A fejlesztések véghezvitelében a kitöltők 40,4%-a jelentős, 15,4%-a súlyos problémákkal találkozott, 26,9% csak kismértékben, és csupán 13,5%, aki egyáltalán nem tapasztalt hátráltató tényezőket ezen a téren. A jelen tanulmány szempontjából legfontosabb terület, a társadalmi

vállalkozás keretében megvalósuló foglalkoztatás vonatkozásában a válaszadók 36,5%-a értékelte úgy, hogy jelentős számban, 32,7%-a pedig, hogy kismértékben tapasztalt problémákat, míg 9,7% súlyos akadályokba ütközött, és mindössze 11,5% volt azok aránya, akik számára nem jelent problémát a foglalkoztatás. Ezen a téren az Észak-magyarországi válaszadók egynolcada ütközött akadályokba súlyos mértékben, fele jelentősen, egynegyede kismértékben, másik egynolcada pedig egyáltalán nem.

40. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása aszerint, hogy az adott területeken mennyire ütköznek vagy ütköztek akadályokba [%] n=52

A kitöltőknek lehetőségük volt szabad szövegesen megválaszolni bizonyos összetettebb kérdéseket, amelyek révén az előre előkészített válaszok helyett saját véleményük megismerése volt a cél. Jelen tanulmány szempontjából releváns, hogy pár mondatban kifejtették, hogy mikor és milyen területeken érezték úgy társadalmi vállalkozói tevékenységük során, hogy falakba ütköznek. A válaszok között visszatérő elem volt a jogbizonytalanság, a gyakran változó és rendezetlen jogi háttér, a jogi és pénzügyi garanciák hiánya, valamint a hiányzó szükséges jogi ismeretek. Hangsúlyosan megjelent a vállalkozói és a nonprofit cél összeegyeztetésének, vagy éppen különválasztásának, illetve a társadalmi érték kommunikációjának nehézsége, valamint a nonprofit és civil szervezetekkel szembeni bizalmatlanság a társadalom egy jelentős része és az intézményrendszer részéről. Gondot jelenthet a piaci versenyben való helytállás, az értékesítési csatornák kiépítése. Több ízben említésre került a finanszírozás, a gazdasági fenntarthatóság problémája, a tőkehiány (pl. a földterület vagy saját épület hiánya). A pályázatok és általában a működés kapcsán is felmerült az adminisztráció nehézsége, a bürokrácia, az információ elégtelensége, sőt, visszatartása. A fejlesztést lehetővé tevő pályázatok hiányát is említették, illetve az induló kezdeményezések forráshoz jutásának nehézségeit. (E mögött a vélemény mögött az a gondolat állhat, hogy az utóbbi években megnövekedett pályázati források ellenére kevés a kisebb összegű, egyszerűbb adminisztrációt igénylő támogatási lehetőség.) A vállalkozásokon belül is probléma lehet az érdektelenség, a belső kohézió hiánya, valamint a külső partnerek nem megfelelő hozzáállása. Néhány példa az adott válaszokból:

„Alapítványalapítás. Saját pénzt kell beletenni, amikor csak másoknak akarok segíteni és nem nyereszkedni rajta. A jelenlegi pályázatok többsége az időt viszi el és nem jó a hatékonysága. Szükség volna egy jól működő kompenzációs rendszerre, amely támogatja a társadalmi értéket teremtő embereket. Jó lenne, ha válaszolnának a hivatalokban. Sok időt elvesz, hogy a kapcsolatrendszert mozgósítani kell, hogy egyáltalán el sikerüljön jutni valahová. Láthatóvá váljanak a hasonló gondolkodású emberek egymás számára, hogy kapcsolódhassanak.”

„Bürokrácia. Alapítvány létrehozása még intelligens tanult embereknek is olyan kihívást jelent, hogy szinte lehetetlen releváns szakember segítségével abszolválni. Le nem írt kritériumokra hivatkozik az alapítási folyamat, amikor visszadobja a kérelmet a hivatalos szerv. Átláthatóság kritikus hiánya. Nem lehet érteni, hogy ki és mi alapján dönt. Jogalkalmazás kiszámíthatatlansága.”

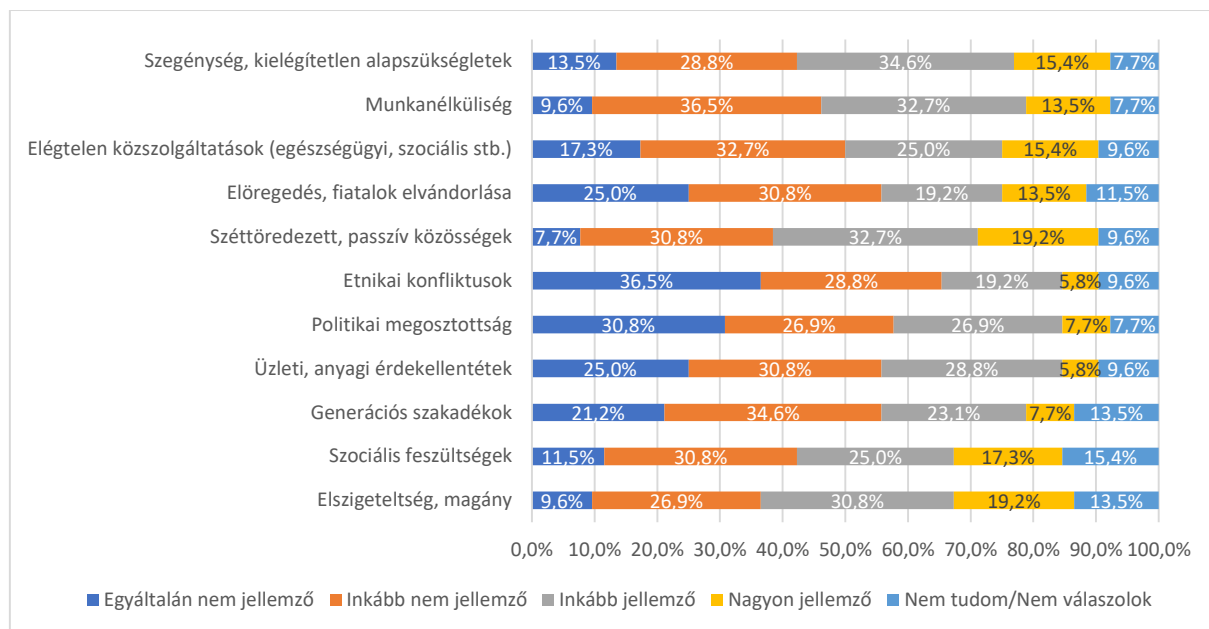
„Fenntarthatóság, anyagi oldal, finanszírozás, értékesítési csatornák. Pályázatoknál - mivel nem vállalkozó, nem lakossági, nem közintézmény; egyesületként nem mindig vesznek komolyan bennünket, nehéz elismertetni bizonyos dolgokat, maga a civilség néha akadály.”

„Társadalmi inklúzió: ahogy az önérvényesítésre nem képes, sérült, fogyatékos, beteg, vagy simán csak 'más' személyt kirekesztik, hasonlóképpen a nonprofit, civil, szociális szervezeteket is. Iszonyú hátrányból és korlátok közt kell dolgoznunk. Például: szociális területen rosszabb finanszírozás, mint ugyanazon állami feladatra, állami feladat átvállalásakor szigorúbb ellenőrzés, mint a hasonló célú államinál.”

„Túlzott bürokrácia, bürokratikus hivatalok, bíróság, programok, gondolkodásmód elviszik az energiát a valódi építő tevékenységtől, sokszor akadályozza a segítő szándék ismételt, kiterjeszhető, fenntartható megvalósulását. Nem létező, vagy csak papíron létező országos, területi és helyi összekapcsolt stratégiák, túlközpontosított, nem hatékony rendszerek. Válaszadásra, párbeszédre, kezdeményezésre való nyitottság, felelősségvállalás hiánya.”

A kérdőívet kitöltőknek arra is választ kellett adniuk, hogy véleményük szerint az általuk vezetett/képviselet társadalmi vállalkozás környezetében melyek a legsúlyosabb társadalmi és gazdasági problémák. Az előre megadott problémátípusok közül a foglalkoztatás szempontjából leginkább releváns a munkanélküliség kérdésköre, amely a válaszadók 36,5 százaléka szerint inkább nem jellemző környezetükben, 32,7% szerint viszont inkább jellemző, 13,5% véli úgy, hogy nagyon jellemző, ezzel szemben 9,6% egyáltalán nem tartja jellemzőnek a munkanélküliséget (7,7% pedig nem tudta vagy nem akarta megválaszolni a kérdést). Az Észak-magyarországi válaszadók 12,5%-a gondolta úgy, hogy az általuk képviselt társadalmi vállalkozás környezetében a munkanélküliség nagyon jellemző probléma, és 50%-uk szerint is inkább jellemző, ezzel szemben 12,5% szerint nem kimondottan, 25% megítélésében pedig egyáltalán nem jelent problémát az állástalanság környezetükben. A további eredményeket generalizálva elmondható, hogy a kitöltők nagyobb arányban ítélték meg problémának a

szegénység és kielégítetlen alapszükségletek, a széttöredezett, passzív közösségek, illetve az elszigeteltség, magány jelenségét, kevésbé látták viszont jellemzőnek az egészségügyi, szociális közszolgáltatások elégtelenségét, az előregedést és a fiatalok elvándorlását, a generációk közötti szakadékot, az etnikai konfliktusokat, a politikai megosztottságot, és az üzleti, anyagi érdekkellentéteket tevékenységük közvetlen környezetében.

41. ábra: A kérdőíves válaszadók által képviselt társadalmi vállalkozások megoszlása egyes társadalmi-gazdasági problémák környezetükben való jelenlétét illetően [%] n=52

A kitöltők saját szavaikkal is kifejezhetik, hogy mit látnak súlyos problémának és azok kiváltó okainak az általuk képviselt társadalmi vállalkozás környezetében, melyek közül néhány alább olvasható:

„A közösségben, amit vezetek a leggyakoribb probléma, hogy a hozzá csatlakozó fiatalok nem akarnak a mai korszellemben élni. Nem akarnak értelmetlen lélekölő munkákat végezni csupán a pénzért. Fontosabbnak tartják, hogy jobban megismerjék önmagukat és a világot. Szeretnének önazonos és autentikus értéket teremteni és ezzel hozzájárulni a világhoz és a közösséghez.”

„A valódi együttműködések hiánya, a jelenlegi piaci és társadalmi problémák a Covid időszak általi "átrendeződések" folyamata - melyhez próbálunk alkalmazkodni. A megtorpanások után a tevékenységeink újrafogalmazása. Nem is a szociális alapszolgáltatásunk, hanem inkább a fogyasztóssággal élő, megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának kérdése. Az előállított termékek átgondolása a piac elvárásaira való gyors reagálás, új lehetőségek megtalálása, megragadása, pl. konyhánk kihasználtságának növelése stb. A fiatalabb nemzedék aktivizálása is újabb kihívásokat és egyben lehetőségeket is teremt egyben. Vannak "itthon ragadt" fiatalok, akik külföldön dolgoztak, most viszont az Nyugat-Európában megszűnt a munkahelyük vagy elvesztették a munkájukat, most nem tudnak visszamenni és itthon keresik a helyüket és a munkát, a kihívást.”

„Elidegenedés, egyéni megküzdési stratégiák, társadalmi méretű depresszió, reménytelenség, pozitív jövőkép hiánya, egymás bántása, nem egyenrangú viszonyok, hazugságok, megalkuvások, versengés és manipuláció, hatalmi és politikai zsarolási játszmák.”

„Eszköztelenség, rendszer infrastrukturális hiányossága, bekerülési feltételek nehézsége, bentlakás nehézsége a hajléktalanok esetében. Adományozás szintjén kismértékben azokon tudunk jól segíteni, akik volt állami gondozottak voltak és kint vannak az utcán. Gyermekvédelmi otthonok eszköztelenségéből adódóan nem jól működnek, felkészületlenül, tudás nélkül, sok esetben szakmai tudás nélkül. Rehabilitációs otthonok folyamatosan túlterheltek, mert az országban ez az egyetlen olyan hely, ahol kettős diagnózissal fogadnak embereket, tehát nem csak addikcióval, hanem súlyos pszichés zavarral is.”

„Hibás szemlélettel áll a rendszer, a vezetők az elesett és hátrányos helyzetű emberekhez, nem tartják elég értékesnek őket, nem potenciális vásárlók, szavazók, ezért lemondanak róluk, előítéletesen viseltetnek irántuk, ahelyett, hogy segítenék vagy felemelnék őket.”

„Most nagy részben a Covid járvány miatt állnak fenn problémák, de ez nem azt jelenti, hogy a piaci megfeleléssel és jelenléttel vagy annak finanszírozásával minden rendben lett volna. A valódi párbeszéd és társadalmi visszajelzés hiánya, a forráshiány az, ami a megrekedést okozza - illetve a piaci és társadalmi környezet megrekedése, semmiképpen sem ideális a társadalmi vállalkozásoknak.”

„Fejletlen a civil társadalom, nehezen épülnek alulról jövő kezdeményezések, nincsenek meg a polgári társadalomnak és az érdekegyeztetésnek az intézményei. Nehezen alkalmazkodunk az új kihívásokhoz, gazdasági értelemben erősödik a félperifériás helyzetünk. Szórványos jelenség a személyi felnövekedés, a felelősségvállalás önmagunkért és a környezetünkért.”

A kérdéssor rákérdezett arra is, hogy a kitöltők mit és hogyan változtatnának meg, hogy az általuk említett problémák megoldódjanak, illetve, hogy hogyan képzelik el azt a támogató környezetet, ahol az általuk vezetett/képviselet társadalmi vállalkozás eredményesen fejtheti ki tevékenységét és elérheti céljait. Az alábbiakban az erre adott válaszokból olvasható tömör válogatás:

„1. Célszemélyek szempontjából: a pusztán létért való küzdelemből eljuthatnak valamiféle minőség igényléséhez. 2. Munkatársak szempontjából: társadalmilag és anyagilag megbecsült dolgozókká válnak, akik kiegyensúlyozottan, anyagi biztonságban élve végezhetnek minőségi munkát. 3. Menedzsment: folyamatos fejlesztés mellett minőségi szolgáltatás nyújtásáért dolgozhatnak. 4. Kormány: elismeri a helyette elvégzett munka fontosságát. 5. Társadalom: megbecsüli a szakmát, a tevékenységet.”

„Állami coachok hálózatának létrehozása, ahol ezek a szakemberek elérhetőek és meghívhatók egy-egy folyamat segítésére, Teal módszertan alapján. Egy ideális környezetben egy jó pályázat megírása néhány óra. Nem kell mindenféle bürokratikus, ismeretlen kritériumoknak megfelelni. Hanem tisztán érthető és csak logikusan ki kell fejteni, kb. 1 A/4-es oldal.”

„Bízom egy olyan döntéshozói körben, ahol az elérhető források a társadalmi problémák innovatív megoldására helyezi a hangsúlyt és ahol a megoldáson túl a hosszútávú fenntartás-fenntarthatóság is komoly társadalmi értéket jelent (az indikátorok fontos értékmérők, de van, ami azon túlmutat.) Ha vannak megfelelő céllal és szemlélettel elérhető források, akkor ahhoz stabilan lehet missziós célt kijelölni és tervezni.”

„Kliens vagy segített-központú környezet, tehát nem a dolgozó találja ki, hogy mire van szüksége, hanem a segítséget kérő szükségleteire fektetik a hangsúlyt; értékékként tekintenek arra, akivel dolgoznak, (...) támogatás a traumák, elakadások feldolgozására; ne alá- fölé rendeltségi nexusban, hanem egyenlő bánásmóddal; nagymértékű, nagyléptékű társadalmi szemléletformálás, a segítő szakmában dolgozók megbecsülése legyen jelen; szociális dolgozók támogatottsága.”

„Olyan környezetet szeretnék tapasztalni, ahol nyitottan és érdeklődve fogadják a tevékenységünket. Ahol megkérdezik, hogy miben segíthetnek, hogyan támogathatnak. Hiszen a tevékenységünk a társadalmi értéket teremt és a közös terhet enyhíti. Örömmel fogadnék tárgyi, erőforrásbeli és tudásbeli felajánlásokat. Területet, épületet, ahol helyet foglalhatnak a képző és szabadidős programok. Tudást, tapasztalatot a legbölcsebb és legnagyobb tudású vezetőktől és szakemberektől. Jó minőségű eszközöket az innovatív, prosperáló vagy csak hasonló értékrenddel tevékenykedő vállalkozásoktól.”

„Olyan társadalmi környezetet képzelek el, ahol rendszerszintű változások történnek abban, ahogy a szegénység elleni küzdelmet alakítja az állam.”

„Reális gondolkodású, rugalmasabb állami hozzáállás lenne szükséges, hogy kisebb legyen a civil szervezetek kiszolgáltatottsága.”

„Világos jogszabályok, együttműködő partnerek, kiszámítható források.”

„Minimálisan szükséges infók legyenek. Lehessen egy ingyenes, központi rendszerre feliratkozni, ahol folyamatosan, releváns pályázatokról tájékoztatnak. Társadalmi innovatori profilokat lehessen létrehozni, pl. E-Estonia. Értékelési rendszer létrehozása, ahol reprezentálni lehet a felelősségvállalás, megbízhatóság, hatás és értékteremtés mértékét, amit a profil tulajdonosa megmutathat. Eredmény és értékéközpontú kiválasztás. Gyerekkortól lehet tenni a közösségért és így lehet előjáróvá válni. Felgyorsítani és hatékonyra tenni a folyamatokat. pl. svájci bitcoin törvényhozás mintájára, tartani a lépést az újszerű dolgokkal. Saját élmény fontossága.”

13 A társadalmi innovációk és társadalmi vállalkozások

Az innováció lényege a fogalmat megalkotó Schumpeter (1939) szerint a termelési tényezők újszerű kombinációja. Nyomdokain haladva az OECD Oslo-i Kézikönyve az innovációt úgy definiálja, mint „egy új, vagy egy jelentősen javított termék (áru vagy szolgáltatás), vagy eljárás, egy új marketing módszer, vagy az új szervezeti módszer az üzleti gyakorlatban, munkahelyi szervezetben vagy a külső kapcsolatokban” (OECD, 2005). Vágási és szerzőtársai (2006) rámutatnak, hogy a fogyasztók számára az új termékek és szolgáltatások kínálata, a vállalatok szempontjából a versenyképességi célok elérése, a társadalom oldaláról pedig a társadalmi, gazdasági, kulturális és technológiai fejlődés adja az innováció hasznosságát.

Kocziszky et al. (2015) idézi fel az Európai Bizottság által 1995-ben kiadott Innovációs Zöld Könyv azon megállapítását, mely szerint az innováció fogalma kibővült, és ma már az újítások befogadásának, illetve az újdonságok létrehozásának és piaci bevezetésének komplex folyamatként értelmezendő. A szerzők kiemelik, hogy az Európai Unióban az egyes társadalmi változások mentén előtérbe kerültek a társadalmi innovációk (ahogy arról a témát kutató intézmények és projektek sokasodó száma is árulkodik). Mint ahogyan Veresné és Varga (2018) megnevezi, a népességfogyás, a munkanélküliség, a migráció vagy éppen a leszakadó térségek problematikája kényszerítik ki az állampolgárok újszerű együttműködésén, önkéntes részvételén és a társadalmi innovációkon alapuló hosszú távú megoldásokat.

Varga (2020) számol be arról, hogy az Európai Bizottság által 2013-ban készített szintézise a társadalmi innovációk különböző európai kutatóműhelyek által meghatározott fogalmait hasonlította össze. Az elemzés arra mutat rá, hogy a társadalmi innováció definiálásában a társadalom innovációs folyamatban elfoglalt szerepének értelmezése okozza az eltéréseket, azaz, hogy a társadalom az innováció létrehozója, célja vagy befolyásoló tényezőjeként jelenik-e meg.

Az Európai Unió 2011-es meghatározása szerint a társadalmi innováció „olyan új ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek), amelyek egyidejűleg elégítenek ki társadalmi szükségleteket (hatékonyabb módon, mint más módszerekkel), és új társadalmi viszonyokat vagy együttműködések hoznak létre” (EC, 2012 alapján G. Fekete, 2015a, p. 3). A fogalom kibővített értelmezését adja Nemes és Varga (2015, p. 436): „új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet-, megközelítési-mód, paradigma, termék, eljárási folyamat, gyakorlat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre”. A társadalmi innovációt Pol & Ville (2009) olyan ötletnek tekinti, amely „életminőséget vagy életmennyiséget javít” (Paczári, 2018 p. 131).

A társadalmi innováció folyamat jellegére hívja fel a figyelmet Varga (2019), amely lehet termék és/vagy gyártás alapú, a munkavállalók bevonását, részvételét célzó folyamat; fogyasztókkal/felhasználókkal kapcsolatos, a fogyasztók bevonására, új szolgáltatások bevezetésére, felelős fogyasztás ösztönzésére irányuló folyamat; vállalkozásokon alapuló, együttműködést, társadalmi felelősségvállalást ösztönző folyamat; valamint az új kormányzási formákat, közösségi fejlesztést létrehozó területi alapú folyamat. (CRISES, 2012 alapján Varga, 2019)

A társadalmi innováció szintjeit tekintve Benedek et al. (2015) a helyi, regionális és globális szinteket különíti el, míg Kocziszky et al. (2017) a mikro, mezo, makro és globális

szintet. Az említett szintekhez kapcsolódóan az Európai Bizottság kutatásaira hivatkozva különíti el Nemes és Varga (2015) a társadalmi innovációk megvalósulási formáit, azaz alulról szerveződő, civil szervezetek bevonásával megvalósuló újításokat, a társadalmi értékeknek megfelelő válaszreakciókat a közösségi szükségletekre, valamint a társadalom megújítását, átalakítását eredményező folyamatokat. Nem függetleníthető a társadalmi innovációk szintjétől az innovátorok személye/intézménye Kocziszky et al. (2017) szerint, akik a helyi és állami kormányzatot, a vállalkozásokat és az üzleti szektort, a K+F+I helyeket, a civil szervezeteket és hálózataikat, illetve a háztartásokat jelölik meg társadalmi innovátorokként.

A társadalmi innováció mikro (szervezeti), mezo (közösségi/települési/regionális) és makro (nemzeti) szintjeit Metszősy (2020) az innovációs gyakorlat kiterjedtsége, célcsoportja, a kezdeményezés iránya (bottom-up, top-down), valamint az egyéb egyedi jellemzők mentén jellemezte, és hozzájuk rendelte az adott szinten jellemző, a folyamatot befolyásoló ún. kemény és puha tényezőket. A szerző Lin & Chen (2016) alapján a jelen tanulmány középpontjában lévő társadalmi vállalkozásokat a mezo szint ismertetőjelei közé sorolja. A mezo szint hatóköre a nagyobb közösség vagy a település/régió, és az innováció a közösség tagjaira vagy a területen élőkre irányul, a kezdeményezések iránya pedig ötvözi az alulról és felülről induló jelleget. Az egyes dimenziókban a társadalmi innovációk többnyire társadalmi kirekesztés enyhítésére, hatásainak csökkentésére, közösségi tevékenységek megvalósítására, egyes csoportok által végzett tevékenységek támogatására, kulturális, egészségügyi ismeretek növelésére, érzékenyítés, megelőzés támogatására, valamint regionális fejlesztésre összpontosítanak.

A társadalmi innováció legfontosabb sajátosságait G. Fekete (2015a,b) úgy összegzi, hogy azokat társadalmi érték vezérli (társadalmi szükségletet elégítenek ki), az ötlet legalább részben a civil társadalomból, társadalmi mozgalmakból ered, fejlesztésében és megvalósításában új társadalmi együttműködések, vagy új formákat használnak, és visszahat a társadalomra (új struktúrák jönnek létre). A társadalmi innováció előfeltételei (input tényezői) az innovátori befektetések, az innovációt támogató üzleti környezet, az együttműködés, hálózatosodás, valamint az intézményi és humán feltételek megfelelősége, míg az eredményes újítási folyamat megvalósulásának forrásokhoz kötődő, intézményi, politikai és társadalmi keretfeltételei vannak. A társadalmi innovációs folyamat eredményei az oktatás, az egészségügy, a foglalkoztatás, a lakhatás, a társadalmi tőke és hálózatok, a politikai részvétel, a társadalmi és kulturális környezet területén mérhetők (Schmitz et al., 2013 alapján Veresné & Varga, 2018).

A társadalmi innováció és a foglalkoztatás kapcsolatát az eddig ismertett szakirodalmi források is hangsúlyozzák. A társadalmi innováció által megcélzott jobb életminőség Koszniczky et al. (2017) szerint – többek között – a foglalkoztatási szint növelésével érhető el, Veresné és Varga (2018) pedig, mint az már korábban említésre került, a foglalkoztatás területén elért eredményeket a társadalmi innovációk fenntarthatósága biztosítékának tartja. Lipták és Horváth (2018) úgy ítéli meg, hogy a társadalmi innovációk többsége a foglalkoztatási problémák megoldását célozza.

A foglalkoztatási modellváltásban kínálkozó társadalmi innovációs lehetőségeket áttekintve G. Fekete (2015a) azon túl, hogy megnevezi a karrier irodákat, az alkalmi és töredék fizetett és szívességi munkák integrálását, az önfoglalkoztatóvá/vállalkozóvá válás inkubálását, a szociális farmokat és a közösségi gazdaságokat, ide sorolja a társadalmi vállalkozásokat is. Utóbbiak jelentőségét a következőképpen foglalja össze:

„Ott, ahol jelenleg hiányoznak, ill. ritkák a gazdasági szereplők, ahol a profitszerzés esélyei kicsik, az egyének vállalkozási hajlandósága alacsony, de vannak kielégítetlen szükségletek, megoldandó társadalmi problémák, széles terepe van a társadalmi vállalkozásoknak. Az üzleti, társadalmi és közösségépítési tevékenységet egyaránt végző, ennek megfelelően hármas identitással bíró szervezetek megalakulásához és működtetéséhez a helyi szándékon kívül a fentebb már említett vállalkozói tudásra, tőkére van szükség és emellett a szociális érzékenység, a társadalmi konfliktusok kezelésére való felkészültség, valamint a demokrácia gyakorlásában való jártasság is alapfeltétel. A manapság favorizált szociális szövetkezeti forma mellett a ma Magyarországon szintén fellelhető társadalmi start-up vállalkozásokra, a szociális foglalkoztató vállalatokra, valamint az ún. faluprogramokra (tudatosan felépített helyi gazdaságfejlesztési programok) is figyelemmel kell lennünk. Ezek mindegyike jelentős társadalmi innovációs potenciált és ezáltal új foglalkoztatási lehetőségeket hordoz magában. Ugyanakkor társadalmi vállalkozások lehetnek az előzőekben felvázolt társadalmi innovációk gesztor szervezetei is.” (G. Fekete, 2015b, p. 12)

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a vidéki terek problémáit, amennyiben a társadalmi innovációk és a társadalmi vállalkozások foglalkoztatásban betöltött szerepéről esik szó. A vidék periférikus mivolta, elmaradottsága G. Fekete (2015c) szerint világjelenség, amelynek okai a mezőgazdasági megélhetés visszaszorulásában, az iparosodás elmaradásában, a népesség elvándorlásában, az elszigeteltségben és a kedvezőtlenebb életkörülményekben keresendők. Ugyanakkor, az új igényekre reagáló élelmiszer- és energiatermelés, az információs technológia fejlődése, vagy a rugalmas kis- és középvállalkozások a vidéki térségek „új esélyeit” teremtik meg.

A magyarországi vidéket Szabó (2015, p. 58) a következőképpen írja le: „olyan tér, ahol a természeti táj és környezet hatásai kiemelkednek a lakosság mindennapi életét befolyásoló tényezők közül, és a természetnek való kitettség megmutatkozik a társadalomszervezés minden szintjében, a gazdasági szektorban és a társadalmi kapcsolatok szövetében.” Ez a magyar vidék Kovách (2012) szerint három struktúraváltást élt meg rövid időn belül: a parasztság hanyatlását, a rendszerváltozást, illetve a globalizálódást és európai integrációt. A vidéki gazdaságban az állami és projektalapú „kvázipiaci” elosztási modellek erősebbek a piacnál. A vidék megújuló terei a termelés helyszínéből a városi fogyasztás (turizmus, rekreáció) helyszínévé kezd válni, miközben vidékiek tömege ingázik a városokba szolgáltató és ipari munkahelyekre. A gazdaság diverzifikációjával és a várossal való intenzív kapcsolattal jellemezhető területek átellenében a periférikus, leszakadó területek eltartott státuszban tengődő társadalma áll. A vidéki társadalom, gazdaság, politika és térszerkezet tartósan „hibrid” jellege hosszú távon a vidék további befolyásvesztését vonhatja magával.

A rurális térségek fejlődésének megvalósulását Szörényiné (2015) öt alapelv, az innováció, a fenntartható fejlődés, a versenyképes (tartós gazdasági fejlődésre képes) vidéki tér, a tudásra alapozott rurális társadalom és az új funkciók iránti igény elfogadásának és megtelepedésének érvényesülésében látja. A modern vidéki gazdaságban az innováció húzóerőt jelent, de nem csak a termék-, szervezet- és eljárás-innovációt, hanem az ezeket lehetővé tevő társadalmi és kulturális megújulást, a befogadóvá váló társadalmi-gazdasági környezetet is a jelentőségének megfelelően kell kezelni. Rurális innovációnak tekinthető minden, a lokális természeti és humán erőforrások hasznosításával fejlesztést megvalósító és értéket teremtő újítás (Mahroum et al., 2007). Megkülönböztethetők a vidéken születő (többnyire mező- és

erdőgazdasági) és a vidékre behatoló (városból induló, késve megjelenő) innovációk. A fejlődés érdekében a társadalmi, gazdasági, technológiai és hagyományokon alapuló innovációk egymást kell erősítsék. A társadalmi innovációk elősegítik az újítások befogadását, növelik a társadalmi tőkét a közösségekben, és javítják az életminőséget. A vidéki innovációt befogadó társadalmi térben nyitott, múltját jól ismerő, de a tanulásra hajlandó, elkötelezett helyi közösségre van szükség, elkötelezett, képzett innovátorokkal, erős, az önkormányzattal együttműködő civil szervezetekkel és kiterjedt hazai és nemzetközi hálózati kapcsolatokkal. (Szörényiné, 2015)

A rurális és periférikus térségek vonatkozásában G. Fekete (2016) a nemzetközi és hazai jó gyakorlatok alapján megállapítja, hogy a társadalmi innovációk egyformán fontosak a technológiai innovációkkal. Nincsen egységes „recept”, hanem egyedi megoldásokra van szükség, és ezek nem tudományos műhelyekben, hanem a helyszínen, a gyakorlatban keletkeznek, diffúziójuk pedig horizontálisan (nem pedig hierarchikus kapcsolatokon keresztül) zajlik. Azokat a vidéki sajátosságokat, amelyekhez egyébként társadalmi célokat és feladatokat rendel, a centrumoktól való nagyobb földrajzi távolságban, az alacsony népesség-koncentrációban, a természetközelségben, és a lassabb kulturális változásokban azonosítja. A vidéki társadalom számára az újdonságok befogadását a helyi adottságokra, tudásra és igényekre alapozott képzéssel is segíteni kell (Uszkai, 2017).

A vidékfejlesztés felülről lefelé működő központi-politikai alrendszere erőforrásokban gazdag, de az információnak és gyakorlati ismereteknek híján van, az alulról felfelé szerveződő helyi alrendszerrel általában pont fordított a helyzet, állapítja meg Nemes és Varga (2014). A két említett szint között hiányzik a bizalom, helyi szinteken pedig alacsony az együttműködési hajlandóság. Az eredmények eléréséhez tehát közös társadalmi tanulásra van szükség. A szerzők Reed (2010) és Kozma (2011) definíciója alapján megalkották saját, egyszerű meghatározásukat: e szerint „társadalmi tanulás olyan folyamat, aminek során egy közösség képessé válik valamilyen akcióra, tevékenységre, amire azelőtt nem volt képes.” A társadalmi tanulás folyamán a kognitív ismeretnövelés, a gyakorlati készségek és képességek fejlesztése és a társadalmi kapcsolatokhoz kötődő ún. szituatív tudás bővítése is szerephez jut (Nemes & Varga, 2014). A szerzők a sikeres példák egyik alapeseteként a „helyi hős” tevékenységét nevezik meg, míg a másik irányt a helyi fejlesztő szervezet képviseli. A LEADER programokat Kovács, Varga és Nemes (2017) a helyi kapcsolódást és közösségi tanulást előmozdító társadalmi innovációk keretének, a Helyi Akciócsoportokat, mint a civil, kormányzati és üzleti szféra háromoldalú partnerségét „társadalmi innovációs brókernek” tekinti.

Benedek (2020 p. 40) szerint a társadalmi innováció önmagában nem nyújt kitörési lehetőséget sem innovációs, sem gazdasági értelemben. Ugyanakkor, utal azokra az esettanulmányokra, amelyek bizonyítják, hogy „a társadalmi innováció elszigetelten, lokális szinten, bizonyos településeken képes új vagy újszerű megoldásokat nyújtani a felhalmozódott helyi problémák egy részének megoldására”.

A 2. szövegdoxoban a hazai szakirodalom Észak-magyarországi településeken megvalósult, foglalkoztatást (is) elősegítő társadalmi innovációkat bemutató forrásműveiből olvashatóak átemelt részletek.

2. szövegdoboz: Példák a helyi foglalkoztatáshoz hozzájáruló társadalmi innovációk és társadalmi vállalkozások köréből Észak-Magyarországon

„Bioszentandrás”

Forrás: Katonáné Kovács, J., Varga, E. & Nemes, G. (2017): Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 14 (1). pp. 6-19. <https://www.strategiaifuzetek.hu/2017-1-1>

„Jelen tanulmány a társadalmi innováció folyamatát (HOGYAN) fókuszba állítva, a társadalmi innováció irodalmát Sinek (2009) aranykör modelljének keretébe helyezi, a MIÉRT (motiváció), a HOGYAN (folyamat) és a MIT (a termék) kérdőszavak mentén. Igazodva az irodalmakhoz a HOGYAN dimenzió kiegészült egy területtel, ahol a társadalmi innováció hatásainak és kedvezményezettjeinek feltárása a feladat. (...)

MIÉRT?

(...) Hernádszentandrás Magyarország leghátrányosabb helyzetű települései közé tartozik. A roma kisebbség aránya 40% körül van, magas a munkanélküliség, a lakosok többsége saját kezdeményezés helyett kívülről várt segítséget. A múltbéli hagyományokra visszatekintő kisüzemi, háztáji zöldségtermesztés gyakorlata majdnem teljesen megszűnt a faluban. A saját felhasználásra termelő konyhakertek, a külső birtokok és az önkormányzat földjei elhagyatottá, elhanyagoltá váltak. Ugyanakkor a település rendkívül jó természeti, gazdasági és kulturális erőforrásokkal rendelkezik (jó minőségű föld, talajvíz, patak, nagyobb piacok a környéken (Miskolc, Kassa), termelési hagyományok, stb.), amiket kár lett volna veszendőbe hagyni. A projektnek több célja volt. Az egyik, hogy a társadalmi hálózatok, tudás, készségek fejlesztése révén megtörje a passzivitás, a szegénység-kultúra reménytelenségbe záródó ördögi körét. A másik cél, hogy bővítse a fizetett munkával rendelkezők rétegét és bevezesse az önellátás fogalmát a település életébe (a közkonyhát is beleértve) a teljes helyi közösség hosszú távú előre-haladását szolgálva. A projekt harmadik célja volt, hogy felfedezze és hasznosítsa a még ki nem aknázott erőforrásokat (jó minőségű termőföldek a település környékén, zöldségtermesztés múltbéli hagyományai, piacok viszonylagos közelsége), továbbá, hogy igénybe vegye a rendelkezésre álló társadalmi, foglalkoztatási és vidékfejlesztési programok elérhető támogatásait.

MIT?

Egy közösségi alapú organikus kertészet létrehozása és a termékek rövid ellátási láncokon keresztül történő értékesítése. Mára már saját webshoppal rendelkeznek és termékeiket öt étterembe, néhány bio-boltba, pékségbe valamint közösség által támogatott mezőgazdasági hálózatoknak is szállítják.

HOGYAN?

A folyamat körülményei. A helyi önkormányzat jelentős anyagi támogatást kapott (kb. 100,000 euro) a közösségi alapú zöldségeskert létrehozására és működtetésére. A pályázati kiírás (TÁMOP) az emberi erőforrás fejlesztését, a társadalmi befogadás erősítését és a szegénység el-teni harcot célozta. A helyi önkormányzat tulajdonában a falu közepén lévő néhány hektáros területen hozták létre az organikus kertészetet. Egy egyetemi tanár szakmai támogatásával (egy el-ismert szakértő az organikus termelés és a közösségi alapú, közösség által támogatott mezőgazdaság területén) egy helyi agrármérnök tartott képzést az érdeklődők számára. Körülbelül 25 helyi lakos vett részt önkéntesen a projektben (tréning, kert kialakítása, saját kertek gondozása). A kezdeti 8000 m²-es földterületet hamarosan 2,5 hektárra bővítették, üvegházakkal és a konzerváláshoz, feldolgozáshoz szükséges eszközökkel kiegészítve az eredeti beruházást. Az első sikeres pályázatot továbbiak követték. Támogatást nyertek a helyi munkanélküliek társadalmi vállalkozásokba való bevonására és feldolgozóüzem létrehozására is. A megtermelt zöldségek nagy részét eleinte a helyi önkéntesek és a közkonyha használta fel. Kihhasználva az innovatív marketing adta lehetőségeket a társadalmi vállalkozás lassan valódi, profitot termelő üzletté alakulhat át.

2013-ban az Európai Területi Innovációs Díj, Béccsel megosztva, Hernádszentandrásnak került, önkormányzati szintű szociális problémákat célzó innovatív megoldások kategóriában.

Ki kezdeményezte az innovációt? Hernádszentandrásan az innováció kezdeményezése és megvalósítása egyértelműen a polgármester személyéhez kötődik (helyi származású politológus, jó kommunikációs készséggel). Minden követ megmozgatott a település külső kapcsolatainak fejlesztése, a projekt megvalósítása érdekében. 2002-ben (22 évesen) lett alpolgármester, 2006-tól polgármesterként vezeti a települést. A vezetői pozíció jelentősen hozzájárult stratégiai el-képzeléseinek megvalósításához, lehetővé téve a helyi erőforrások kihasználását.

Mely szektorok kapcsolódtak be? Hernádszentandrason húzóerőként a helyi önkormányzat (de főként a polgármester) jelent meg. Ugyanakkor a társadalmi vállalkozás és kereskedelmi partnerei az üzleti szektort képviselik. A társadalmi vállalkozás a közkönyhát és a közintézményeket látja el, ezáltal bekapcsolva őket is a projektbe.

Hogyan kapcsolódtak be a projektbe a különböző szektorok? A hernádszentandrás non-profit vállalkozást teljes mértékben az önkormányzat birtokolja és működteti, így a tevékenység és a megtermelt bevétel sem válik el az önkormányzati gazdálkodástól. Ez hatalmas előnyt jelent a vállalkozás számára (cash flow, humán erőforrás, stb.), de könnyen problémává válhat, a for-profit vállalkozássá való átalakulás során.

Milyen hatások tapasztalhatók? A projektnek számottevő hatása tapasztalható Hernádszentandrason. A résztvevő helybéli lakosok kialakítottak maguknak egy sajátos munkakultúrát, mezőgazdasági tapasztalatokat, tudást szereztek és mára már nemcsak saját fogyasztásra, hanem eladásra is előállítanak mezőgazdasági termékeket. A projekt 25-30 ember számára biztosít stabil foglalkoztatást, ami egy kistelepülésen szintén jelentős eredmény. A település környezete jelentősen megváltozott a projekt kezdete óta (megművelt kertek, rendezett épületek, kevesebb szemét, stb.). „Bioszentandrás” mintaértékűvé vált mind a térség, mind az egész ország területén. Ezzel párhuzamosan pozitívan változott a lakosok helyi identitása, munkakultúrája, önbecsülése, ami hatalmas lépést jelent a hosszú távú, strukturális fejlődés irányába egy ilyen hátrányos helyzetű településen.

Mely csoportok számára hasznos a társadalmi innováció? Hernádszentandrason a projekt 25-30 helyi lakosnak (számuk folyamatosan növekszik) biztosít állandó munkalehetőséget, a falu környezetét ápoltabbá, barátságosabbá tette, illetve nagy szerepe volt a helyi közösség szemléletmód-váltásának elősegítésében is. Mindezek mellett a projekt az eladott termékeken keresztül a közeli városokban élő középosztálybeli családok életére is befolyással van.”

Szimbiózis Alapítvány

Forrás: <https://www.konett.org/sentinel-project-blog/june-05th-2020>

„A Szimbiózis Alapítvány fogyatékosággal élőket, elsősorban értelmi sérülteket és autizmussal élőket segít, foglalkoztat és integrál a mindennapi élet körforgásába.

A miskolci szervezet 1999-ben Jakubinyi László indította el, aki hazai és nemzetközi szinteken egyaránt ismert, hiszen szakértőként vesz részt a fogyatékosügyi, foglalkoztatáspolitikai témakörök szakmai és módszertani anyagainak kidolgozásában. Kollégáival a célcsoport részére számos szolgáltatás igénybevételét teszi lehetővé az alapítvány székhelyén és 3 telephelyén: lakhatást, nappali ellátást, terápiákat, foglalkoztatást (fejlesztő és akkreditált), speciális szállítást, lakáson belüli speciális szolgáltatást, munkaerő-piaci szolgáltatást és rekreációs tevékenységeket stb.

Az alapítvány munkatársainak célja egy olyan közösség megteremtése és fenntartása, amelyben boldog és nélkülözésektől mentes életet tudnak élni. Foglalkoztatási rendszerük valós karrierlehetőséget és pozitív élet perspektívát biztosít a célcsoport számára. Piacképes termékeiket a „Baráthegy Kincsestár” termékcsalád név alá szervezték egybe, jelenleg egy prosperáló, brand építési folyamat elején tartanak. Legkeresettebb termékeik: a HÍR, Magyar Szociális Farm és Élő Tisza Védjegyes kecskesajtok, kecsketejes levendulás szappan, zöldség- és gyümölcskrémek, gyümölcskoncentrátumok, merített papír kézműves termékek. Termékeiket és szolgáltatásaikat vásárokon, illetve különböző rendezvényeken értékesítik, ezen kínálatot a vásárlók visszajelzései alapján fejlesztik és bővítik.

A régió és az ország egyik ismert társadalmi vállalkozása az autista lakóotthonnak is helyet adó Baráthegy Majorság, amely az alapítvány legnagyobb és egyben legkomplexebb telephelye. A majorságban dolgozók - főként fogyatékosággal élő és megváltozott munkaképességű személyek- számos területen bizonyítják értékteremtő tevékenységüket: állattartás, növénytermesztés, kézműves termékek előállítása és turisztikai szolgáltatás nyújtása. Legújabb fejlesztésük az „Érték, Élmény, História, családbarát turisztika” című, GINOP-5.1.3-16-2018-00234-as azonosítószámú projekt keretében megépülő családbarát panzió. Ez a projekt a 10 éves turisztikai és társadalmi vállalkozási tapasztalataikra épül. A projekt közvetlen célja a Baráthegy Panzió létrehozása, a kapcsolódó turisztikai portfólió kialakítása, a célcsoport bevonása, felkészítése, képzése, majd hosszú távú foglalkoztatása. A projekt egyik eredményeképpen megépülő wellness részleggel is ellátott panzió lehetőséget ad újabb 27 fő fogyatékosággal élő és megváltozott munkaképességű munkavállaló foglalkoztatására.”

Trizs

Forrás: Metszősy, G. (2020): Társadalmi innovációs szintek jellemzőinek és gyakorlati megvalósulásának vizsgálata. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 17 (2). pp. 52-61. <http://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.13>

„Trizs Község Önkormányzata elsősorban mezőgazdasági programjának és a helyi lakosok munkához juttatásának keretében végez társadalmi innovációs tevékenységet. Trizs község 208 fős lakosságával Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Putnoki járásban található, Aggtelektől és az országhatártól 2 km-re. Az elhelyezkedés és a környező kistelepülések kevés lehetőséget nyújtanak munkavállalás szempontjából, így az önkormányzat elsődleges feladatának érezte azon helyi lakosok foglalkoztatási lehetőségének megteremtését, akik életkorukból és végzettségükkel adódóan hátrányos helyzetben vannak a munkaerőpiacon. Aggtelek közelsége által a községen áthaladó turisták megállítása merült fel elsődleges felvevőpiacként, melyhez a helyi termények és lakosság nyújtotta lehetőségek adták a kiindulási alapot. A háztartási zöldség- és gyümölcsfeldolgozás otthoni tapasztalatait terjesztették ki közösségi szintre, így a konyhakerti termesztés és feldolgozás, valamint a gyógynövénytermesztés lett a község lakóinak elsődleges feladata, melyek alapanyagul szolgálnak a helyben készülő lekvárok és szörpök elkészítéséhez. A lakosság által készített termékek a „Trizsi ízek” megjelölést kapják, melyeket helyi üzletben, valamint webshopon keresztül árúsítanak.

A megvalósítás által nyújtott társadalmi érték:

- Közmunkaprogram a helyi lakosság foglalkoztatása érdekében.
- Fiatalok elvándorlásának csökkentése érdekében értékteremtő munka biztosítása.
- Tevékenységek infrastrukturális feltételeinek fejlesztése, életminőség szintjének növelése.
- A házi készítésű, 100%-ban helyi alapanyagot használó termékek értékesítésével az előállítás fejlesztése és gyümölcsfeldolgozó kisüzem létrehozása.

A jó gyakorlat a mikro szintű esethez hasonlóan a helyi adottságok felhasználására épít, csupán a kivitelezés módja és az érintettek köre eltérő, szélesebb spektrumon valósul meg. A helyi termék előállítás nem csupán kis létszámú szövetkezeti/szervezeti formában valósulhat meg, hanem az önkormányzat fennhatóságával és a közmunkaprogram (kezdeten Start Mezőgazdasági Program) segítségével nagyobb közösség létfenntartását és összekovácsolódását is segítheti. A közös munka során a közösség fejlődése, társadalmi integrációja is folyamatos, valamint teret ad az önbecsülés és az önmegvalósítási készség növelésének is.”

Poroszló

Forrás: Lipták, K. & Horváth, K. (2018): Társadalmi innovációk szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a vidékfejlesztésben. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 15(3), 55-68. <http://www.strategiaifuzetek.hu/files/150/Strategiai%20fuzetek%202018-3.pdf>

„Poroszló Heves megyei 2900 fős község, mely a Tisza-tavi Ökocentrumról ismert. A rendszerváltást követő években a település még nem volt képes a meglévő természeti adottságait kihasználni. 1995-ben indult be a település akkori vezetőjének köszönhetően a szemléletváltás és a turizmusfejlesztés. A településen többféle szolgáltatás érhető el úgy, mint a lovas turizmus, közösségi terek, horgászati lehetőségek, mégis a legkedveltebb és leglátogatottabb az Ökocentrum.

A településen 11 civil szervezet működik, amely a társadalmi innovációk generálása szempontjából kulcsfontosságú. Poroszló napjainkban olyan turisztikai attrakciókkal és hozzájuk kapcsolódó turisztikai lehetőségekkel rendelkezik, melyek segítségével nem csak a Tisza-tó térségét, hanem egész Magyarországot érintő hírnévre tett szert. Az Ökocentrum több, változatos részekből épül fel, amelyek bemutatják a Tisza-tó élővilágát. A község sikeres turisztikai eredményeinek eléréséhez nem csupán a helyi erőforrások újraértelmezésére, és felhasználására, hanem a kistelepülés gazdasági-, és turisztikai szereplőinek összefogására és együttes fellépésükre volt szükség (Kis-Tóth, 2016).

A turizmusra épített társadalmi innováció foglalkoztatás bővítési szerepkört is betölt, amely egy ilyen alacsony népességszámú településen kulcsfontosságú. Poroszló képes volt meglátni, felismerni majd újragondolni a helyi adottságait, s ezek által megvalósítható lehetőségeket: teret biztosított az ökoturizmus kiterjesztésére, és erre épülő vállalkozások kezdeti mennyiségi, majd minőségi fejlődésének. Mindemellett kiemelkedő szerepet játszott a közösség, mely együttműködve, s egymást segítve mindezen tevékenységeket elősegítette.”

14 Összegzés

A munkához és vállalkozáshoz, illetve a szociális biztonsághoz való jog nemzetközi egyezményekben, az Európai Unió jogerős dokumentumaiban, és a magyar jogszabályokban is rögzített. Magyarországon a rendszerváltás után, különösen az addig a foglalkoztatást gerincét adó ágazataikat elvesztő, leszakadó régiókban, illetve a vidéki perifériákon felütötte a fejét a munkanélküliség és az inaktivitás problémája. Érdemi szerkezetváltás és gazdaságfejlesztés helyett azonban sokáig a passzív munkaerőpiaci eszközök, szociális ellátások szolgáltattak tüneti kezelést. A helyzetet súlyosbító pénzügyi világválság utáni évtizedet globálisan és – nem kis mértékben az uniós forrásoknak köszönhetően – Magyarországon is fellendülés jellemezte, amely az aktivitás és a foglalkoztatás bővülésével, a munkanélküliség csökkenésével járt együtt. Ugyanakkor, utóbbi folyamatok a munkaerőpiaci hátrányokkal küzdő népesség esetében nem jelentették az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedés lehetőségét, hanem, a passzív ellátások visszavágása és a közfoglalkoztatásba terelés részben kényszerítő, részben ténylegesen aktiváló, az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök és programok pedig sok esetben valóban előmozdító szereppel bírtak munkaerőpiaci (re)integrációjukban.

A közfoglalkoztatás eredményes volt a válság munkaerőpiaci hatásainak enyhítésében, és mára nélkülözhetetlen bázisát adja a kistelepülések üzemeltetésének, karbantartásának. Ugyanakkor tranzitfoglalkoztatási szerepe nem tudott kiteljesedni, leginkább csak az értékteremtő startmunka mintaprogramokban figyelhető meg fenntartható helyi gazdaság- és foglalkoztatás-fejlesztési sikerek. A közfoglalkoztatásból kikerülő munkaerő alkalmazására inkább a képzetlen fizikai munkaerőt igénylő vállalkozások hajlandóak, főleg azokban a térségekben, ahol eleve magasabb a közfoglalkoztatottak aránya – a közfoglalkoztatás tehát kevésbé járul hozzá a munkaerő mobilitásához. A közelmúlt fejleménye, hogy a Covid-19 járvány hatására többéves csökkenő tendencia után a 2020-as év elejéhez képest az év további részében némi növekedés volt megfigyelhető a közfoglalkoztatottak számában, a foglalkoztatási válsághelyzetek átmeneti kezelésében tehát a mai napig legitim eszköznek tekinthető a közfoglalkoztatás.

A szociális szövetkezetek az Európai Unióban is előnyben részesített szervezeti formái a társadalmi gazdaságnak. A magyar kormány azon szándéka, hogy a közfoglalkoztatottságból megteremtse az átmenetet a szociális gazdaságba, és azon keresztül – lehetőség szerint – a nyílt munkaerőpiacra, a szociális szövetkezetek létrehozásának és fejlesztésének megnövelt támogatásában, ezzel egyidejűleg a fokozott önkormányzati szerepvállalás (kontroll) kialakulásában nyilvánult meg. A szociális szövetkezetek száma a 2010-es évtized első felében jelentősen bővült, majd piacképes termék vagy szolgáltatás, szakértelem, munkakultúra, mérrethatékonyság és megfelelően szervezett piaci jelenlét hiányában egyre több szociális szövetkezet szűnt meg (főként azok, amelyek csak a támogatás miatt jöttek létre), a megmaradó szervezetek viszont növelni tudták bevételeiket és foglalkoztatási létszámukat. A szövetkezeti törvényben meghatározott kötelező önkormányzati tagság a nemzetközi szövetkezeti alapelvekkel ellentétes, és helyi szinten piactorzításhoz, a közfoglalkoztatásból átlépő tagok függésén keresztül megvalósuló autokrata működéshez, klientúraépítéshez járulhat hozzá, az így felgyülemelő negatív tapasztalatok pedig az eredendően gyenge lábakon álló hazai szövetkezeti együttműködést áthatják alá. A szociális szövetkezetek tranzitfoglalkoztatási szerepe a termelő, üzleti és szolgáltató tevékenységük erősödésével párhuzamosan veszíthet a

jelentőségéből, éppen ezért fontos fejlemény annak felismerése a fejlesztéspolitika részéről, hogy a közfoglalkoztatás kiváltása és a munkaerőpiacra való kivezetés, valamint a kapcsolódó egyéb társadalmi célok nem kizárólag a szociális szövetkezetek, hanem változatos formájú társadalmi vállalkozások és nem állami szervezetek feladatai, vállalásai is lehetnek.

A társadalmi vállalkozások körébe egyaránt beletartoznak a gazdasági tevékenységet végző nonprofit szervezetek, valamint a társadalmi célt felvállaló piaci vállalkozások is, de a hazai sokszínűségbe egyházi szervezetek és hagyományos szövetkezetek is beleférnek. Jelenlétük kimondottan fontos azokon a területeken, ahol az elsődleges munkaerőpiac foglalkoztatási potenciálja alacsony, abból fakadóan, hogy a gazdasági és piaci tevékenységek térben nem egyenletesen oszlanak el. A társadalmi vállalkozások a foglalkoztatási „hierarchiában” magasabb szintet foglalnak el, mint a közfoglalkoztatás, tehát tranzitfoglalkoztatási funkciójuk mellett már a vállalkozásfejlesztésben, öfenntartó munkahelyek létrehozásában is szerepük van. A közelmúlt kutatási eredményei arra mutatnak rá, hogy a társadalmi vállalkozások közül Magyarországon a közszolgáltatásokat megszervező, a munkaerőpiaci integrációval foglalkozó és az integrált helyi fejlesztést célzó társadalmi vállalkozások bírnak a legmagasabb foglalkoztatási potenciállal, különösen a nők, az 50 év feletti aktív korúak foglalkoztatásában, döntően atipikus formák keretében (részmunkaidőben, vagy közfoglalkoztatásban), ugyanakkor a magasabb munkanélküliséggel sújtott térségekben nem működik a probléma jelentőségének megfelelő mértékben nagyobb számú, munkanélküliek integrációját célzó társadalmi vállalkozás.

A kutatás keretében végzett nemrepresentatív, társadalmi vállalkozások körében végzett kérdőíves felmérés rámutatott, hogy a foglalkoztatás és az ahhoz kapcsolódó innovációk a szervezetek többségében releváns tevékenység. A válaszadók, habár nagyobb arányban tartották nagymértékben fontosnak a társadalmi (közösségi, szociális) innovációkat, mint a gazdasági innovációs célokat, de utóbbit is a kitöltők több mint fele. A válaszadó társadalmi vállalkozások többnyire nem, vagy csak kismértékben ütköztek akadályba az alapítás folyamatában, azonban a finanszírozásban és a fejlesztésben már magas arányban szembesültek jelentősen vagy súlyos mértékben problémákkal, de a foglalkoztatás sem problémamentes területe a működésüknek. A válaszokból kiderül, hogy gyakran felmerülő akadály a jogi és pénzügyi bizonytalanság, a hiányzó ismeretek, amelyek megnehezítik az eligazodást a túladminisztrált, bürokratikus rendszerekben. Gyakori probléma a tőkehiány, a finanszírozás nehézsége. Nehéz egyszerre a piaci versenyben helytállni, és ezt összeegyeztetni a társadalmi célokkal. Nem hagyható figyelmen kívül a társadalom és az intézményrendszer felől érkező bizalmatlanság észlelése sem a kitöltő társadalmi vállalkozók által. A Covid-19 járvány vegyesen befolyásolta a válaszadók tevékenységét, munkavégzésének körülményeit: a személyes jelenléttel járó tevékenységeket vagy ellehetetlenítette, vagy a védekezés igényelt plusz erőfeszítéseket, kiadásokat. A pályázati forrásokat a korlátozások időszakában kevésbé érintette, a piaci bevételek viszont általában csökkentek. Ahol lehetséges volt, ott otthoni munkavégzésre és online kapcsolattartásra álltak át.

Az Észak-magyarországi régió megyéi, bár fekvésükben, méretükben, adottságaikban különböznek egymástól, de a fő társadalmi-gazdasági folyamataikat tekintve megközelítőleg hasonló pályán mozognak. Népességük – igazodva az országos tendenciákhoz – csökken, előregedőben van (igaz, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az országos szintnél kisebb mértékben), és népmozgalmára az elvándorlás jellemző, aktivitási és foglalkoztatási rátájuk

ugyanakkor nőtt, a munkanélküliség mértéke pedig csökkent az elmúlt évtizedben, de így is relatíve magas a munkaerőpiaci hátránnyal jellemezhető, megváltozott munkaképességű, alacsony képzettségű aktív korúak, illetve a közfoglalkoztatottak aránya, különösen Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében, ahol a vállalkozássűrűség is alacsonyabb az ország többi részéhez viszonyítva (ugyanakkor a közelmúltban növekedést mutat). A régió foglalkoztatási szerkezetére az alkalmazotti státusz és az ipari foglalkoztatás országos átlagot meghaladó aránya a jellemző. A jövedelemszintek alacsonyabbak, a munkanélküli ellátásokból származó jövedelmek jelentősebbek a régióban, és a legmagasabb a szegénységnek és társadalmi kirekesztésnek kitett népesség aránya. A gazdasági világválság óta valamennyi fenti állapotjelzőben tendenciózusan javult a régió helyzete önmagához viszonyítva, azonban ez nem volt elegendő relatív hátrányának leküzdésére. A három Észak-magyarországi megye közül Heves helyzete mondható összességében a legkedvezőbbnek.

A társadalmi vállalkozások jelenléte régiós összehasonlításban magas Észak-Magyarországon, különösen a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szociális szövetkezetek száma. A térség társadalmi vállalkozásai működnek átlagosan a legkevesebb ideje az országban, ami a szervezetek fokozottabb fluktuációjára utal, átlagos foglalkoztatotti létszámuk alacsonyabb, ugyanakkor a fiatal, idős és hátrányos helyzetű foglalkoztatottjainak aránya magasabb a régiók többségénél. Bevételeik az alap-, a közhasznú és a vállalkozási tevékenységből kisebb, pályázati forrásból nagyobb arányú, mint az regionális összevetésben jellemző. Létrehozásuk motivációi közt hangsúlyosabb a támogatáshoz, kedvezményhez jutás lehetősége, mint általában a régiókban. Az élő társadalmi vállalkozásokat tekintetbe véve, a 2014-2020-as időszoron az egyesületek és alapítványok száma folytonos, enyhe csökkenést mutat, míg a szociális szövetkezetek száma meredek esést, főleg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. A nonprofit gazdasági társaságok száma némi ingadozással kísérve, de trendszerűen növekszik, míg a közszolgáltatások kiszervezésének köszönhetően az elsődlegesen közfeladatot ellátó egyházi belső jogi személyek száma töretlenül emelkedik a régióban. A szociális ellátás nemzetgazdasági ágban regisztrált élő, potenciális társadalmi vállalkozások száma a régió mindhárom megyéjében zsugorodik. A társadalmi vállalkozások ösztönzését célzó összes GINOP felhívást tekintve a legtöbb leszerződött projekt Borsod-Abaúj Zemplén megyében indult tel a három Észak-magyarországi megye közül, és a támogatás összege projektenként nagyon hasonló, 48-52 millió Ft volt. Regionális összevetésben az egy leszerződött projektre jutó GINOP támogatás mértéke Észak-Magyarországon volt a legmagasabb a programok indulása óta. Az adatok alapján a térség társadalmi vállalkozásainak forrásbevonó képessége magasabb szintű, azonban további elmélyült vizsgálatot igényel, hogy ezek a források milyen mértékben tudtak hasznosulni, mennyire tudtak a társadalmi gazdaság működéséhez és fenntartható kezdeményezések kialakulásához hozzájárulni.

A társadalmi vállalkozások sokoldalú társadalom- és gazdaságfejlesztési szerepét számos bizonyíték támasztja alá. Nem csupán a munkaalkalmak megteremtésében, de a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűek képessé-tételében, a társadalom szemléletformálásában, a helyi gazdaságfejlesztésben, a lokális társadalmi problémák megoldásában és speciális igények kielégítésében is megmutatkozik a társadalmi vállalkozások jelentősége. Az elmúlt évek foglalkoztatás- és fejlesztéspolitikai döntései arra engednek következtetni, hogy a politika – igazodva az Európai Unió inkluzív növekedést szolgáló célkitűzéseire és az Európai Szociális Alap beruházási prioritásaihoz – felismerte annak halaszthatatlanságát, hogy a fenntartható,

minőségi munkahelyteremtést szolgálja, és az oda vezető úton hidat képezzen a közfoglalkoztatás és a nyílt munkaerőpiac között, mégpedig a társadalmi/foglalkoztatási/szociális célokat az üzleti tevékenységgel ötvöző vállalkozások és szervezetek ösztönzésével, piaci megjelenésének, professzionális(abb) működésének támogatásával. A társadalmi gazdaság eredményes hazai fejlődéséhez azonban szükség volna átlátható és támogató jogszabályi környezet létrehozására, a társadalmi szektor iránti döntéshozói és lakossági bizalom növelésére (különösen a közfeladatokat átvevő szervezetek nagyobb megbecsülésére és segítésére), a bürokratikus terhek csökkentésére, mennyiségében és minőségében is javuló információ-áramlásra, illetve kisebb összegű, rugalmasabb támogatási lehetőségek biztosítására, akár megnövelt nemzeti forrásokból. A támogató, flexibilis környezet és finanszírozás lehetővé tenné a társadalmi vállalkozások számára, hogy működésüket úgy helyezték piaci alapokra, hogy az ne társadalmi céljaik rovására kösse le anyagi és szellemi kapacitásaikat. A társadalmi vállalkozásokat ösztönözni kell a közösségi probléma-megoldást, szükséglet-és igény-kielégítést, együttműködést szolgáló, de egyben gazdaságilag életképes, hosszabb távon fenntartható és továbbfejleszhető társadalmi innovációk létrehozására és terjesztésére. Kimondottan fontos ez azokon a rurális perifériákon, amelyek például az Észak-magyarországi régióban is jelentős munkaerő-tartalékokkal és kiaknázatlan természeti, gazdasági és társadalmi erőforrásokkal rendelkeznek, de nem képesek ezekre támaszkodva önerejükkel leküzdeni komplex hátrányaikat.

15 Felhasznált források

1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról
1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
- 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről
- 375/2010. (XII. 31.) Korm. rendelet a közfoglalkoztatáshoz nyújtható támogatásokról
- BAGÓ, J. (2014): A közfoglalkoztatás intézményi átalakulása 2013-ban. Munkaügyi Szemle, 58, 4, pp. 10-19
- BAK K. & RÉTI M. (2013): A szövetkezetek szociál/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairól. Agrár- és Környezetjog, 2013/15. pp. 23–38
<file:///C:/Users/B%C3%A1lint%20Csaba/Documents/ECOVAST/GINOP/2707-Article%20Text-14185-1-10-20200331.pdf>
- BENEDEK, J. (2020): A társadalmi innováció társadalmi-gazdasági, fenntarthatósági feltételeinek vizsgálata - Észak-magyarországi viszonylatban. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVII. évf. 2020/3 pp. 30-43 <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.20>
- BENEDEK J., KOCZISZKY GY., VERESNÉ SOMOSI M. & BALATON K. (2015): Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, XII (2), pp. 4–22
http://www.strategiaifuzetek.hu/files/78/strat_fuzetek_2015_2.pdf
- BÖRDŐS, K. (2015): A közfoglalkoztatás intézményi környezete – történeti áttekintés. In: FAZEKAS, K. & VARGA, J. (szerk.): Munkaerő-piaci tükör 2014. MTA KRTK KTI, Budapest
- CICHON, M., SCHOLZ, W., VAN DE MEERENDONK, A., HAGEMEJER, K., BERTRANOU, F. & PLAMONDON, P. (2004): Financing social protection. Geneva: International Labour Office - International Social Security Association
- CSÁKY G., FEHÉR, T., LACZKÓ, Z., MOLNÁR, G., ORMAI, G. & TÓTH, L. (2014): Út a szociális vállalkozások felé – Módszertani füzet 3. Út a piaci munka világába – A szociális vállalkozás mint a közfoglalkoztatásból való egyik lehetséges kivezetés. Esély Labor Egyesület, Budapest http://www.pestesely.hu/doc/szocialis_vallalkozas_5v-1.pdf

- CSOBA, J. (2010): „Segély helyett munka.” A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai. Szociológiai Szemle 20(1): 26–50
https://szociologia.hu/dynamic/szocszemle_2010_1_26_50_csobaj.pdf
- CSOBA, J. & SIPOS, F. (2020): Gazdasági és társadalmi integrációs modellek perifériális térségekben – A szociális földprogram, a közfoglalkoztatás és a szociális szövetkezetek működésének jellemzői hátrányos helyzetű kistélepeleéseken. Szociológiai Szemle 30(1): 21–43 http://real.mtak.hu/117993/1/21_43_oldal.pdf
- DEFOURNY, J. & NYSSSENS, M. (2015): A társadalmi vállalkozás EMES szemlélete komparatív megközelítésben. In: G. FEKETE, É., NAGY, Z., LIPTÁK, K. & KISS, J. (szerk.): Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon pp. 22-43, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2014): A társadalmi vállalkozások és ökoszisztémáik európai térképe. In: G. FEKETE, É., NAGY, Z., LIPTÁK, K. & KISS, J. (szerk.) Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon pp. 44-62. Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Miskolc
- EUROPEAN COMMISSION (1995): Green Paper on Innovation. EC, Brussels
- EUROPEAN COMMISSION (2014): Strengthening social innovation in Europe. EC, Brussels
- FAZEKAS, M. (2004): Szociális igazgatás. In: FICZERE, L. & FORGÁCS, I. (szerk.): Közigazgatási jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 280-305
- FINTA, I. & PÓLA, P. (2020): Szociális szövetkezetek periférikus térségekben – a sikeres működés feltételei és akadályai. Tér és Társadalom 34. évf., 3. szám, pp. 142-169. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3283>
- FREY, M. (2007). A szociális gazdaság viszonyulása a hagyományos nonprofit szektorhoz. In: CSOBA, J., FREY, M., G. FEKETE, É., LÉVAI, M. & SOLTÉSZ, A. (szerk.): Szociális gazdaság kézikönyv pp. 23–24., Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest
- FUTÓ, P. et al. (szerk.) (2005): A szociális gazdaság jelene és jövője Magyarországon. Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest
- G. FEKETE, É. (2015a): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In: VERESNÉ, S. M. & LIPTÁK, K. (szerk.): „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
- G. FEKETE, É. (2015b): Társadalmi innovációk vidéki térségekben. Prezentáció, IKSZT - Helyi Aktivációs Műhelynap, Mezőkeresztes 2016.05.19. <https://nemzetkozi-gazdalkodas.hu/files/13359/7.pdf>
- G. FEKETE, É. (2015c): A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig – Tizenöt év foglalkoztatási tárgyú kutatásai. Herman Ottó Intézet, Budapest

- G. FEKETE, É. (2016): Társadalmi innovációval a vidék fenntartható fejlődéséért. In: NAGY, Z. & HORVÁTH, K. (szerk.): Jubileumi tanulmánykötet Tóthné Szita Klára professzor asszony 70. születésnapjára. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar pp. 74-88
- G. FEKETE, É. (2017): Társadalmi vállalkozások a közszolgáltatásban. In: CSISZÁR, C. M. (szerk.): Jubileumi tanulmánykötet Illés Mária professzor asszony 70. születésnapjára. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 61-68 <https://nemzetkozi-gazdalkodas.hu/files/13365/12.pdf>
- G. FEKETE, É., BEREZSK, Á., KÁDÁRNÉ HORVÁTH, Á., KISS, J., PÉTER, ZS., SIPOSNÉ NÁNDORI, E. & SZEGEDI, K. (2017): Alapkutatás a társadalmi vállalkozások működéséről – Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP - 5.1.2 - 15 - 2016 - 00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében. Miskolc
[https://piactars.hu/uploads/files/documents/Zarotanulmany OFA ME GTK 2017 06 30.pdf](https://piactars.hu/uploads/files/documents/Zarotanulmany_OFA_ME_GTK_2017_06_30.pdf)
- G. FEKETE, É., HUBAI, L., KISS, J. & MIHÁLY, M. (2018): Társadalmi vállalkozások Magyarországon. In: G. FEKETE, É., NAGY, Z., LIPTÁK, K. & KISS, J. (szerk.): Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon pp. 117–145., Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Miskolc
- G. FEKETE, É. & LIPTÁK, K. (2014): Közfoglalkoztatásból szociális szövetkezet? In: LUKOVICS, M. & ZUTI, B. (szerk.): A területi fejlődés dilemmái. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 123–142 <http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40071>
- GRILLBERGER, K. (2011): Österreichisches Sozialrecht. Wien - New York: Springer Verlag
- HANSMANN, H. B. (1991): A nonprofit szervezetek közgazdasági elméletei. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: KUTI, É. & MARSCHALL, M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 29-44
- HOFFMAN, I. (2009): Önkormányzati közszolgáltatások szervezése és igazgatása. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- HOFFMAN, I. (2013): A területi szociális közszolgáltatások igazgatása – nemzetközi kitekintéssel, a közelmúlt és a jelen magyar szabályozásának tükrében. Esély, 2013/4. pp. 51-72 <http://real.mtak.hu/22285/1/hoffman.pdf>
- HOFFMAN, I. (2015): Bevezetés a szociális jogba. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 133 p.
- HORVÁTH M., T. (2007): Közszolgáltatások szervezése és igazgatása. Tankönyv a köztisztviselők továbbképzéséhez. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest
- JAMES, E. (1991): A nonprofit szektor elmélete nemzetközi összehasonlítások tükrében. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: KUTI, É. & MARSCHALL, M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 45-56

- JENEI, GY. & KUTI, É. (2007): A civil szféra szerepe a magán és a közsféra működésének összehangolásában- tanulságok és javaslatok. In: A közsféra és a gazdaság versenyképessége- empirikus eredmények és tanulságok. (szerk: BÁGER G. & CZAKÓ E.) Budapest: Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet, pp. 100-154
- KÁLMÁN, J. (2015): A közfoglalkoztatási programok háttéré és nemzetközi tapasztalatai. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2014. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp. 42-58
<https://core.ac.uk/download/pdf/42943707.pdf>
- KISS, J. & MIHÁLYI, M. (2019). Társadalmi vállalkozások és ökoszisztémáik Európában - Magyar országjelentés. Európai Bizottság, 2019. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4246>
- KOLTAI, L. et al. (2018): A közfoglalkoztatás hatása a helyi gazdaságra, helyi társadalomra. Hétfő Kutatóintézet, 308 p.
https://kozfoglalkoztatás.kormany.hu/download/f/fc/42000/BM_k%C3%B6zfoglalkoztat%C3%A1s_Tanulm%C3%A1ny_20180928-merged.pdf
- KÖNIG, É. (2012): Aktív korú tartós munkanélküliek segélyezésének alakulása Magyarországon. Pro Cserehát Egyesület
http://www.pillangokutatas.bffd.hu/kutatas_pdf/aktiv-koruak-tamogatasai-magyarorszagon.pdf
- KOVÁCS, E. (2019): Szociális intézmények szervezeti formái és működtetésük. In: HOMOKI, A. (szerk.): Szociális szolgáltatók és ellátásszervezők kézikönyve. Gál Ferenc Főiskola Egészség- és Szociális Tudományi Kar, pp. 195-214
- KATONÁNÉ KOVÁCS, J., VARGA, E. & NEMES, G. (2017): Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 14, pp. 6-19 <http://www.strategiaifuzetek.hu/2017-1-1>
- KOCZISZKY, GY., VERESNÉ SOMOSI, M. & BALATON, K. (2015): Társadalmi innováció mérésének sajátosságai. „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Konferencia Kiadvány, Miskolc-Lillafüred, Magyarország, pp. 288-301 <https://t-modell.uni-miskolc.hu/files/8600/Kocziszky+Gy%C3%B6rgy-Veresn%C3%A9+Somosi+Mariann-Balaton+K%C3%A1roly.pdf>
- KOCZISZKY, GY., VERESNÉ SOMOSI, M. & BALATON, K. (2017): A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. Vezetéstudomány – Budapest Management Review, 48 (6-7), pp. 15-19
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- KULINYI, M. et al. (2007): A támogatott foglalkoztatás korszerűsítésének fő irányai. Készült: „Az államreform koncepcionális megalapozása” című, ÁROP-3.1.3-2007-0001 azonosító számú projekt keretében. <http://www.eselylabor.hu/tudastar-lista/foglalkoztatasi-fejlesztes/item/szef-tanulmany>

- LAPSÁNSZKY, A. (2009): A közszolgáltatás fogalmának, tartalmának, tagolásának általános alapjai a hírközlési szolgáltatási rendszer mintáján keresztül. *Jog, állam, politika*, 2009/3. pp. 64-107. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%c3%81P/2009/3/Laps%c3%a1nnszky.pdf>
- LAVILLE, J. L. (2014): A szociális és szolidáris gazdaság történetének áttekintése. In: G. FEKETE, É., NAGY, Z., LIPTÁK, K. & KISS, J. (szerk.) *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon* pp. 11-21. Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Miskolc
- LAWSON, T. R. & SOELTER, E. R. (2016): A jóléti állam fejlődésének szociokulturális modellje. In: BÓDI, F. & FÁBIÁN, G. (szerk.) (2016): *Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon*. Debreceni Egyetemi Kiadó pp. 7-20. https://doi.org/10.5484/Bodi_Fabian_Helyi_szocialis_ellatorendszer
- LEADBEATER, C. (1997): *The rise of the social entrepreneur*. Demos, London
- LEHOCZKYNÉ K., C. (2012): *Szociális jog*. Elektronikus jegyzet az ELTE ÁJK hallgatói számára. Budapest
- LIN, C. Y. Y. & CHEN, J. (2016): *The Impact of Societal and Social Innovation*. Springer Science+Business Media, Singapore
- LIPTÁK, K. (2020): A közfoglalkoztatás jelentősége Borsod-Abaúj-Zemplén megye rurális településein. *Tér és Társadalom* 34. évf., 4. szám, PP. 100-121. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3299>
- LIPTÁK, K. & HORVÁTH, K. (2018): Társadalmi innovációk szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a vidékfejlesztésben, *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, XV.(3), pp. 55–68 https://matarka.hu/koz/ISSN_1786-1594/vol_15_no_3_2018/ISSN_1786-1594_vol_15_no_3_2018_055-068.pdf
- METSZŐSY, G. (2020): Társadalmi innovációs szintek jellemzőinek és gyakorlati megvalósulásának vizsgálata. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* XVII. évf. (2020/2), 52-61 <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.13>
- MINISZTERELNÖKSÉG (2014): *Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra*
- MOLNÁR, G., BAZSALYA, B. & BÓDIS, L. (2018): A helyi foglalkoztatási kezdeményezések központi támogatásának elosztási mechanizmusai. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest <https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2018/11/MTDP1827.pdf>
- MONZÓN, J. L. & CHAVES, R. (2012): *A szociális gazdaság az Európai Unióban*. CIRIEC, Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 65 p. https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_ces11042-2012_00_00_tra_etu_hu.pdf
- NEMES, G., & VARGA, Á. (2015): Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In: VERESNÉ SOMOSI, M. (szerk.), „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, pp. 434-444

http://real.mtak.hu/32781/1/Nemes_Varga_Tarsadalmi_innovacio...MERLEG_ES_KIHIV_ASOK_u.pdf

- NÉMETH, L. (2013): Mi a szociális szövetkezet? Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége <http://szoszov.hu/nemeth-laszlo-mi-a-szocialis-szovetkezet>
- NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM (2013): A 2014-2020 közötti időszak foglalkoztatáspolitikai célú fejlesztéseinek megalapozása - szakpolitikai stratégia
- NYIKOS, G. & SOÓS, G. G. (2018): A közszolgáltatás-szervezés, a közfeladat-ellátás stratégiai szervezési ismeretei. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Vezető- és Továbbképzési Központ, 76 p.
- OECD (2005): Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd Edition, OECD Publishing
- OFA – Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. (2017): Módszertani Kézikönyv társadalmi vállalkozások részére. Budapest: OFA https://piactars.hu/uploads/files/documents/ofa_modszertani_kezikonyv_online.pdf
- OFA – Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. (2017): Hogyan működhet együtt a közszféra társadalmi vállalkozásokkal? Módszertani kézikönyv közszféra szervezetek részére. Budapest: OFA https://piactars.hu/uploads/files/documents/online_kozszfera_ofa_kezikonyv.pdf
- PACZÁRI, V. (2018): Társadalmi innovációk, avagy lehetőséggé alakított problémák Magyarországon. In: TORGYIK, J. (szerk.): Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció, International Research Institute sro, Komárno, Slovakia pp. 129-134 <https://doi.org/10.18427/iri-2018-0099>
- PETRÓCZI, A. & VARGA, L. (2018): Speciális közfoglalkoztatás: új kísérlet a munkanélküliek aktiválására. Munkaugyi Szemle 61. évf. (2018) 5. szám, 36-44. <https://www.munkaugyiszemle.hu/specialis-kozfoglalkoztatasi-uj-kiserlet-munkanelkuliek-aktivalasara>
- PHILLS JR., J. A., DEIGLMEIER, K., & MILLER, D. T. (2008): Rediscovering Social Innovation. Stanford Social Innovation Review, 6 (4), 34-43
- POL, E., & VILLE, S. (2009): Social innovation: Buzz word or enduring term? The Journal of Behavioral and Experimental Economics, 38 (6), 878-885 <https://doi.org/10.1016/j.socec.2009.02.011>
- PÓDÖR, L. (2016): Gondolatok a közfoglalkoztatási jogviszony munkajogi összefüggéseiről. Libri Collegii de Batthyány, 150 p. <https://blszk.sze.hu/images/Dokumentumok/kiadv%C3%A1nyok/P%C5%91d%C3%B6r%20Lea%20-%20nyomdak%C3%A9sz.pdf>
- RÁCZ, K., HAMZA, E., KIRÁLY, G., SZABÓ, D. & VÁSÁRY, V. (2018): Szociális szövetkezeti kutatás - 2018. évi kutatási gyorsjelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest

- RÁCZ, K. & HAMZA, E. (2020): A szociális szövetkezet, mint a hátrányos helyzetűek felzárkóztatásának lehetséges eszköze. Prezentáció, Fókuszban a szociális farmok, Gödöllő, 2020. augusztus 27.
- SALAMON, L. M. (1991): A piac kudarc, az öntevékenység kudarc és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: KUTI, É. & MARSCHALL, M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 57-70
- SALAMON, L. M. & ANHEIER H. K. (1999). Szektor Születik II. - Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, Acta Civitalis, Civitalis Egyesület, Budapest
- SCHANDA, B. (2020): Állami egyházjog. In: JAKAB, A., KÖNCZÖL, M., MENYHÁRD, A. & SULYOK, G. (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Egyházjog rovat, rovszerkesztő: SZUROMI, S.) <http://ijoten.hu/szocikk/llami-egyhazjog>
- SIPOSNÉ NÁNDORI, E. (2019): Társadalmi vállalkozások szerepe a foglalkoztatás javításában. In: BODZÁS, S.–ANTAL, T. (szerk.): Műszaki Tudomány az Észak-Kelet Magyarországi Régióban 2019 pp. 325–328., Debreceni Akadémiai Bizottság Műszaki Szakbizottsága, Debrecen
- SIPOSNÉ NÁNDORI, E. (2020): A társadalmi vállalkozások munkaerőpiaci szerepe. Területi Statisztika, 2020, 60(2): 211–223; <https://doi.org/10.15196/TS600205>
- SZABÓ, K. & NÉGYESI, Á. (2004): Az atipikus munka térnyerésének okai a tudásgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 51, 1, 46-65
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI, I. (2015): Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai. Tér és Társadalom, 2015., XXIX. évfolyam, 97-115 <https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2686>
- TÖRÖK, Á. & AGÁRDI, I. (2020): Társadalmi vállalkozások gasztronómiai lehetőségei a rövid élelmiszerellátási láncok bevonásával Magyarországon. Vezetéstudomány / Budapest Management Review LI. évf. 2020. 03. szám, 74-84. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2020.04.07>
- USZKAI, A. (2017): A vidéki térségek „új esélyei. Tér és Társadalom 31. évf., 1. szám, 129-134 <https://doi.org/10.17649/TET.31.1.2797>
- VÁGÁSI, M., PISKÓTI, I. & BUZÁS N. (2006): Innováció – marketing. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 17-21
- VARGA, K. (2019): A társadalmi innovációs folyamat mérési modellje. Kézirat. https://www.researchgate.net/publication/336878145_A_tarsadalmi_innovacios_folyamat_meresi_modellje
- VARGA, Á. (2020): Társadalmi innováció mint horizontális eszköz szerepe az intelligens szakosodás megvalósulásában. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVII. évf. (2020/2) 40-51 <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.12>

- VERESNÉ SOMOSI, M. & VARGA, K. (2018): How does social innovation contribute to solving social problems? – A processoriented framework for measuring social innovation, European Journal of Social Sciences, Education and Research, Vol. 12, pp. 68-83
- VOSZKA, É. (2013): Államosítás, privatizáció, államosítás. Közgazdasági Szemle (LX.) 12. pp. 1289–1317
https://www.epa.hu/00000/00017/00209/pdf/EPA00017_kozgazdasagi_szemle_2013_12_1_289-1317.pdf
- WEISBROD, B. A. (1991): A háromszektoros gazdaságban működő öntevékeny nonprofit szektor egy elmélete felé. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: KUTI, É. & MARSCHALL, M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 15-28